Д 111

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

на

БЪЛГАРСКОТО

КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

урежда се

отъ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

ГОДИНА I.

КНИЖКА ТРЕТЬА.

БРАИЛА.
Печатница Триѫгълникъ
1871.

ПЕРИОДИЧЕСКО СПИСАНИЕ

НА

БЪЛГАРСКОТО
КНИЖОВНО ДРУЖЕСТВО.

УРЕЖДА СЕ

ОТЪ

Дѣловодителятъ на Дружеството

В. Д. СТОЯНОВА.

Умъ царува,
Умъ робува.

(Бъл. нар. пословица.)

ГОДИНА I.

КНИЖКА ТРЕТЬА.

БРАИЛА.
Печатница Триѫгълникъ
1871.

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.
I. За Училищата. Отъ Н. Бончова 3
II. Животописание. (Продължение отъ книж. II. стр. 52.) . 17
III. Челѣшкиятъ езикъ. Отъ В. Икономова 43
IV. За Богомилството. Отъ Райча Королева. 55
V. За Отхраната. (Продължение отъ книж. II. стр. 102) . . 83
VI. Стихотворение. Отъ Ивана М. Вазова 108
VII. Български народни пѣсни. Изъ сборникътъ на Цаня Гинчова 110
VIII. Книгописъ. 113
IX. Къмъ читателитѣ.
X. а) Къмъ г.г. спомагателни членове на „Бъл. Книж. Дружество" отъ старна на Настоятелството му; б) Печатни погрѣшки . 116

ПРИТУРКА.

XI. Разбойници — отъ Шиллера. Преведе Н. Бончовъ. (Продължение отъ книж. II. стр. 32.) 41

ЗА УЧИЛИШТАТА.

На Българетѣ трѣбватъ срѣдни училишта: гимназия, реално училиште и духовна семинария.

> Икономична мѣрка за една държава е доброто воспитание на народа, и ничто не излази толкова скѫпо за царството, колкото невѣжеството.
>
> Ад. Смитъ.

„Пакъ за школята", ште да каже читателятъ, „и какъ имъ не омръзна на тия хора да дрънкатъ сè едно, школя, та школя! Ей ги! малко ли ги изпозаградихме? въ сѣко село и школё; что се е пари издазало! и сè файда нѣма". Така ште да каже, и право ште да каже. Школя много, и отдавна сѫ, и пари харчимъ, и пишемъ сè за тѣхъ, а полза малко, учението ни не спори. Отъ килиитѣ и даскалницитѣ до новитѣ аллилодидактични школя, и отъ послѣднитѣ до сегашнитѣ новомодни училишта, отъ даскалъ Курта до тънкообразованниятъ учитель Минчевь, минѫ пò-вече отъ четиресетъ години, а ние сè на едното мѣсто. Отъ что това? — Редъ нѣмаме въ училиштата, цѣль нѣмаме, не знаемъ, что гонимъ. Повтаряме, вопросътъ за училиштата не е новъ, но не е рѣшенъ у насъ; за това штемъ пáкъ и пáкъ да пишемъ за тѣхъ, догдѣ се не турѫтъ на редъ.

Други хора казватъ: „ти что ми казвашъ образование? кажи ми хлѣбътъ какъ да си искарамъ, че безъ хлѣбъ не може, а учението штемъ и послѣ догóни". И наистина, има ли народъ пò-безпóмоштенъ отъ тая стърна? Или има ли народъ съ пò-вече отъ нашитѣ нужди? Бѣдность ни е нелѣгнѫла отсѫдѣ, неволя ни прѣпрѣчва пѫтиштата къмъ пò-покоенъ животъ, па и двѣтѣ ни не даватъ да се оправимъ и окопитимъ, да се отрѫсимъ отъ теглото, да познаемъ човѣшкото си достоинство и да стѫпимъ нá крака, да заживѣемъ питовенъ животъ. Кой ште да ни помогне въ тия наши нужди и неволи; ште ли и за насъ да настане пò-честито время — не знаемъ, и мѫчно е да се прѣдвиди краятъ на нашитѣ теглà. Една надежда на Бога, надежда на себе си, на своитѣ сили и неумóренъ трудъ. Та искаме да речемъ, че не грѣшѫтъ тия хора, дѣто ни напóмнятъ за хлѣбътъ. Въпросътъ за насуштниятъ хлѣбъ е въпросъ за животъ и смърть на милионе човѣци; това е въпросъ на вѣка, болѣсть на новото время. Нàй-свѣтли умове сѫ се захвáнале отдавна да работѫтъ за разрѣшението му и сè оште не е додено до благополученъ край. И ние се зимаме да говоримъ за училиштата, нѣ че не познаваме силата на тозъ въпросъ; но зачтото отъ една стърна видимъ немоштта си за него, а отъ друга, зачтото помнимъ добрѣ, че хлѣбътъ и учението, гладътъ тѣлесенъ и гладътъ духовенъ сѫ яко свързани помежду си, па, кога се рѣшава единъ отъ тѣхъ колко-годѣ зá свѣта, облегчава се рѣшението и на другиятъ.

Ние ште да кажемъ, че *невѣжеството* и то е една наша люта рана. Хората кѫдѣ отидохѫ въ науката! колко си помогнахѫ съ нея въ животътъ! та имъ е весело и мило да живѣѭтъ; а ние изостахме назадъ и окѫснѣхме, като ония евангелски *буи дѣви*, които испозаспахѫ и не можѣхѫ да срѣштнѫтъ достойно младоженекътъ, кога въ полуноштъ се раздаде гласъ: „се женихъ грядетъ“. Ние не вкусихме плодътъ на просвѣштението, макаръ че сичката ни енергия, при нѣмане други попришта да ѭ искажемъ, е погълната отдавна въ училиштата и учението. Не вкусихме; но трѣбва пáкъ на *тѣхъ* да налѣгнемъ дружно, съ сичката си любовь, сила, търпѣне и постоянство. Тѣ штѫтъ пакъ да ни освѣтѫтъ темниятъ пѫть на живота, ако нѣ намъ, на потомцитѣ ни. *Безъ учението и училиштата — не може.* Пò ли ти е лесно да работишъ денѣ, кога грѣе слънце, или ноштѣ въ темнината? Сѣки дири видѣлото. *Въ животътъ науката е видѣлото.* Чийто е умъ изостренъ въ училиштата и просвѣтенъ отъ науката, той ште да има прѣднина насѫдѣ. Просвѣтенитѣ нации пò-лесно живѣѭтъ и пò-вече сладость испитватъ въ живѣнието си, зачто имъ е природата, съ сичката ѝ красотѫ и богатство открита; зачтото знаѭтъ себе си, знаѭтъ человѣка и силитѣ му, и коя на что е врѣдна, та могѫтъ да ги полагатъ въ работа. Тѣмъ имъ сичко спори: за чтò се

захванѫтъ — зеленѣе; земята ли орѫтъ, тя имъ пò-вече плодъ дава; занаятъ ли работѫтъ, занаятъ имъ тънакъ; рѫцѣтѣ имъ въ сичко ухватни, умоветѣ имъ остри. На тия хора е дадено да сѫ господаре. А ние теглимъ черното тегло, зачтото сме слаби въ знанията, и такива сѫ много като насъ, дѣто не знаѭтъ за что живѣѭтъ. Който мине презъ доброустроено училиште и просвѣти си разумътъ, повтаряме, той ште да бѫде первенецъ на земята.

Като мислимъ, че тия истини отъ малко малко сѫ познати на нашитѣ читателе изобшто, пристѫпяме къмъ другитѣ вопросе.

I. Какви сѫ у насъ днешнитѣ училишта?

Тия училишта, что ги имаме сега въ нѣкои села и градове не отговарятъ на нуждитѣ ни. Тѣ отъ день на день падатъ и развалятъ се отъ нѣмане въ пò-вечето отъ тѣхъ достойни учителе, отъ нѣмане редъ и строй, отъ незнаене какво се чака отъ тѣхъ, и какво образование могѫтъ и трѣбва да даватъ тѣ на дѣцата ни и каква цѣль да гонѫтъ. Земете, та вникнете въ программитѣ на тия училишта, та ште косата да ви настръхне отъ онова учение, что се тамъ прѣдлага на бѣднитѣ наши българчета. Една наука хваната за кракъ, друга за глава, и иде въ онова училиште не учение, а столпотворение вавилонско и *сизифови* мѫки да постигнѫтъ високата мудрость, когато дѣцата не могѫтъ оште да пишѫтъ като люде, ами е срамотà да имъ покажемъ предъ хора писмото; не могѫтъ да четѫтъ и да разбиратъ, что четѫтъ. Това го казваме не за *шега*, а казваме фактове, които зачудватъ човѣка насѫдѣ. Азъ самù съ очитѣ си видѣхъ, че въ училиштата се прѣдава *археология, право, филóсофия, антропология;* а *логиката* и *психологията* кой не знае, че безъ нихъ токо речи ни едно училиште не бива? Влѣзохъ въ женското училиште въ С-въ, дѣвойкитѣ учѫтъ свештенна история, зéхъ отъ учителката позволение да ги попитамъ нѣчто, и попитахъ ги нàй-лесни нѣчта, напримѣръ: „что е това нѣчто потопъ, и зачто Богъ потопи човѣцитѣ?“ Отъ сичкитѣ дѣвойки, что сѣдѣхѫ на единъ столъ, ни една не можѣ да отговори толковито съ свои думи, ами едни млъчѣхѫ, а други, пò-първи, захваштахѫ изустъ да бѫбрѫтъ, като па-

пагале, что е писано въ книгата. Така и въ мѫжкото училиште. Дѣте на испитанието, гледамъ, отговаря много храбро за вѣчното блаженство. „А что е“, рекохъ, „това вѣчно блаженство?“ Ученикътъ се запира, побръква концитѣ и стои замаянъ. Отговаря изъ историята. Ти го питашъ, дѣка е Египетъ, градъ Тива, Тиръ, Маратонъ, да каже на картата, не знае. Историята му се мѣрка, като нáсънъ. Въ училиштето въ П-ште видѣхме това сѫштото: излѣзе ученикътъ и чете изустъ по книгата, но, чтомъ го попиташъ нѣчто, дѣто трѣба мозъкътъ да работи, дѣтето се губи и не знае, что да каже. О мъртво и убийственно учене на паметь, безъ разумъ и толкование! Тия работи имáхме случай да видимъ преди двѣ години и въ други мѣста. И чудно е това, че гражданетѣ остаятъ задоволени отъ тия испитания. Ште да рече, че сега добихме въ много мѣста въ отечеството си просвѣтителе и наставници дълбокоучени, които искатъ да введѫтъ десетгодишни дѣца право въ *святая святыхъ* на мудростта, а да ги научѫтъ на писмо и толковито четене, тоя презрѣнъ трудъ не приниматъ на себе си. За това и нѣма никаква полза отъ тия училишта и излазятъ отъ тѣхъ дѣцата безъ знание, но горди, че сѫ вкусиле мѫдростта. Така се заслѣпява въ главитѣ имъ и оная природна свѣтлина, която иматъ, неучени суште. Време е за тия училишта да помислимъ. Такива училишта, които нѣкои ведѫтъ началото си отъ Отца Неофита отъ 40 години, колкото знаемъ, сѫ: въ Габрово, въ Калоферъ, Карлово, Сопотъ, Троянъ, Копририштица, Клисура, Самоковъ, Панагюриште, Дупница, София; а други сѫ въ Търново, Сливенъ, Шуменъ, Русчукъ, Свиштовъ, Видинъ, Татаръ-Пазарджикъ; отъ пò-ново време, колкото помнимъ, въ Мустафа-Паша, Харманлия, Велесъ, Охрида, Солунъ (женско училиште, за което много трудове положи г-жа Димкова, а сега не знаемъ закрѣпѝ ли се), Кукушъ, Полянинъ, Струмица и много други, които е трудно да се изброѭтъ, като нѣмаме статистични числа за училиштата и не можемъ да знаемъ тънко и точно, что се учи и какъ се учи въ тѣхъ, макаръ и да срѣштаме въ газетитѣ често риторически описания, какъ дадено испитание, какъ учителятъ казалъ прилично слово, което много аресало на дописника, какъ едикой си ученикъ и той казалъ слово, та расплакалъ невиннитѣ слушателе пò-вече отъ учителя, и хванѫло и мало и велико да плаче и да ридае.

Съ такива фокусе и смѣшни комедии пълнимъ газетитѣ, а който чете, не може нищо да узнае за училиштето. Ако вѣрвашъ тия дописки, които често пишѫтъ самитѣ учителе, штешъ да заключишъ, че нашитѣ училишта сѫ едно отъ друго пò-добри; но насъ ни това не блазни, зачтото знаемъ яко добрѣ тия комедии, что се работѫтъ за прѣвързване очи; знаемъ, зачтото добрѣ помнимъ загубеното си младо време въ тѣхъ; а прѣди двѣ години ни се случи да са увѣримъ, че застарѣлата болѣсть на училиштата и до сега стои. Но за това други пѫть штемъ пò-вече да пишемъ.[1])

Отъ горний кратъкъ обзоръ видимъ, че училишта ни трѣбватъ други пò-добрѣ устроени и пò-високи.

II. Какви училишта ни трѣбватъ?

Науката е, каже, широка и безкрайна, а человѣку животътъ е кратъкъ. И расте тя отъ година на година, и стая отъ година на година пò-мѫчно да ѭ обземе сичката единъ човѣкъ. За това видимъ, че колкото пò-вече науката се расширява, толкова пò-вече се дѣли на части между човѣцитѣ, и на днешно време единъ човѣкъ не може да знае сичко, чтото влази въ предѣлътъ на науката. Ако возрастнитѣ не могѫтъ да знаѭтъ сичко въ совършенство, то се види, че дѣтинскиятъ возрастъ е оште пò-немоштенъ да усвои и да проумѣе сичкото учение. Добро е да знаемъ сичко и да знаемъ добрѣ; но сичко не можемъ; за това което можемъ, него трѣбва да знаемъ добрѣ. Оттука истича мудрото педагогично правило: non multa, sed multum. И училиштето не трѣбва да товари дѣтинский умъ съ много знание; това не е негова работа. Работа на училиштето е чрезъ немногото, но добрѣ усвоено знание, да изостри умътъ на дѣтето до толкова, дѣто, като излѣзе изъ него, да стѫпи на ноги и да може самò да продължава своето учение и воспитание. Зачтото учението и воспитанието се не завършва въ училиштето, а иде прѣзъ сичкий животъ; животътъ е училиште; догдѣ го проживѣемъ, сè се учимъ и трѣбва да се учимъ; да резвиемъ до пълнота Божи̑тѣ дарове: умътъ, волята и чувствата си; да разработимъ сѣки талантътъ си, что му е даденъ отъ Бога. Тая цѣль гонѫтъ прѣднитѣ нации: да си просвѣти човѣкъ умътъ, да си укрѣпи волята и очисти желанията; та да проживѣе людски животъ и, просвѣтенъ и чистъ, да унаслѣди царството божие, гдѣто не царува меракъ и невѣжество, а е истина, правда и блаженство. Това е добра цѣль, която подобае човѣку да гони. И ако се съгласимъ да положимъ, като вѣрна, тая истина: че училиштето трѣба да помогне на юношитѣ да возрастѫтъ умственно и морално; то за сички ни трѣбваше едно училиште. Но сѣки ли може да гони тая висока цѣль? Инакъ да кажемъ, много ли сѫ оние люде, които могѫтъ да получѫтъ таково високо воспитание, а на̀йпаче между насъ Българетѣ? Пò-вечето родителе ди́ржѫтъ за челедта си таково училиште, което въ малко време и съ малъкъ харчъ да имъ даде знания, които штѫтъ да имъ бѫдѫтъ въ животътъ потрѣбни. На бѣденъ човѣкъ трѣбва училиште, което въ три, много въ четире години да даде на дѣтето му евтино учение, та пò-скоро да се учи на занаятъ и да си искарва хлѣбътъ. А отъ друга стърна и въ самитѣ дѣца умственнитѣ дарби не биватъ еднакви и наклонноститѣ равни. Поради сичкитѣ тия цѣли и нужди възникнѫхѫ различни училишта.

---

[1] Молимъ читателя да не приема това наше мнѣние за сичкитѣ горeизброени училишта. Въ много отъ тѣхъ имаме днеска достойни наставници, които честно се трудѫтъ на своятъ труденъ учителски постъ. Тѣхнитѣ трудове сѫ неуцѣнени за насъ. Подвигомъ добрымъ подвизаются и прокарватъ доброплодни бразди на неораната нива на народното образование. Мзда ихъ многа будетъ.

Едни учѫтъ на писмо, четене, аритметика и законъ Божи: това сѫ *начални народни училишта*, въ които учението се свършва въ три и четери години. Други учѫтъ на история, география, иностранни езици, естественни науки, чертене, математика, пѣние: това сѫ *реални училишта* — учението въ тѣхъ иде отъ 7—8 години. Отъ тия училишта минуватъ въ пò-високи институте и политехнични училишта. Трети учѫтъ законътъ и вѣрата, гръчкий и латинский, словѣнский и еврейский езици: това сѫ *духовни семинарии*, дѣто се учѫтъ за духовенъ чинъ юноши по 7 и 8 години, и оттамъ минуватъ, който може, въ пò-високи училишта — духовни академии. Четвърти учѫтъ на латински и гръчки езици, на история, математика и физика: това сѫ *классични гимназии*, въ Франция лицее, а въ Англия публични школи; въ тѣхъ се учѫтъ отъ 7 до 10 години, които избиратъ науката прѣзъ сичкий си животъ. Отъ тия училишта, който пожелае и може, продължава учението си въ пò-високо училиште, университетъ. Освѣнъ гореизброенитѣ пò-главни училишта има оште *семинарии* за *учителе* въ народнитѣ училишта и *семинарии* или *институте*, дѣто се учѫтъ учителе за гимназиитѣ. Има училишта за занаѣте, за живописъ, за земледѣлие, за търговия.

Това сѫ училиштата въ образованитѣ държави въ Европа (въ Русия, Нѣмско, Франция и Англия) и въ Америка. На тѣхъ се харчѫтъ милионе, и, както нѣкой хвърли любовь на нѣчто, па варди, гѫдка и милва това нѣчто, като на̀й-скѫпо за него, така милватъ и устрояватъ тия прѣдни народи училиштата. Познахѫ дѣка е на човѣка силата и спасението.

Ние имаме намѣрение да поговоримъ за сичкитѣ тия училишта послѣ, колкото ни се покаже нужно. Но, зачтото мислимъ, че срѣднитѣ училишта (гимназиитѣ, реалнитѣ училишта и духовнитѣ семинарии) сега за сега сѫ потрѣбни намъ пò-вече отъ сичкитѣ други; то штемъ отъ тѣхъ и да захванемъ.

Истинно образование, което даватъ европейскитѣ училишта на юношеството е образование, наречено *классично*. Това образование се има за таково, което подобае на ония малко избрани, дѣто могѫтъ да се учѫтъ по нѣколко години. Силата на това образование е математиката и два езика: еллинский и латинский. На тия три предмета се употребява на̀й-много време, па послѣ идѫтъ и други нѣкои науки, втори редъ. Това образование се казва *литературно*. Гръчката и римската нации въ древнитѣ времена додохѫ до една висока степень въ образованието и оставихѫ богата за онова време литература: философска, исторична и беллетристична. *Платонъ* и *Арис́тотелъ*, *Тукидидъ* и *Тацитъ*, *Омиръ* и *Виргилий*, *Софоклъ* и *Еврипидъ*, *Димостенъ* и *Цицеронъ*, — кой образованъ не знае тия свѣтила въ европейската литература? И сама́та европейска литература се обогати и разви подъ крилото и отъ топлината на еллинската и римска литература, когато въ 15-ий вѣкъ, слѣдъ варварскитѣ тъмни срѣдни вѣкове, слѣдъ многото неуредби и размирици, наста мирно време и хората се прѣдадохѫ съ любовь на изучване классичната богата книжнина. Отъ тамо е началото на европейското образование, отъ оная литература се озари новото време и даде толкова богати плодове въ наукитѣ и въ художествата. Като искрата на *Прометея*, тя распали умоветѣ и сългрѣ сърцата на хората да дирѫтъ истината. И европейцитѣ помнѫтъ това добро на классичното образование и полагатъ, че, за да се введе человѣкъ въ храмътъ на истинната наука, трѣбва да мине прѣзъ вратата на классичната мудрость. По тоя пѫть сѫ минували прѣдѣдитѣ, по него трѣбва да минѫтъ и унуцитѣ. Но да прѣглѣдаме какви достоинства придаватъ на това образование.

Двѣ сѫ главнитѣ начала на педагогията, на които е тя основана и отъ които истичатъ сичкитѣ други нейни начала. Първото начало е: *образувай разумътъ;* второто: *образувай волята*. Или както каже Платонъ: правдивъ е человѣкъ, кога разумътъ царува, като мудрецъ, а мужеството е въ союзъ съ разумътъ и служи му; тия двѣ духовни сили трѣба да даватъ посока на желанията на тѣлеснитѣ чувства. Классичнитѣ езици и литературата имъ иматъ тая прѣднина, че даватъ доста богатъ материалъ, надъ когото може да се упражнява и укрѣпява въ здрави начала умътъ на дѣцата отъ на̀й-младий возрастъ и до юношескиятъ. Даватъ такъвъ материалъ, на който може да сподвие и дѣтето, като усвоява първитѣ елементи на езика и чрезъ това развива и паметта и умътъ; тоя материалъ е на́рѫченъ и за по̀-старий возрастъ, зачтото може да даде храна и на воображението и на естетичнитѣ чувства: съ една рѣчь, приводи въ движение и разработва токо речи сичкитѣ духовни сили на человѣка. При изучването на тия езици и умътъ и волята се вводѫтъ въ дисциплина, редъ, строй, зачтото тѣ не даватъ човѣку да се разсѣйва и разноси по многообразни науки, ами го сосрѣдоточаватъ на едно нѣчто. Това сѫ достоинствата и воспитателната сила на классичнитѣ езици, по които не само бранителетѣ имъ, но и противницитѣ имъ даватъ първенство. И еднитѣ и другитѣ признаватъ, че момче, дѣто е минѫло прѣзъ пълна классична школа, може по̀-лесно да слуша и разумѣва високитѣ науки, что се изучватъ въ университетитѣ. Истина е, че тия езици остаятъ само като едно средство въ воспитанието и не даватъ знание полезно за животътъ; но като

средство да се развие умътъ, тѣ не могѫтъ да бѫдѫтъ замѣнени ни съ една отъ другитѣ науки, освѣнъ математиката. Не могѫтъ, макаръ и да казватъ бранителитѣ на научното образование, че умътъ еднакво може да се изостри и при изучването на ботаниката, химията и другитѣ естественни науки, които биватъ и въ животътъ полезни; сирѣчь освѣнъ *формално*, даватъ и *материално образование*. Полезни сѫ въ животътъ и откриватъ човѣку богатствата на природата; но кругътъ имъ е много по̀-широкъ, та е много по̀-мѫчно да се усвоѭтъ здраво въ младий дѣтински возрастъ. А кога се изучватъ на половина, тѣ не могѫтъ да принесѫтъ оная благотворна полза, която могѫтъ да принесѫтъ въ сичката си пълнота и висота. Естествознанието, като наука, стои високо и поради тая си висота не може да влѣзе въ тѣснитѣ граници на педагогията. Надъ тѣхъ трѣбва да работи возмужалъ умъ. А отъ друга стърна тѣ не даватъ знание за човѣка и неговътъ внѫтрѣшенъ міръ, което дава литературното образование. Подробно за това достоинство на древнитѣ езици, говори единъ английски писатель, *Дж. Ст. Милль*, въ рѣчьта си 1) при вступление въ ректорство въ университетътъ С. Андрю въ Шотландия, което и много да е любопитно, но, поради краткостта на мѣстото, оставяме сега. Както видимъ по рѣчта, учений Инглезинъ брани и двѣтѣ системи на воспитанието. Но въ други пакъ сочинения срѣштаме у него такива мисли: „не мислимъ, че недостатъкътъ на сегашното образование може да се попълни, ако вмѣсто классицитѣ введемъ новитѣ езици и опитнитѣ науки, които сѫ сега на мода. По наше мнѣние классицитѣ трѣбваше по̀-дълбоко и основателно да се прѣдаватъ, отъ колкото сега, и да се придадѫтъ опте и други науки, които сѫ по̀-далечъ отъ нареченитѣ практични цѣли, но които по̀-развиватъ и по̀-укрѣпяватъ умътъ и характерътъ имъ… Опитното знание, което дири свѣтътъ, което се брои като капиталъ на монетното торжиште (marché) въ животътъ, ние бихме оставиле на свѣтътъ и да се грижи за него, а задоволиле бихме се да развиемъ въ юношеството такъвъ духъ и нравъ, които да му помагатъ да печели ония знания и да умѣе добрѣ да се пол-

---

1) Напечатана въ русското издание на Е. Юманса: „Новѣйшее образованіе". Спб. 1867.

зува отъ тѣхъ“.[1]) Ние добрѣ помнимъ, че просвѣштениятъ и дълбокомисленъ Инглезинъ говори за момчетата на оня народъ, който въ богатството и искуствата стои много високо, говори за университетско образование, което получватъ въ Англия, както и насѫдѣ, малко избрани, аристократията; и за това чтото прилича на Инглезетѣ, то за насъ совсѣмъ не иде на днешно време, при днешното наше состояние. Но приведохме словата му, да покажемъ, какъ мисли прѣденъ човѣкъ въ наший вѣкъ, който безпристрастно се относи и къмъ двѣтѣ системи на образованието. Както и да е, ние видимъ, че въ европейскитѣ образовани държави допуштатъ се и такива училишта съ изучване на естествознанието и други практични науки, но тѣмъ не даватъ цѣна такава, както на классичнитѣ; и ученицитѣ отъ тия, наречени градски или *буржуазни* училишта, за срѣдня рѫка хора, не се допуштатъ нито въ Прусия, нито въ Англия, нито пакъ во Франция въ университетитѣ, дѣто се прѣдава чиста наука. Ученицитѣ отъ тѣхъ се броѭтъ неприготвени, да могѫтъ да слушатъ университетски лекции. Тѣ могѫтъ да бѫдѫтъ учителе въ народнитѣ училишта и въ прогимназиитѣ, а въ гимназиитѣ не могѫтъ да учѫтъ даже ония, които свършватъ курсъ въ политехнични училишта. Въ такъвъ редъ, можемъ да кажемъ, се намиратъ днеска училиштата въ Европа изобшто, и господствуюште образование е классичното.

Но който има очи, може да прозрѣ твърдѣ ясно, че тоя редъ не може да остане така на много време. Ние видимъ днеска, че естествознанието направи гигантски раскраче и твори чудеса срѣдъ очитѣ на изуменото и ома́яно человѣчество, и сѐ върви напрѣдъ по пѫтятъ на прогресса, и краятъ се не види на нови открития, изнамирания и улеснения на живота човѣшки. Може смѣло да се каже, че бѫдуштето е тѣхно, че тѣ и въ училиштата штѫтъ да хванѫтъ подобаюштето имъ мѣсто. Слушаме отсѫдѣ силни гласове, че бранѫтъ това образование и изъ всѐ-сила залѣгатъ да му се даде и нему еднаква правдина въ училиштата съ классичнитѣ науки. Завърза се борба жестока между старитѣ отвѣчни училишта классични и между новороденитѣ училишта реални, борба опорита, реалистетѣ не штѫтъ да паднѫтъ по̀-доле отъ

---

1) Цитувано въ Журн. Мин. Нар. Просв. 1870 Апр. Стр. 28 и 37.

классицитѣ, и, ако бѫдемъ живи, видѣштемъ кое начало ште да земе връхнина. Сега за сега видимъ, че классичната школа е много по̀-совершенна отъ реалната. Тя има история, изработила е методъ за обучението на момчетата, а реалната нѣма оште основа; оште се испитва то единъ, то други на́чинъ, какъ да се привиѭтъ на слабий возрастъ ония прѣвиспренни науки, да се привиѭтъ така, дѣто да дадѫтъ плодъ не по̀-доленъ отъ оня, что даватъ старитѣ школи.

Да ни простѫтъ читателетѣ, че се отдалечихме отъ въпроса, който положихме въ началото на тоя членъ; мислимъ, че трѣбаше да кажемъ нѣчто за обштий характеръ на европейскитѣ училишта, та да имаме рѫководно начало при оцѣняването на оня въпросъ. Връштаме се пакъ къмъ горний въпросъ: какви училишта е полезно да основемъ въ нашето отечество България?

Едно време намъ се чинѣше, че за Българетѣ, както и за сѣки бѣденъ народъ, е на̀й-добро да си уреди такива училишта, които да му помогнѫтъ въ поминокътъ. Такива сѫ училиштата за занаѣте, художества и земледѣлието. И намъ се види и сега тая мисль здрава. На̀й-паче ни укрѣпява въ нея единъ писатель, на когото мислитѣ за тоя предмѣтъ ни се показахѫ изобшто здрави. *Херб. Спенсеръ* въ една отъ своитѣ статии за воспитанието, която носи заглавие: „кое знание има на̀й-много цѣна“, развива такава мисль: юношитѣ трѣбва да изучватъ на̀й-много ония науки, които сѫ на̀й-потрѣбни въ животътъ, а на̀й-малко ония, които му служѫтъ за украшение и забава. А на̀й-много трѣбватъ човѣку науки, които го учѫтъ какъ да си варди животътъ и здравето, да си добива прѣхраната, да извършва родителскитѣ си длъжности.667Послѣ идѫтъ науки, които сѫ потрѣбни човѣку, като гражданину на едно обштество. Най на краятъ стоѭтъ науки, които служѫтъ за украшение и забава, и на които трѣбва да се оставя на̀й-малко време. „Сѣки човѣкъ“, каже Спенсеръ, „който право или отъ стръна е вовлѣченъ въ поминокътъ (индустрията), има работа съ математиката, физичнитѣ и химични свойства на вештитѣ, съ *биологията* и *социологията*“.[1]) Така мислимъ, че би било добро да иматъ Българетѣ напримѣръ: училиште за земледѣлие въ *Ески-Заара*, *София*

---

1) Сочинения Герберта Спенсера. т. III, стат. подъ заглавие: „Какое знаніе цѣнно?

и въ други хлѣбородни мѣста, за градинарството и коприната въ *Едрене* или друго мѣсто, дѣто работѫтъ тия нѣчта, търгóвско училиште въ *Русчукъ* или *Свищовъ*, технично училиште въ *Сливенъ*, така въ *Самоковъ, Пазарджикъ, Охрида, Солунъ, Шуменъ, Търново, Габрово* да се устроіѫтъ такива училищта, въ които да хванѫтъ мѣсто науки, потрѣбни за мѣстнитѣ нужди и занаѣте. Но зачто, кога е това добро, ние казваме, че на Българетѣ сега за сега трѣбва гимназия классична, реално училиште и духовна семинария? Първо, зачтото много пари трѣбватъ за ония училищта; второ, по̀-малко хора имаме днеска съ такива практични знания, които да могѫтъ да турѫтъ на редъ тия училищта; и третё и на̀й-главно е това, че трѣбва изпърво *да подигнемъ степента на чистата наука въ отечеството си, да возвисимъ училищтата, да обработимъ езикътъ си и книжнината си, да приготвимъ момчета за европейскитѣ училищта*... Но да си дадемъ по тънко хесапъ за тия училищта, кое за какво ни трѣбва.

Классична гимназия въ Пловдивъ ни трѣбва да могѫтъ тамъ младитѣ да получватъ таково образование, каквото се получва въ европейскитѣ классични училищта, та, който свърши курсъ въ тѣхъ, да може да продължава учението въ университетъ, дѣто да изучва естествознанието, математиката, филологията, медицината; а отка изучи кои да сѫ отъ тия науки, да се върне въ отечеството си и тамъ да прѣдава своята наука; а който научи медицината, да бѫде врачъ въ който градъ пожелае. Отъ тая гимназия штемъ да имаме на първо време учителе, както за пловдивската гимназия, така и за други, ако се отворѫтъ слѣдъ време. Отъ нея штѫтъ да излѣзатъ учени филолози, които да положѫтъ основа на граматиката ни, на езика, на поезията и литературата, ако и нашиятъ езикъ го чака по̀-честито бѫдуште, да чуемъ въ отечеството си гласътъ на музитѣ. Ште да се даде пѫть и леснина на ония млади, които възлюбѫтъ историята, да разработѫтъ нашата история, да ни изведѫтъ на бѣлъ свѣтъ, да ни върнѫтъ на сами-себе си, за да се познаемъ, кои сме. Штѫтъ да излѣзѫтъ млади, които да се земѫтъ, кой въ която е наука силенъ, да напишѫтъ рѫководства за оная наука, както за гимназиитѣ, така и за другитѣ училищта. Оттука штемъ да чакаме образовани журналисти и публицисти; учители за народнитѣ училищта и прогимназии. Тая гимназия ште да приготвя слѣдъ време студенте за университетътъ, ако бѫдѫтъ честити наши унуци да го дочакатъ. Съ една рѣчь, тая гимназия ште да бѫде огнините, отдѣто ште просвѣштението полека-лека да огрѣва сичкитѣ тъмни крайнини, близки и далечни, на нашето отечество.

Реално училиште въ Ески-Заара, София или другадѣ, ни трѣбва да образуваме момчета, отъ които на̀й-добритѣ послѣ свършането на курса, да се праштатъ въ европейски политехнични училищта и академии за земледѣлието, та слѣдъ време да прѣнесѫтъ и у насъ тънкитѣ художества и занаѣте, които ни сѫ толкова потрѣбни, да се избавимъ отъ другоземнитѣ стоки и да дадемъ хлѣбъ и поминокъ на хиледи праздни и невѣшти рѫцѣ и на хиледи гладни кормѝ; като въведѫтъ рационално домоводство, основѫтъ добри *фéрми*, дѣто да се обработва земята по единъ по̀-искусенъ начинъ, да се отглѣдва вѣшто домашенъ добитъкъ, горитѣ и дубравитѣ да се запазѫтъ и да се разработѫтъ рудитѣ и други богатства на нашата земя. Които отъ тѣхъ пожелаіѫтъ, да̀ прѣдаватъ изученитѣ науки и да̀ напишѫтъ рѫководства за тѣхъ. Само по тоя начинъ штемъ ние да изучимъ земята си что ражда и какъ по̀-добрѣ да ражда, че ни е дадена на̀й-добрата въ Европа земя, но ние отъ невѣжество потѫпкахме божий даръ и запустихме го до толкова, дѣто едва можемъ да се прѣхранимъ, когато оная земя въ вѣшти рѫцѣ можѣше да даде голѣми рожби. Плаче нашата земя за домовникъ, плаче и намъ сърцето, кога гледаме ония безводни пустини, оголѣни отъ биліе и изгорени отъ слънце, что сѫ облѣгнѫле на голѣмо ширинѐ и въ срѣдата на земята ни, и край Дунава и край морята. Что бѝ било въ тая земя благодатна, да знаѣхме това, что знаіѫтъ други нации? Рай божий, градина едемска. Нема̀ не видимъ, че точѫтъ зѫби на нашата земя и Нѣмци и Французе и Инглезе? Ужъ іѫ бранѫтъ, а сѐ гледашъ тѣмъ джебоветѣ пълни съ пари, тѣ изсмукватъ изъ нея сокътъ, а ние се облизваме. Това на̀й-лесно може да види човѣкъ въ голѣмитѣ градишта, а на̀й-добрѣ въ Цариградъ. Кой живѣе тамъ на̀й-добрѣ? Другоземцитѣ. Кой работи на̀й-тежкитѣ и черни работи и ходи босъ и гладенъ? Нашитѣ. Кой продава салепътъ и искарва три гроша въ денятъ? Нашитѣ. Кой носи на рамо носилкитѣ на европейскитѣ госпожи или припка пѣши слѣдъ конятъ на европееца четери сахата мѣсто? Нашитѣ. А кой вѣчеръ се весели въ градинитѣ на Пера, въ богатитѣ кафенета, гостинници и театре и харчи въ единъ вечеръ лира и пò-вече? Другоземцитѣ. Другоземцитѣ вечеръ гледаме по пролива въ каици на расходъ или по лѣтнитѣ околни *вили* въ фаетоне се расхождатъ и усладяватъ съ оная чудна, поетична, божественна природа, а сиромашта (нашитѣ — туземцитѣ), или седѣнква нѣйдѣ, или спи мъртва по мръснитѣ и вонѣшти ханове. Па нѣка помнѫтъ добрѣ нашитѣ съотечественници, че слѣдъ нѣкоя и друга година за сичко штемъ да хванемъ да гледаме изъ рѫцѣтѣ на Нѣмци, на Инглезе и други иноземци. Ама зачто? Е, нѣ ли знаемъ, че се даде право на иноземцитѣ отъ наший царь да могѫтъ и тѣ да купуватъ и да владѣѭтъ земя, което право прежде нѣмахѫ? Сега нѣка припомнѫтъ и това, че иноземцитѣ чакахѫ това съ четери очи, зачтото тѣмъ е земята тѣсна, та нѣма почти мѣсто празно, па штѫтъ тѣ да попълнѫтъ по насъ, па нѣ ли имъ сѫ капиталетѣ голѣми, па штѫтъ да прѣкупѫтъ земѭта, а ние не можемъ съ тѣхъ да се боримъ, сила нѣмаме. Па отка ѭ прѣкупѫтъ, штѫтъ да хванѫтъ да ѭ работѫтъ пò-искусно отъ насъ, че имъ иде óт-рѫка. Па нѣма и да се сѣтимъ, какъ штѫтъ тѣ да станѫтъ господаре въ нашата баштина земя, а ние слуги тѣхни. Това ни насъ чака, ако отъ рано се не земемъ за умъ. И ште да се испълни словото Иисусъ-Христово: „отнемете и тоя малъкъ талантъ, чтото го иматъ и дайте го томува, който има много“.

(Слѣдва).

ЖИВОТОПИСАНИЕ.

V.

(Продължение).*)

Казахме, и тукъ ште повторимъ съ задоволение, че тритѣ условия, необходими за траенъ народенъ животъ, ний сме ги имали, имаме ги сега што-годѣ и напълно ште ги имаме въ скоро наше бѫдуште.

Но другитѣ народи, както видѣхме, за дѣто сѫ запазили споменѫтитѣ три условия и, по слѣдствие на това, достигнѫли сѫ до таквози съвършенство, въ каквото ги виждаме днесъ, има да благодарѭтъ, както и благодарѭтъ, преимуштественно на своитѣ велики и неуморни труженици въ умственното поле, въ полето на народното самосъзнание и усъвършенствование.

И ние сме запазили тѣзи условия. Имаме ги, както казахме; а като ги имаме, ште имаме слѣдователно и добра, трайна народна бѫднина. Кому трѣба да благодариме за това? Имало ли е и у насъ такива велики личности, и явявали ли сѫ се подобни личности у насъ презъ сичкитѣ *фази* на досегашниятъ ни народенъ животъ?

Въ продължение на всичкиятъ си исторически както и неисторически животъ имали сме и ние подобни личности.

Двамата Св. братия, *Кирилъ* и *Методий*, равноапостолниятъ нашъ царь *Борисъ*, който справедливо е нареченъ *праотецъ* на словѣнската писменность, достойниятъ му синъ и преемникъ, *Симеонъ Велики; Климентъ* и неговитѣ достойни сподвижници, които намирахѫ таквосъ силно подкрѣпление и насърчвание на дѣлото си въ своятъ великъ покровитель *(Симеона Велики), Иванъ-Екзархъ български, Черноризецъ Храбръ, Богумилъ*, царь *Иванъ Асѣнь II, Теофилактъ* и *Ефтимий*, патриарси Търновскии, и много други сѫ садѣйствували въ старо време за запазванието въ народътъ ни казанитѣ три условия, и съ този начинъ сѫ му оздравили едно трайно сѫществование. И днесъ, когато благоговѣйно споменуваме великитѣ и благотворни дѣла, направени за народътъ отъ тѣзи велики наши мѫжие, ние намираме въ това въспоминание яка опора и голѣмо насърчвание въ нашитѣ старания за народното добро, — намираме въ него онази пѫтеводна звѣзда, която ни води къмъ видѣло, къмъ спасение.

---

*) Виж. Кн. II. стр. 30—52.

Но нашето сегашно, *ново* минѫло е било тъй печално и мрачно. Слѣдъ славенъ и доста честитъ животъ народенъ, ний бѣхме осѫдени, по волята на сѫдбата, на едно дълбоко и продължително невѣжество, което клонѣше да ни доведе до окончателно загинвание. Отъ дѣ, прочее, се зé тази искрица у насъ, която днесъ за днесъ виждаме да дава такъвъ утѣшителенъ пламъкъ? Ний знаеме, че обстоятелствата бѣхѫ такива, щото лесно можеше да загини народътъ ни; знаеме, че почти сичко бѣше насочено къмъ това. Отъ дѣ сега тази жизненна сила, която се изказва въ отварянието и въ подобрението на училищата ни, въ откриванието на читалищата, въ съставянието на разни народополезни учреждения, въ размножението на вѣстницитѣ ни, въ подобрението на книжнината ни и въ много други подобни утѣшителни явления, и на̀й-паче въ възкръсванието на българската наша самостоятелна народна черкова?

Нѣма съмнѣние, че искрица на таквазъ една *жизненна сила* се е запазила у насъ — отъ нашитѣ стари, честити времена. Но, както казахме, нашето ново минѫло е било печално и неутѣшително. Какъ, въ таквосъ едно време, не е угаснѫла тая искрица? Да ли е имало и въ това време между нашиятъ народъ такива велики хора, на които любовта къмъ народътъ е била до толкосъ силна, щото тѣ сѫ могли да устояватъ противъ сичкитѣ тогавашни несгодности, препятствия и мѫчнотии, и не само сѫ запазили искрицата на народниятъ духъ, на народното самосъзнание, ами още сѫ ѭ и приготвяли за раздухвание въ такъвъ утѣшителенъ пламъкъ?

Имало е.

Тѣзи български дѣятели имали сѫ крѫгъ на дѣйствията си ограниченъ много, — споредъ тогавашнитѣ обстоятелства, и за това нѣматъ европейска извѣстность. Мнозина отъ тѣхъ не сѫ добрѣ извѣстни и на самитѣ насъ — Българетѣ; тѣхната слава не гърми по сичкиятъ свѣтъ; но, при сичко това, тѣ сѫ за на̀съ яркитѣ звѣзди въ нашето *ново* минѫло, на които звѣзди сѣкогажъ можемъ да спираме съ утѣшение и душевно задоволение погледитѣ си. И толкосъ по̀-мили, по̀-драги, по̀-скѫпи и по̀-значителни трѣба да сѫ за насъ тѣзи лица, колкото времето, въ което тѣ сѫ живѣли и дѣйствували за народна полза, е било скърбно и мрачно, защтото въ такова едно време изисквало се е отъ човѣка *твърда непреклонна воля, голѣма енергия, небесна любовь* къмъ народътъ, *чудесно самоотвержение* и *неустрашимость,* за да е можялъ човѣкъ да направи тогава што-годѣ добрина на народътъ си; трѣбвало е, при това, и единъ отъ на̀й-висока степень *честенъ характеръ.* Тогавашниятъ политически редъ, дълбокото невѣжество у самитѣ насъ, развратноста на фенерското духовенство и убийственната за насъ и противозаконна политика на това духовенство, — сичко това е било голѣми и почти непреодолими препятствия за умственното и нравственно наше свѣстяване, които препятствия би могли да се надвиѭтъ само съ на̀й-възвишенни нравственни качества. При такива условия, человѣкъ безъ такиза нравственни качества трѣбало е, или да остане страдателенъ, да се откаже отъ какво да е народополезно предприятие и, подобно на *массата* (сганьта), тихо, кротко, безъ роптание да пренася сичкитѣ тогавашни физически и нравственни неволи и незгодности, общти на цѣлиятъ народъ, или пъкъ — да търси *пробиванье* изъ едно таквосъ положение въ онѣзи поприщта, които въ тогавашниятъ политически редъ бѣхѫ отворени за сички, и съ този начинъ самъ да съдѣйствува за умножаваньето на незгодноститѣ. За примѣръ на първото може да ни служи цѣлиятъ ни народъ, зетъ изобщто, а на второто, — многото изтурчени Българе, прелети въ Гърци и въ други съсѣдни намъ народи, както и онѣзи, които сѫ напълняли и допълняли ордитѣ *делибашийски, кърджалѣйски,* и нерѣдко сѫ бивали силна опора на много паши, които (паши), както е извѣстно, често сѫ злоупотрѣблявали съ властта и силата си и сѫ се показвали противници на царското ни правителство. Трѣбало е, прочее, чудни нравственни качества, за да е можялъ човѣкъ да остане твърдъ и непоколебимъ противъ сичкитѣ незгодности и препятствия, както и противъ съблазнитѣ за личниятъ произволъ и личнитѣ страсти, да остане твърдъ и непоколебимъ, — оште и съ енергия, любовь и самоотверженность да се труди за народното свѣстяванье, за народната доброчестина. И у насъ сѫ били личности, били сѫ дѣятели съ подобни чудни нравственни качества, и сѫ устоявали на сичкитѣ тогавашни препятствия и незгодности, надвивали сѫ на тѣзи препятствия и сѫ принасяли полза на милиятъ си народъ.

Кой не знае до какво *безобразие* дохождахѫ върлуванията на фенерското духовенство въ отечеството ни? Това духовенство бѣше изгонило нàй-милото и драгото ни съкровиште, при това — и нàй-важното, — баштинътъ ни езикъ — отъ онѣзи наши свѣтилишта, които нàй-добрѣ можахѫ да ни служатъ за духовното наше свѣстявание, — отъ черквитѣ и училиштата ни; горѣше и уништожаваше сичко онова, което можѣше понѣ малко нѣшто да ни наумява за какво да е пò-високо и пò-добро наше състояние; гонѣше това духовенство и съ клевѣти и подкупвания предаваше на мѫки сѣки едного Българина, когото заподозрѣше да има што-годѣ свѣсть и народно чувство; това духоветство бѣше ни докарало до таквосъ безсъзнателно състояние, штото многома отъ насъ се срамувахѫ отъ народното си име и баштинътъ си езикъ, презирахѫ тѣзи нàй-скѫпи за човѣка светини, и оште се гордѣяхѫ, че ги презиратъ! Трѣба да не забравяме оште и това, че сички тѣзи противни на Божията правда, както и на человѣческитѣ закони дѣяния се вършахѫ отъ Фанариотитѣ подъ булото на светата наша вѣра, и че, по причина на дълбокото тогава невѣжество у насъ, това религиозно було на злодѣянията почиташе се за истинно, свето и неприкосновенно. — При такива условия кой би се надѣвалъ, че ште се намѣря понѣ една личность изъ между насъ, която, безъ да гледа на страшнитѣ препятствия, да се рѣши да каже на народътъ слово за свѣсть, да има дързость да възбужда народно чувство и съзнаие? Таквосъ едно слово не само строго би се преслѣдвало отъ буднитѣ въ това отношение Фанариоти, ами оште и отъ самитѣ насъ — Българетѣ (споредъ тогавашното наше дълбоко невѣжество) би се почело за светотатство, за оскърбление на нашата света вѣра,

въ лицето на нейнитѣ служители. Възможно е, наистина, да се предполага, че пò-вечето часть отъ народътъ може би не само да е чувствовала сичката тежина на коварствата и злодѣнията фанариотски, но оште и твърдѣ добрѣ да ги е познавала за такива, да е познавала, че тѣ, ако и да се покриватъ съ булото на светата наша вѣра, но сѫ съвършенно противни на нейѫ, противни и на человѣческата правда и достоинство. Възможно е, казваме, да се е съзнавало това отъ пò-вечето часть на народътъ, който, обаче, е мълчалъ и принасялъ тѣйзи-си теглила търпѣливо само и само отъ *страхъ* предъ *политическитѣ* клевѣти, къмъ които сѫ прибѣгвали Фанариотитѣ винъги, и предъ гражданската власть, съ която така много се ползовахѫ тѣ тогава. Но, кѫто земемъ въ внимание дълбокото невѣжество, което е царувало тогава у насъ, и кѫто знаемъ, че колкото единъ човѣкъ, едно общтество или единъ народъ е невѣжественъ, простъ и неразвитъ умственно, — толкова пò-вече е привързанъ той къмъ вѣрата си, и не къмъ истинната сѫштность на тая вѣра (която сѫштность не може да разбере и да усвои както трѣба — по причина на невѣжеството си), ами — къмъ вънкашната ѝ форма, и къмъ тая форма именно, която е той получилъ въ наслѣдство отъ родителитѣ и прародителитѣ си, и че никога (дору нѣма здраво умственно развитие и образование) не може той да се откаже отъ това безъ малко или голѣмо душевно потрѣсвание, — колко и да е тази видима форма несъгласна съ коренннитѣ истинни на чистата света вѣра; — кѫто земемъ сичко това въ внимание, — не ште ни бѫде трудно да разберемъ каква голѣма енергия и рѣшимость, какви голѣми усилия, каква силна и искренна любовь къмъ народната доброчеститина сѫ били потрѣбни, особенно за онова време, когато невѣжеството е било твърдѣ дълбоко у насъ, а Фанариотитѣ владици сѫ били въ пълното си могуштество, — за да вподигне човѣкъ гласъ противъ духовенството, и именно — *владицитѣ*, които сѫ се почитали отъ простиятъ народъ за *свети представители* на светата наша вѣра. Нашето сегашно недоволство и голѣмо *възбунение* противъ духовнитѣ власти и въобште противъ духовенството ни, не може да противоречи на това, што казваме тукъ. Това *възбунение* не е било и не е плодъ само на истинско религиозно чувство. Злоупотрѣбленията на фенерското духовенство у насъ бѣхѫ твърдѣ безобразни, така штото народътъ се *принуди* на̀й-послѣ да испѫди отъ себе си това развалено, нравственно паднѫло духовенство; но туй станѫ — да си го кажемъ — съ чувство на религиозенъ страхъ и не толкосъ въ името и въ заштитата на вѣрата ни, колкото въ името и въ заштитата на личнитѣ и народнитѣ ни интереси, — което, разумѣва се, така сѫщо е важно, както ако би станѫло и въ името на вѣрата. И днесъ за днесъ *религиозното волнодумство*, при сичката негова привлекателность, гледа се у насъ съ недобро око отъ сичката благоразумна часть на народътъ ни. За съжалѣние, днешнитѣ условия, въ които се намира народътъ ни, сѫ такива, штото това волнодумство се развива у насъ по̀-вече и по̀-вече, и става — тъй да речемъ — на *мода*, особенно между младото поколѣние. Много *недоразбрани* считатъ това волнодомство за знакъ на *учёность*, на *образованность*, по слѣдствие на което съблазняватъ и други оште по̀-недоразбрани. Заштото въ таквосъ едно положение на работитѣ въ това (религиозно) отношение се корѣнѝ голѣмо зло за бѫдуштата ни народна доброчеститина, ний ште кажемъ нѣколко думи оште врѣхъ това отгорѣ.

При изтребваньето и изкореняваньето на злоупотрѣбленията, струвани отъ Фанариотитѣ, не можѣ и не можеше да се не закачатъ и нѣкои доста важни форми на вѣроизповѣдната практика, даже и нѣкои основи (понѣ въ вънкашната имъ видима форма) на самата ни вѣра. И наистина, почти едновременно съ недоволството противъ владицитѣ-Фанариоти, едновременно съ повсемѣстното тѣхно изпъждание отъ отечеството ни, — религиозното волнодумство, остритѣ нападения, както и оскърбителнитѣ присмивки върху много наши черковни постановления и върху сичкото духовенство въобште — се усили и распространи. Това трѣбаше така да стане по самото естество на работата. Злоупотрѣбленията и беззаконията се вършахѫ отъ духовенството и се прикривахѫ съ светоста на вѣрата; — не можеше, прочее, да не се докачи и едното и другото, когато се изкореняваше злото. Но еднъжъ възбудено религиозното волнодумство, еднъжъ позволени нападенията и укоритѣ върху нѣкои постановления и даже основи на вѣрата ни, — не можихѫ да се спрѫтъ и не се

спряхѫ на време. За голѣмо съжалѣние, тѣ се продължаватъ и сега и, възбуждвани, както и поддържвани отъ нѣкои млади, криво мислени и наречени *интеллигенти*, отчасти пъкъ — и отъ нашата журналистика, тѣ отъ день на день приематъ по̀-широкъ и, разумѣва се, по̀-опасенъ за народната ни бѫднина размѣръ. Казваме „за голѣмо съжалѣние“, заштото у насъ нѣма туй развитие и просвѣштение, което, кѫто освѣтлява добрѣ работитѣ, дава пълна възможность — вѣрно да се различава лъжата отъ истината, накарва да се отхвъргва лъжата беззабавно, а истината да се укоренява по̀-вече и по̀-вече. Поради това, какво виждаме да се върши у насъ? — За злоупотрѣбленията и некадърноста на свештенницитѣ и въобште на духовенството, — усѫжда се у насъ самото свештенство; за това, че черковнитѣ молитви и черковнитѣ обряди не се извършватъ у насъ съ подобаюштето имъ благочиние и благочестие, — усѫждатъ се самитѣ обряди и молитви; за това, че черковната проповѣдь не е у насъ както трѣба, — усѫжда се и се дига на смѣхъ самата проповѣдь черковна; за това, че нѣкой-си свештенникъ, притиснѫтъ отъ сиромашия, ка́ра се за да му дадѫтъ една или двѣ пари по̀вече, — опозорва се у насъ цѣлото свештеническо съсловие съ имена — *просяци* и *тунеядци*[1])… А съ този начинъ разклаштватъ се основитѣ на вѣрата, помрачава се и се разваля религиозното чувство у насъ. Може ли да не е очевидна голѣмата опасность за народната ни бѫднина отъ едно таквосъ положение на работитѣ въ това отношение, особенно сега, при настояштето наше умственно и нравственно състояние? Опасноста е голѣма. Нравственноста е основа, на̀йякиятъ коренъ на народниятъ животъ, на народната доброчеститина. Падне ли единъ народъ нравственно, той вече е въ голѣма опасность и отъ къмъ самото си сѫштествование. А между това, отслабването и развалата на религиозното чувство, особенно въ такова време, когато единъ човѣкъ или единъ народъ се намира оште въ доста силно невѣжество, или въ началото на своето свѣстяване, — непремѣнно ште поведе къмъ развала на нравственноста. Сѫштноста на нравственното чувство се корѣни въ вѣрата. Вѣрата — и истинната вѣра — винъги ни поучава на любовь, добродѣтель, честность, снизхождение, съгласие и въобште на цѣла нравственность, кѫто, при това, заплашва непослушнитѣ и непокорнитѣ не само съ временни, но и вѣчни наказания. Науката, кѫто разлива свѣтлина на сичко, дава на человѣка възможность оште пò-добрѣ да оцѣнява високото поучение на вѣрата, оште пò-вече и пò-яко да укоренява въ себе-си истинното религиозно чувство. Вѣрата ни дава високитѣ истини на нравственноста, а науката освѣтлява тѣзи истини и пò-яко ги вкоренява въ насъ. Когато вѣрата ни учи какви сѫ длъжноститѣ ни къмъ насъ самитѣ, къмъ ближнитѣ ни и проч. и проч., науката ни обяснява — зашто сѫ и зашто трѣба да сѫ такива тѣзи длъжности, какви биватъ сѣтнинитѣ отъ изпълнението или неизпълнението имъ и проч. И така, вѣрата, съединена съ науката, оздравява на человѣка и на цѣли народи нàй-чиста и нàй-яка нравственность, а слѣдователно и пълна възможность на честитъ и траенъ животъ. Но таквосъ едно съединение на вѣрата съ науката, не е оште възможно за сички; сѣки човѣкъ и сѣки народъ не може оште да се сдобие съ потрѣбната наука. Обаче, — вѣра, религиозно чувство се корени сѣкиму въ сърцето. Когато е то чисто, неразвалено, непомрачено съ лъжливи нѣкакви-си идеи и понятия, — тогава тò само по-себе бива доста яка юзда противъ влечението на лошитѣ страсти и наклонности, бива яка опора, чистъ и святъ източникъ на чиста нравственность. тогава и науката, ако би да се придобие, ште може да даде нàй-благитѣ плодове. Но каква нравственность може да се иска отъ човѣка, въ когото, при дълбокото невѣжество и умственна сиромашия, е разклатѣно, развалѣно и помрачено и религиозното чувство? Влеченията на нашитѣ страсти и наклонности сѫ силни; искатъ се отъ насъ голѣми усилия за да можемъ да противостоимъ на тѣзи влечения. По нѣкогажъ

---

[1]) Ний имаме потрѣба отъ свештенници. Свештенницитѣ сѫ необходими въ общественниятъ ни животъ. За удовлетворение на тая необходимость ний сами насърчваме и подбуждваме да приематъ свештеническиятъ санъ нѣкои наши съсѣди, които иматъ склонность на това. Но человѣкъ, штомъ приема важниятъ този санъ; отъ него се зима вече възможноста да си придобива прехраната иначе, освѣнъ съсъ свештенството. Той не може вече да земе мотиката и да иде да копае поденно и да печели. Ако би да стори това, ний сами би го усѫдили строго. Но когато свештенникътъ е **принуденъ** да употрѣблява разни много пѫти невинни, но за то неблаговидни способи за да улесни прехраната на себе си и на семейството си, — ний, зарадъ които той си оставилъ занаятътъ, оставилъ си другото скромно занимание, — ний съ ярость хвъргаме на него камъни. Ний имаме нужда отъ него, и, когато той на мѣсто да си работи частната скромна работа, труди се за удовлетворение на нашитѣ нужди и иска за този-си трудъ възнаграждение, ний го наричаме **просякъ** и **тунеядецъ**.... Чудна, наистина, логика! а оште по̀-чудна пъкъ справедливость отъ наша страна!...

даже тѣ биватъ до толкова силни, штото на тѣхъ не може да противостои нито разумното съзнание на длъжноститѣ, нито пъкъ дълбокото и истинното религиозно чувство. Сега, какъ ште може да противостои на страститѣ и наклонноститѣ си единъ човѣкъ грубъ, дълбоко невѣжественъ, който по слѣдствие на това си невѣжество не знае почти никакви високи душевни потрѣбности, никакви други наслаждения — освѣнъ удовлетворението на грубитѣ си и пò-вече инстинктивни, тъй да кажемъ, отъ колкото съзнателни побуждения и потрѣбности, — какъ такъвъ човѣкъ ште може да бѫде нравственъ, ште може да удържва лошитѣ си страсти и наклонности, когато у него нѣма и религиозно чувство, или пъкъ — то е разклатѣно, помрачено и развалено? Такъвъ човѣкъ не може да намира опора противъ влечението на лошитѣ страсти и побуждения — *въ разумното съзнание* на длъжноститѣ си къмъ само-себе си и къмъ ближнитѣ си, заштото таквосъ разумно съзнание се придобива и вкорѣнява въ човѣка само при помошта на истинното образование, — а това простиятъ невѣжественъ човѣкъ го нѣма, нѣма въ него и истинно религиозно чувство. Разумѣва се, че такъвъ человѣкъ не може да бѫде друго, освѣнъ — нравственно развал енъ човѣкъ, за когото нѣма ништо свето, който си позволява, колчимъ си науми само, да тъпчи и вѣра, и нрави и обичаи, и приличие, и честь, и съвѣсть.... Дѣ нравственната юзда, която би го удържвала отъ това? Таквазъ юзда нѣма нито въ главата му, нито въ сърцето му....

Таквозъ едно прескърбно нѣшто виждаме да се явява днесъ у насъ, между народътъ ни. У насъ има вече доста такива лица (сичкитѣ почти *млади*), на които религиозното чувство е почти съвършенно развалено, и които въ сѫштото време нѣматъ никаква друга нравственна опора, заштото сѫ лишени отъ образование, отъ истинска наука, а оште пò-малко иматъ пъкъ и колко-годѣ добра отхрана. И виждаме ние *во очію*, че такивато лица, освѣнъ дѣто не сѫ годни за ништо добро и полезно, ами оште пречятъ и на сѣка добра обштественна работа. Въ глупата си гордость, тѣ осѫждатъ и укорятъ сичко, което се предприема отъ пò-благоразумнитѣ имъ съграждане за обштественното добро. Лишени отъ колко-годѣ здрава разумность, лишени и отъ образование, или, може би, запознати само съ *трицитѣ* на европейската цивилизация, аче и тя никакъ неразбрана или съвършенно криво разбрана отъ тѣхъ, — тѣ, при сичко, че сѫ дълбоконевѣжественни, че сѫ глупи, нахално усѫждатъ и зематъ на смѣхъ сичко, което е свето и почитаемо отъ цѣло общество, отъ цѣлъ народъ. Сами лишени отъ колко-годѣ добра нравственность, тѣ на сичко гледатъ съ свои очила. И за то, за тѣхъ не сѫществува никакво приличие, никаква почтенность, никаква честность, нито срамъ: сичко това за тѣхъ е глупости, — и ето, че ги виждаме безъ свѣнѣние да се предаватъ на пиянство, развратъ и пр. и пр....[1])

Отъ дѣ се е зело това зло у насъ? Отъ дѣ сѫ се появили подобни личности, които не могѫтъ да бѫдѫтъ друго, освѣнъ **язва** въ народниятъ животъ, въ народната доброчеститина, и на които размножението било би опасно отъ нàй-голѣма степень за народътъ ни? Намъ ни се струва, че двѣ сѫ причинитѣ на това.

Първата причина, по нашему, е тая: много отъ нашитѣ младежи, които имъ се е паднѫло да утидѫтъ вънъ отъ отечеството си по наука, не сѫ могли, по разни обстоятелства, и не могѫтъ да си постигнѫтъ цѣлта на пълно, т. е. не могѫтъ да получѫтъ понѣ и малко но здрава наука, а сѫ се запознавали и се запознаватъ съ онова, което може безъ трудъ, скоро или лесно да се усвои, но което въ сѫщтото време се хвърга въ очи, — запознаватъ се т. е. съ *уличната* европейска цивилизация, съ *трицитѣ* на тая цивилизация. И съ таквосъ едно *съкровиште* тѣ сѫ се връштали и се връштатъ въ отечеството си, дѣто съ глупи нападания и усѫждания на много сѫществуѭшти народни обичаи, на които тѣ не разбиратъ истинното значение, — съ нападения и усѫждания на вѣрата и на религиознитѣ учреждения, които оште пò-малко познаватъ и разбиратъ, — стараятъ се да прикриватъ своята умственна голота, и въ сѫщтото време да играятъ роль на учени мѫжие.[2]) Младоста се увлича отъ подобни блѣскъвости. Такивато неразбрани разпространители на европейската нàй-долня цивилизация въ отечеството ни правятъ доста силно впечатлѣние особенно на нашето младо поколѣние, което, кѫто чува отъ сѣкѫдѣ похвали и превъзнасения на европейскитѣ народи за тѣхното просвѣштение, за тѣхнитѣ успѣхи въ науката, та и въ сичко, — силно желае и тò да прилича въ *нѣшто си* на европеецъ. А ето, че *европейштината* му се дава отъ неразбраннитѣ цивилизатори, която европейштина пъкъ не е трудно да се усвои. И така, малко по малко заразата — нравственната развала се разпространява у насъ.

Другата причина на това зло се заключава въ оная погрѣшка, която се правù и сега оште се прави въ разкриванието, изобличението и въ изкореняваньето на злоупотребленията, струвани у насъ въ вѣрата и въ черковната практика. Тази погрѣшка се е състояла и се състои въ това, че, при голѣмото усердие да се извадятъ на видѣло сичкитѣ злоупотребления въ религиозниятъ нашъ животъ въобште, не само че твърдѣ малко и даже никакъ не сѫ се полагали старания да се каже и истинниятъ цѣръ за тѣхъ, ами оште сѫ бивали и биватъ усилия — да се снижи религиозниятъ ни животъ по причина на злоупотребленията. Хулиме ние и укоряваме духовенството за неговата некадърность и злоупотребление, представляваме това духовенство въ нàй-черни бои, снижаваме го до нѣмай-кѫдѣ и проч. и проч., а твърдѣ малко ѝли почти ништо не говоримъ за необходимоста на това съсловие въ религиозниятъ ни животъ, за онова високо и свето значение, което тò има въ сичкиятъ ни животъ — частенъ и обштественъ, както не говоримъ ништо за причинитѣ, които сѫ докарали до таквосъ упаднѫло състояние сегашното наше Духовенство, нито за средствата, чрезъ които да може това съсловие да се издигне на оная нравственна височина, на която му подобава да стои. У насъ е било и ште бѫде на винѫги истинно религиозно християнско чувство. Това е една силна гаранция, че християнското духовенство ште сѫштествува догдѣто трае на земята Христовата черква. Безъ това духовенство е немислимъ християнскиятъ животъ, особенно въ тази форма. въ която сѫштествува той днесъ за днесъ. Никой нѣма право и никой не може безнаказанно да разклашта отъ основание този животъ, особенно когато той е силно вкорененъ, както е сега у насъ. Онзи, който би се рѣшилъ да направи това, особенно у насъ, при настоящтето наше умственно и нравственно състояние, той би се рѣшилъ да разруши и народниятъ ни животъ. Слѣдователно, голѣмъ грѣхъ е спрямо народната доброчеститина и спрямо вѣрата да се ползуваме отъ временното наше неразположение и озлобление къмъ духовенството за неговитѣ злоупотребления, и да тъпчиме въ калътъ това съсловие, заштото отъ наша старна не снижаванье трѣба на него, а нравственно въздиганье и нравственна поддържка. Диховенството сѫштествува и ште сѫштествува у насъ. И това му сѫштествование трѣба да е полезно за народътъ, както е и необходимо. Но ний съ своитѣ си укори и охулвания не прѣчиме ли твърдѣ много на това? За да може духовенството да си изпълнява назначението, както трѣба, необходимо е да се ползува тò съ почитъ и уважение, и наша длъжность е не да отнемаме и онова малко уважение съ което духовенството се ползува у насъ, ами да се старайме да го увеличваме, къто показваме на самото духовенство средствата, чрезъ които то ште може да стане достойно за истинно и дълбоко уважение. Така трѣба да правиме и съ сичко што се отнася до религията ни въобште. Споредъ насъ тактиката на нѣкои да изобличаватъ злоупотребленията на духовенството съ единственна цѣль — да снижѫтъ, да стъпчятъ въ калътъ това духовенство както и да закачватъ нѣкои ралигиозни обреди и основи и сѫштитѣ да дигѫтъ на смѣхъ, а не да сѫдѣйствуватъ за неговото изправление. за неговото нравственно въздигание — такава тактика е вредителна, много вредителна за настоящтата и бѫдуштата народна наша доброчеститина, — и онѣзи, които се служѫтъ съ такава една тактика, трѣба добрѣ да премишляватъ за тежката и страшна отвѣтственность. Таквази една тактика бива причина лесно да се разплодяватъ такива глупави и безсъзнателни, но за то рѣшителни волнодумци, които, къто нѣматъ никакво сериозно убѣждение, снижаватъ

---

[1]) Единъ разбранъ учитель така характеризува младежитѣ въ единъ градъ у насъ: „Нашитѣ „младежи могѫтъ се раздѣли на три разряда: 1. Пò-ученички, въ които владѣе гордоста, „егоизмътъ, своеправието и своеволието и — безбожноста; 2. Неучени, които отъ глупавина „пò-вече прѣчятъ на работитѣ отъ колкото помагѫтъ; 3. Нито ученички, нито неученички, „но предадени на развратъ и пиянство, което пò-вече и пò-вече се увеличава и разпро„странява....“

[2]) Какъ инакъ може да се обясни това на примѣръ, че единъ младъ, който се е научилъ да се вчесва, глади и ублича по европейски, научилъ се е да бъбри што-годѣ — да речемъ — френски, а нѣма никаква наука, и въ сѫштность пъленъ е съ суевѣрия и предразсѫдъци, — и този младежъ си позволява да хули и усѫжда много обичаи народни, позволява си да се смѣе на вѣрата, както и на много религиозни учреждения? Какъ да си обяснимъ това, че нѣкои учители позволяватъ си и словомъ и дѣломъ да развалятъ религиозното чувство въ своитѣ ученици, както и въ гражданетѣ, въ градътъ на които учителствуватъ? На ли е това по причина на тѣхната умственна голота?!

и тъпчѫтъ и нàй-светитѣ нѣшта, и които тъй много прѣчятъ на сѣка полезна обштественна работа.

Такива сѫ, по нашему, сѣтнинитѣ, и такива трѣба да бѫдѫтъ тѣ отъ религиозното волнодумство, по слѣдствие на което разваля се у насъ нравственноста. Обаче, колкото това е прескърбно, толкова пъкъ отъ друга старна е утѣшително туй, че при сичката привлекателность на волнодумството, при сичката негова *модность* и блѣскъвость, здравомислието у насъ турга единъ силенъ отпоръ на глупото и вѣтърничаво волнодумство. Пò-вечето часть отъ народътъ, ако и простичка, но за то съ здравъ умъ, съ здраво религиозно чувство, както и нравственно, не се увлича отъ глупоста и вѣтърничавоста на онѣзи, които сичкото си достойнство и сичката си ученость полагатъ въ бъбреньето, въ религиозното волнодумство, макаръ и да не знаятъ нито заштo бъбрятъ, нито зашто и какво хулятъ; напротивъ, заедно съ разумното усѫждание на беззаконията и злоупотребленията, струвани отъ кого и да би било въ религията и въ черкувата, тя запазва въ себе си дълбоко вкоренено истинното религиозно чувство, което усилва и укрепява човѣка въ добрата и разумна нравственность, и въ сѫштото време пъкъ се отврѫшта и отблъсква отъ себе си сичкитѣ вѣтърничави и глупави волнодумци.1) Искаме да кажемъ. че и сега, когато религиозното волнодумство и безнравственноста сѫ на мода у насъ и служатъ за знакъ на *„цивилизация“*, народътъ ни ги отблъсква и усѫжда. Така е правилъ народътъ ни и преди. Само, по причина на дълбоко невѣжество, преди се е земало за религиозно волнодумство сичко онова, което би се казало и противъ нàй-вопиюштитѣ злоупотребления, толкосъ пò-вече, че тѣзи злоупотребления сѫ се прикривали съ светоста на вѣрата.

И така, трудно и много трудно е било преди, когато, както вече казахме, невѣжеството и фанариотскиятъ деспотизмъ сѫ господствували у насъ, — трудно е било да се рѣши

---

1) Тукъ възможно е да се запита: кога е така, зашто сѫ тѣзи страхове за развалата на нравственноста въ народътъ ни? Заштото наистина има отъ какво да се страхуваме. Разплодяванието у насъ на вѣтърничеви и глупави волнодумци, които не по убѣждение, ами тъй — отъ глупость, отъ **маймунлукъ** си позволяватъ да хулятъ и тъпчятъ и нàй-достоуважаеми и свети нѣшта, — таквосъ едно разплодяванье е и ште бѫде голѣма прѣчка за нашето умственно и нравственно развитие. Вѣрваме, че рано или късно таквазъ една **зараза** ште се очисти отъ насъ. Но не е ли грѣхота да натрупваме и други препятствия на свободното и успѣшно наше народно развивание и усъвършенствование, когато и сѫштествуіѫштитѣ сега препятствия не сѫ малко!? —

човѣкъ да дигни гласъ въ полза на народното свѣстявание. При сичко това, обаче, такъвъ гласъ се издига, дързостно, но спасително слово се чува именно отъ тамъ, отъ дѣто, по видимому, трѣбало би нàй-малко да се чака, отъ тамъ именно, дѣто фенерската злоба и тирания могла е нàй-свободно и съвършенно безнаказанно да свирѣпствува: отъ *мълчаливата килия* на единъ калугеринъ — Българинъ.[1]) Този Св. монахъ е — Свештенномонахъ **ПАИСИЙ**, родомъ отъ Самоковъ. Отецъ Паисий е билъ калугеринъ. А кой пò-добрѣ можалъ да знае, до колко може да се простира злобата на фенерскитѣ духовни деспоти, особенно надъ единъ калугеринъ? Фенерскитѣ владици винъги деспотически сѫ се разнорежлали съсъ сѫдбата и на мірски хора, — колко пò-вече подъ тѣхната неограниченна власть, подъ тѣхниятъ пъленъ произволъ трѣбаше да бѫде едно духовно лице, единъ простъ сиромахъ калугеринъ.... Когато фенерската злоба е могла да преслѣдва и да хвърга въ тъмници или да прашта въ заточение человѣци мірски, които би могли да намѣрѭтъ заштита и покровителство въ законътъ на Правителството ни, колко пò-вече силна трѣбало да е била тя надъ беззаштитнитѣ калугери,

---

[1]) На това отгорѣ може многома да ни забѣлѣжътъ, че, напротивъ, нàй-много отъ мълчаливитѣ килии на нашитѣ калугери трѣбало би да чуваме гласъ за народно свѣстявание. Наистина, ако земемъ въ внимание това, че калугеринътъ си посвѣтилъ животътъ на служение Богу, и че таквосъ едно служение той може да направи само когато не штади нито животъ, нито спокойствие за доброчестината на ближниятъ си, — въ такъвъ случай, разумѣва се, че трѣбало би нашитѣ калугери нàй-вече да сà си възвишавали гласътъ на разумното свѣстявание на хиледи и милиони свои съсѣди, и съсѣди не чужди, а свои — свой милъ и драгъ народъ, заштото „пастырь добрый душѫ своѭ полагаетъ ꙁа овцы." Но отъ друга старна не трѣба да забравяме и умственното както и нравственно състояние на нашитѣ калугери. Пò-вечето отъ тѣхъ сà били человѣци наистина благочестиви, но неучени и прости. Тѣ, слѣдователно, не сà могли да разберътъ добрѣ миссията, задачата си. При това, тукъ е имало голѣмо влияние и туй, че цѣлта или задачата на калугерството се е тълкувала и разбирала съвършенно не тъй, както би се слѣдовало на основание на божественното учение. Евангелието казва: „който остави башта си и майка си мене ради и евангелиѧ ради — той ште да си спаси душата." Тѣзи слова, както и други подобни на тѣхъ криво сà се разбирали, и за то калугеритѣ сà считали, че сà изпълняли своето високо призвание, когато сà напускали міръть,

на които законътъ, заштитата и осѫжданието сѫ били въ рѫцѣтѣ, въ шгението на владиката! И сичко това не можѣлъ да го не знае От. Паисий. Но, вижда се, любовта къмъ народътъ въ Отца Паисия е била пò-силна отъ колкото страхътъ предъ фенерската злоба, вижда се, желанието да види народътъ си што-годѣ свѣстенъ и честитъ, — това свето желание въ Отца Паисия е било твърдѣ силно, когато той е презрѣлъ сички несгодности и мѫки, които неминуемо би го слетѣли, и се е рѣшилъ да дигни гласъ въ урокъ на всемогуштото тогава у насъ фенерско духовенство и въ полза на народътъ, — гласъ за народно свѣстявание. Въ своята история „о царехъ и святихъ болгарскихъ, и о всѣхъ дѣаніа болгарскихъ", която е писана преди сто и пò-вече години (около 1760 г.) „на ползу роду Болгарскому", ето какъ оплаква От. Паисий жалостното положение, до което фенерското духовенство довело българский народъ:

> „..... тогда са (когато Османетѣ покорили Българетѣ) патріарси
> „царіградски ... съ насиліе паки основали терновска патріаршіа подъ своа власть
> „и на пакость и злоба що имаютъ на Болгари, сіре изъ перво врема не поста-
> „вляютъ отъ болгарскаго языка епископи Болгаромъ, но все отъ греческіи языкъ,

---

отдѣляли сà се отъ родители, познайници и приятели и въ мънастирскитѣ стѣни забравяли сà сичкото мірско и не сà се грижили за ништо друго, освѣнъ само за себе си, за спасението на своята душа. А между това, словата на Спасителя никакъ не учатъ тъй. Отричанието отъ майка и башта се иска, но мене ради и евангелиѧ ради, т. е. за дѣлото, което е вършилъ божественниятъ нашъ Спаситель. А това дѣло е — изваждането человѣцитѣ отъ мракътъ на невѣжеството, на суевѣрията и тѣхното просвѣтение съ истината. За това дѣло иска Спасительтъ отричанието отъ башта и майка и отъ сичко, што е мило на човѣка въ този свѣтъ. Но калугеритѣ, ако и да сà имали въ основата си тази истина, отпослѣ изкривили сà я, наченъли сà да я тълкуватъ не тъй както трѣбало, и за то калугеритѣ не сà могли вече да постъпватъ съобразно съ истинниятъ смисълъ на Спасителевитѣ слова. По тѣзи причини преимуштественно (разумѣва се и по причина на дълбокото невѣжество) пò-вечето отъ нашитѣ калугери гледали сà на народното свѣставание като на дѣло мірско, и слѣдователно, — като на дѣло съвършенно чуждо за тѣхъ, толкосъ пò-вече, че туй народно свѣстявание се е преслѣдвало отъ началницитѣ на тѣзи калугери. Ето зашто ние казваме, че отъ тѣхнитѣ килии трѣбало би нàй-малко да се чака гласъ за народно свѣстявание.

„и нерадатъ отъ-нюдъ за Болгарски школи или учение, но обращаютъ все на гре-
„чески языкъ, за то су остали Болгари прости и неучени и неискусни ни-
„сліємъ, и много са отъ нихъ обратили на греческа политика и учение, и за
„свое учение и языкъ слабо брежатъ. Така вина Болгаромъ отъ греческа
„духовна власть приходитъ и много насиліе неправедно отъ
„гречески владыки терпѫтъ во сія времена."

А на друго мѣсто, въ сѫщата история, кѫто споменува за това, че многома отъ Българетѣ презиратъ народноста и езикътъ си и се превръщатъ въ гърци, блаженний Паисий нашъ преминува къмъ свѣстявание и насърчвание. Той употрѣблява сичкитѣ си усилия, привежда примѣри, както отъ свещенната история, така и отъ нашата отечественна граждганска — само и само да разбуди народниятъ духъ, народното самосъзнание.

„О неразумне юроде, — вика Отецъ Паисий, — поради что са сра-
„мишъ да са наречешь Болгаринъ и не четишъ по свои языкъ, и не думашъ, или
„не са имали Болгари царство и господарство за толико царствовали и били чудни
„по вса земля, и много пути отъ силни Римляне и отъ мудри Греци дань взе-
„мали, и давали имъ царюве и кралюве свои царски дъщери въ съпружество, и да
„би имѣли миръ и любовь съ цари болгарски, и отъ всего славенскаго народа най-
„славни били Болгари, перво са они патріарха имѣли, перво они са крьстили, най-
„болѣ земля они освоили, тако отъ всего народа словѣнскаго они силни и чесны
„были, и первы СВАТИИ Словѣнскіи отъ болгарски родъ и языкъ просіали ... но
„отъ що са ты неразумне срамишъ отъ свои родъ и влачишъ са на чужды языкъ?
„Но са рече: Грьци по мудри и по политични, а Болгари сѫ прости и глупави и
„не имѣютъ речи политични ... но воле есть болгарска простота и незлобіе ..."

— Отъ тукъ на долу Преподобний Паисий начева да сравнява българската простота и незлобие съ гръчката мудрость и злоба, и майсторски рисува превъзходството на първата предъ послѣднята; а за доказателство на това превъзходство той привежда много примѣри отъ Свещенната История.

Какъвъ езикъ! какъвъ чуденъ и дързовитъ езикъ, особенно по онѣзи тежки времена!... Съ такъвъ езикъ е можялъ да говори само онзи, който е ималъ неизказанна, *небесна* любовь къмъ своятъ злочестъ, но милъ и драгъ народъ. Сичката цѣль и намѣрение на Отца Паисия е било — да възбуди въ Българетѣ съзнание на своето народно достоинство, да възбуди въ тѣхъ народната гордость, народното чувство. И какъ добрѣ разбиралъ времето си От. Паисий! Народътъ униженъ, народътъ въ безсъзнание, народното чувство заглъхнѫло, народното достолѣпие потъпкано. Въ таквосъ едно време необходимо е било да се внуши на народътъ уважение къмъ само-себе си, кѫто се научи да гледа съ почетъ на сичко онова, което е негово, което е *българско*. И От. Паисий не пренебрегава съ нищто за достигванието на една такава важна и света цѣль. Той прави *предмѣтъ на уважение* българската *простота*, отъ която многома сѫ се срамували, уподобява тая простота съ простосердечието и незлобието на ветхозавѣтнитѣ св. мѫжие и съ истинна гордость турга тая простота много по̀-горѣ отъ гръцката кичлива и лъжлива мудрость.

И този гласъ на Отца Паисия да ли се е посрѣщалъ съ съчувствие, да ли е достигвалъ до сърцата на ония, къмъ които е билъ отправенъ? При сичко, че тогава е владѣло у насъ невѣжество, този свети гласъ, издигнѫтъ отъ чисто и искренно сърце, издигнѫтъ въ името на божията правда, както и въ името на потъпканата правда народна, не е останѫлъ съвършенно **гласъ вопиющій въ пустиню**. Той е намиралъ *отзивъ*, особенно въ онѣзи Българе, които при доброто неразвалено сърце, при здравиятъ си природенъ умъ, запазили въ себе-си, подобно на Отца Паисия, дълбока и искренна любовь къмъ своятъ злочестъ народъ, а, при това, знаили сѫ и малко-много да четътъ. Ето какви забѣлѣжки сѫ си правили читателитѣ на Отца Паисиевата история:

„Азъ Макаріе Іеромонахъ хилиндарски прочитахъ сію историю, и разумѣхъ
„что есть писано в неа, и вие потрудите са братія та а прочетете да ви
„буди на ползу Болгаромъ похвала а на пакость Грекомъ." 1772 год. Маия 18 день.

„Азъ Георгіи іереа грѣшніи и окаянніи отъ село Жерувна прочитахъ сію
„историю и разумѣхъ что есть писано в неа, и вие потрудите са братія
„та а прочетете да ви буди на ползу Болгаромъ похвала и на пакость
„Грекомъ." [1]

Такива забѣлѣжки отъ старна на разни читатели се срѣщатъ нѣколко въ историята на Отца Паисия. Въ сѣка една забѣлѣжка има тѣзи характеристични слова: *„Болгаромъ похвала и на пакость Грекомъ."* Тѣзи слова ясно и гръмко

---

[1] И три-тѣхъ цитати относително за От. Паисия сж зети отъ: „**Нѣколко рѣчи о Асѣню.**" Бѣлградъ 1860. Стр. 21 и 45.

А

свидѣтелствуватъ какъвъ плодъ е давало прочитаньето на Отца Паисиевата история, какъ се е възбуждало народното чувство, народното самосъзнание, какъ се е вкоренявала обичта къмъ народното име и се е въздигало народното достолѣпие. О, великъ е билъ Отецъ Паисий!

Но От. Паисий не е самичъкъ въ това поле, т. е. въ полето на народното наше свѣстяване. Просвештенний **Софроний** нашъ, писменнитѣ трудове на когото отдавна принасятъ надлежна полза на народътъ, е достоинъ другарь и съратникъ на Отца Паисия въ това поле. Сѫщата оная дълбока и искренна любовь къмъ народната доброчеститина, която е въодушевлявала Отца Паисия, въодушевлявала е и Преосв. Софрония, правила го е, презъ сичкиятъ свой многострадаленъ животъ едно само да има на умътъ си, за едно само да се труди и мѫчи, — за ползата на своятъ милъ народъ. Езикътъ ни се гони и тъпчи отъ високитѣ духовни власти, внушава се на народътъ презрѣние къмъ този неговъ събственъ езикъ, но явява се Българинъ, накиченъ не съ суетливата гръчка гордость и мудрость, ами съ българската простота и българското смирение, съ чудната оная любовь къмъ народътъ, съ която се е отличавалъ и Отецъ Паисий, и учи селскитѣ дѣчица на българско четмо и писмо, а послѣ — владика вече — проповѣдва Словото Божие на този *потикнътъ* и винъги хулимъ езикъ народенъ. Възможно ли е било това да не даде добъръ плодъ, да не разбуди въ народътъ свѣсть и съзнание, да не въздигни въ неговитѣ очи и езикътъ му и сичко што е българско? „И прїѣхж ма", разказва Преосв. Софроний въ свето животописание, „Христїанитѣ радостно, и ходѣхъ по цьрквытѣ въ недѣли, въ „праздницы и полагахъ поученіе по нашему болгарскому языку, а они Христїани, „като не чули отъ другы архїерея таковое поученіе, имахж ма като единого фило-„софа." Преосвяштенний Софроний е прекаралъ въ отечеството си единъ животъ пъленъ отъ страдания и тежки неволи. Архиерейскиятъ санъ не можялъ да го оттърве отъ тѣзи неволи, и при сичко това, когато отъ нѣмай-къдѣ е билъ *принуденъ* да напусни отечеството, народътъ си, — той изпитва едно голѣмо душевно огорчение, счита това за тежъкъ грѣхъ предъ Бога и предъ народътъ, и се рѣшава съ тежки, но важни полезни за народътъ умственни трудове да изкупи този си грѣхъ. „….имамъ обаче една скорбь, говори Преосв. Софроний въ краятъ на своето животописание, „и бою са отъ Бога да „ма не суди Богъ, кату узехъ оное пастство на рамена своа и оставихъ го, нъ па-„кы надѣю са на Бога всемилостиваго, како го не оставихъ заради почиваніе мое, „но отъ големыа нужда и отъ тажкій дългъ що ма натоварихж и що не вѣрвать, „како са е разсыпалъ свѣть, а най-много она страна що е близо до Видинъ, що „е живилище варварское и хайдутское.[1])

„за това са труда деньмъ и нощимъ да изпиша нѣколико книгы по нашему „Болгарскому языку, та ако не бы възможно мене да сказувамъ имъ сосъ уста „моа, да учать отъ мене грѣшнаго нѣкое полезное поученіе, а тии да прочитуть „писаніе мое и да уползуютъ са…"[2]) Животиписанието на Преосв. Софрония, писано отъ самаго него, което животописание служи за вѣренъ и важенъ източникъ, отъ който можемъ да черпемъ свѣдения за нашето домашно *житие-битие* въ тъмнитѣ и лоши времена на нашето *недавно* минѫло; черковнитѣ негови проповѣди, които заематъ първо мѣсто въ нашата нова писменность и които сѫ принасяли, принасятъ и ште принасятъ на народътъ надлежна полза, — сичко това е плодъ на дълбоката и искренна любовь, която Преосв. Софроний ималъ къмъ своятъ милъ народъ.

Другъ единъ достоинъ другарь и съратникъ на Отца Паисия е билъ и Отецъ *Игофитъ Бозвели*, който е претеглилъ толкози мѫки за своята горешта любовь и дълбока преданность къмъ своятъ народъ. — Нѣма съмнѣние, че тѣзи велики труженици наши иматъ оште много достойни другари и съратници, които *словомъ* и *примѣромъ* сѫ възбуждали народното чувство, народното съзнание. Старанията, трудоветѣ и мѫкитѣ на сички тѣзи велики наши труженици дадохѫ най-послѣ на народътъ ни такъвъ животворенъ плодъ — *народно събуждание* и *черковни правдини.*

---

1) Съсъ тие подирни думи приснопаметний нашъ Софроний разбира и означава онова размирно време, когато на отоманската държава въ европейскитѣ владѣния вътрешнитѣ междуособни борби, водени отъ деребеювци и отъ други многома врагове на върховното отоманско правителство, бѣхѫ стигнѫли върхътъ на своето процвѣтяване и на които въ челото бѣше се турилъ въ сѣверозападнитѣ старни на горкото ни отечество потурчинниятъ Българинъ — **Пазвант-оглу**. За всичко това ний щемъ надлъжко да поговоримъ въ животописанието на Софрония.

2) Тѣзи двѣ цитати за Преосв. Софрония сѫ зети отъ неговата **автобіографія**, обнародвана въ „Дунавскый Лебедъ" за год. 1861, брой 55—62. Г-нъ Григоровичъ, бившій профессоръ на Казанскиятъ университетъ, а сега профессоръ въ Новоросийскиятъ университетъ, открилъ въ рускитѣ архиви тая біографія и ѭ далъ на редакторътъ на Д. Лебедъ, за да ѭ той обнародва съ нужнитѣ забѣлѣжки. Обнародванието на този важенъ памятникъ стана, но по причина на прекратяванието на Лебедътъ наченѫтитѣ отъ редакторътъ бѣлѣжки прекратени се при самото имъ начало.

VI.

Сега, можеме ли да не изказваме къмъ тѣзи велики за насъ труженици и къмъ сичкитѣ тѣхни послѣдователи въобште едно благоговѣйно почитание, една дълбоко-сердечна любовь, когато сегашното наше народно свѣстявание е плодъ на тѣхнитѣ неуморими трудове, на тѣхнитѣ страдания и мѫки? Можеме ли, слѣдъ това да не желайме да се запознаваме съ тѣхниятъ животъ, съ тѣхнитѣ велики подвизи и съ тѣхнитѣ страдания?

Но не е благоговѣйното почитание само, което ни побуждава да изучваме животътъ на нашитѣ велики труженици, да се запознаваме съ тѣхнитѣ трудове, мѫки, съ тѣхнитѣ стремления, надѣжди и идеали. Имаме ние други — тъй да речемъ — пò-*реални* побуждения за да се запознаваме съ тѣхъ. Намъ предстои оште много да се бориме съ невѣжеството у самитѣ насъ, както и съ много други препятствия. Въ тая нравственна борба ние имаме нужда отъ *примѣри* на самоотвержение, твърда воля, енергия и т. п., заштото, сáмо владѣяштицъ съ подобни свойства, ний можеме да имаме пълна надѣжда, че ште излѣзѐмъ побѣдители отъ тая борба; трѣба ни *насърчвание*, заштото препятствията сѫ тъй силни и тъй много, штото нашитѣ собственни усилия често се осутяватъ. А такива примѣри и таквозъ насърчвание нàй-добрѣ ште можемъ да почерпваме отъ нашитѣ си прѣдци, отъ нашитѣ велики труженици въ полето на нашето народно свѣстявание. Тѣ сѫ наши. Тѣ сѫ запазили народниятъ духъ отъ съвършенното му загинвание, разбудили сѫ народното самосъзнание, и въ такъвъ утѣшителенъ видъ предали сѫ намъ великото си дѣло, за да го ние продължаваме и предадемъ на потомцитѣ си оште въ пò-съвършенъ видъ. Кѫто виждаме какви голѣми спънки срѣштали прѣдцитѣ ни въ минѫлитѣ мрачни времена за народното ни свѣстявание, и какви трудове трѣба да сѫ полагали тѣ за отстранението на тѣзи прѣчки, не ште ли се видимъ ние задължени да полагаме оште пò-вече грижи за това свето дѣло, особенно когато днесъ времената сѫ *пò-охолни*, пò-благопрвятни за народното ни свѣстявание и развитие? Потомцитѣ ни, и тѣ има много да се борѭтъ съ невѣжеството и съ разни други

препятствия на умственното наше напредвание. При това, днесъ времената сѫ такива, штото колкото отиваме напредъ, толкова пò-вече енергия и познания се иска отъ единъ народъ, за да не остане той назадъ и да не заглъхне. Успѣхитѣ на науката (безъ която никакво трайно нито честито сѫштествование е възможно) сѫ днесъ доста бързи, а ние сме останѫли много назадъ. Слѣдователно, намъ и на нашитѣ потомци нàй-много е потрѣбна *енергия, твърда воля* и *силна искренна любовь* къмъ народътъ, за да можеме ний да правимъ надлѣженъ успѣхъ въ умственното и нравственно народно развитие и да спечелимъ народна доброчеститина. Но подвизитѣ на нашитѣ велики труженици сѫ, на които ний ште можемъ да се облѣгаме, отъ които ште можемъ да почерпваме насърчвание и въодушевление въ нашата си народополезна дѣятелность. Както казахме, тѣзи труженици сѫ наши; ний можемъ да разбираме тѣхнитѣ чувства, тѣхнитѣ грижи, желания и стремления. Прочее, ние сме длъжни и сами добрѣ да се запознаваме съ нашитѣ си велики труженици — за своя събственна полза, и да предаваме това запознавание на грьдуштитѣ времена — за полза на потомцитѣ ни. Ако ние търсиме въ нашето си минѫло искрици на народна свѣсть, търсиме примѣри и насърчвание къмъ енергична дѣятелность, и ги намираме, при сичко, че това минѫло е било тежко и дълбоко-невѣжественно, — колко пò-вече ште сѫ въ право нашитѣ потомци да искатъ отъ насъ освѣтление на минѫлото? Преди, когато е господствувало пълно, дълбоко невѣжество, малко сѫ били онѣзи *избранни*, които би могли да оставятъ паметници на своята дѣятелность, както и на дѣятелноста на своитѣ предшественници и съвременници. Средствата за надвивание невѣжеството били сѫ тогава малко и слаби, и за то не сѫ за осѫждание нашитѣ прѣдци, дѣто не сѫ ни оставили много паметници за своята дѣятелность. Сега, обаче, у насъ и съзнанието е пò-вечко, и средствата за надвивание невѣжеството пò-голѣми; слѣдователно, отъ насъ се иска да предадемъ на потомството си много пò-вече отъ колкото сѫ завѣштали намъ нашитѣ прѣдци. А това можемъ постигнѫ пò-скоро и пò-лесно, ако се запознаемъ съ дѣятелноста на нашитѣ велики труженици и, въодушевни отъ тѣхниятъ примѣръ, *сами бъдемъ дѣятелни като тѣхъ* — за въ народна полза.

Но и съ това не се изчерпва сичката важность и значение за насъ и за нашето потомство на великитѣ ни труженици. Минѫлото за насъ е тъмно, твърдѣ малко познато (говоримъ за недавнъшното наше минѫло), а да си знаеме минѫлото — това е необходимо. Минѫлото е коренятъ на настоящтето и бѫдущтето. Който иска да добие добро и свѣстено настояште и бѫдуште, той трѣба основно да изучва минѫлото си. Въ минѫлото си ний ште намѣримъ причинитѣ и условията на много наши сегашни народни особенности, съ които се отличаваме отъ другитѣ народи. Всестранното развитие на единъ народъ само тогава може да бѫде правилно и успѣшно, когато бива съобразно съ неговитѣ особенности, съ неговътъ характеръ. А отъ минѫлото си ние ште можемъ да си обяснимъ сегашниятъ нашъ народенъ характеръ, и вѣрно да опредѣлимъ пѫтятъ, по който трѣба да вървимъ въ бѫдущтето си умственно и нравственно развитие, — съобразно съ духътъ на този нашъ народенъ характеръ; въ минѫлото си можемъ да видиме нàй-добрѣ кое е прѣчѣло на нашето народно напредване и — напротивъ — кое е съдѣйствувало на развитието ни; можемъ въ него да видимъ сичкитѣ си погрѣшки, както и причинитѣ, по които сѫ произлѣзли тѣзи погрѣшки.[1] Кѫто имаме предъ очи минѫлитѣ си погрѣшки и кѫто знаеме тѣхнитѣ причини, ний, безсъмнѣние, ште се грижиме да избѣгваме за сега и за напредъ отъ повторението на подобни погрѣшки. Да, и въобште, знанието на минѫлото бива винѫги — за кого и да е — отъ голѣма полза. Онзи, който си знае добрѣ минѫлото, той знае какво е билъ и какво може да бѫде за напредъ. А това е много важно, особенно за доброчестината на единъ народъ. Много опасно нѣшто за единъ народъ е — да не знае себе си, да не знае добрѣ своитѣ способности, да не знае што е билъ, што е и што може да бѫде. Таквосъ незнание твърдѣ лесно може да направи единъ народъ *фантасанъ*, — нѣшто, което непремѣнно много ште прѣчи на надлежното и успѣшно негово развитие.

Но какво е *новото* наше минѫло? Може ли то да ни служи за какви да е назидателни уроци? Въ това си минѫло ний сме прекарали единъ животъ почти изключително *пассивенъ*. Нѣмаме въ него ние нѣкакви-си забѣлѣжителни душевни подвизи, нѣкакви-си въобште *дѣяния*, които би ни отворили почетно мѣсто въ страницитѣ на историята на народитѣ. Какво назидание отъ единъ такъвъ пассивенъ народенъ животъ? За насъ — голѣмо назидание. *Величието на духътъ се познава* — казвамъ — *въ негодноститѣ и въ страданията, разбира се, у насъ родени отъ невѣжеството.* Ний нѣма да се пуштаме въ подобни мечтания по отношение на нашето недавнашно минѫло. Ште кажемъ само, че за единъ свѣсенъ човѣкъ, както и народъ, *негодноститѣ*, отъ какъвто родъ и да бѫдѫтъ тѣ, — винѫги сѫ поучителни и полезователни. При това, всѣкаквитѣ всенародни дѣяния и подвизи иматъ, наистина, важно значение въ животътъ на единъ народъ, но само тогава, когато е запазенъ *коренятъ*, — т. е. *народно-домашното живѣение*. Чисто народниятъ животъ се корѣни и наслаия не толкосъ на подобни подвизи, колкото пакъ на народното домашно живѣение, ма добро било то или зло. Въ това народно живѣение се корѣни жизненната сила народна; тамъ се вижда народната способность, народнитѣ желания, стремления и идеали; народниятъ умственъ крѫгозоръ, народната душа и сърце. Безъ коренятъ, отъ другъ родъ дѣяния и подвизи не могѫтъ да усигурѭтъ на единъ народъ добра и трайна бѫднина, трайно сѫштествование. Напротивъ, когато е запазенъ коренятъ, запазено, усигурено е и благополучно и трайното сѫштествование на народътъ.

Но дѣ е изворътъ, отъ който да можемъ да черпѣмъ свѣдѣния за това домашно наше народно живѣение? Има само единъ изворъ, и изворъ истиненъ и богатъ. Такъвъ изворъ е — запознаванието съ животътъ и дѣлата на нашитѣ велики труженици въ полето на нашето народно свѣстяване, и въобште — на сички такива наши еднородци, които и *словомъ* и *дѣломъ* сѫ се трудили по силитѣ си за народното добро. Въ животътъ, въ дѣлата, въ старанията и страданията на такивато лица и труженици се олицетворява домашниятъ животъ на цѣлъ народъ, неговитѣ теглила и надѣжди. Такива личтости не могѫтъ да не оставятъ слѣдъ смъртта си память на своитѣ дѣла. За тѣзи дѣла се припомнюва и разказва, а въ това разказванье не може да не влиза и самото тогавашно живѣение така, както си е било то.

---

[1] За минѫлото винъги се говори съ по̀-голѣмо безпристрастие и откровенность, отъ колкото за настоящтето. Човѣкъ винъги искренно изповѣдва или открива своитѣ минѫли погрѣшки, особенно, ако тѣ сѫ послужили за неговото изправление, но мѫчно и твърдѣ мѫчно му става кога му се говори за погрѣшкитѣ, които прави сега. Така е и по отношение на единъ народъ. За неговото минѫло — ма добро било то̀ или лошо — може да се говори съ пълна откровенность, безъ да се нанесе уштърбъ какъвъ да е на този народъ. Поради това казватъ — и истина е — че сѫдътъ на потомството е строгъ и безпристрастенъ; отъ това и Историята, която не е освѣнъ съдържание на минѫлото, е винъги безпристрастна, и нейнитѣ уроци винъги поучителни — разумѣва се за ония, които могѫтъ да разбѝратъ тѣзи уроци и умѣѭтъ да се ползуватъ отъ тѣхъ.

Ето съ какво още е важно за насъ да бѫдемъ познати съ дѣлата и животътъ на нашитѣ велики хора. Съ това запознавание, при другитѣ изгоди, ште се разясни за насъ сегашното минѫло, което не го знаеме добрѣ, но което е необходимо да знаеме, — за добриятъ успѣхъ на нашето народно благосъстояние — сега и въ бѫдуштето ни.

И така, ето какъ гледаме ние на животописитѣ на сичкитѣ въобште знаменити труженици и дѣятели, и особенно на животописитѣ на нашитѣ народни работници. Подобни велики труженици сѫ олицетворение на народниятъ гений, на народната енергия, на народната честность, на народнитѣ желания и стремления; тѣ сѫ животворниятъ онзи изворъ, отъ който синца ний — и слаби и силни — можемъ да черпиме енергия, твърда воля, рѣшимость, самоотвержение и честность, — нѣшта толкосъ необходими при извършванието на общто-полезни народни работи; отъ тѣхъ можеме да почерпваме ние и нàй-голѣмото насърчвание въ тѣжкитѣ онѣзи минути, когато безчисленнитѣ препятствия ни отнѣматъ сѣка надѣжда за успѣхъ въ нѣкое народополезно предприятие. При сичко това, запознаванието съ животъ и дѣлата особенно на нашитѣ народни труженици въ сегашното наше минѫло има за насъ и туй особенно-важно значение, че ште ни разясни това минѫло, въ което, при сичката негова прескърбна тежина и неутешителность, запазили сѫ се здрави зърна за свѣтла, трайна и честита бѫднина на българский нашъ народъ.

Така гледаштицъ на Животописитѣ на отличнитѣ народни мѫжье — чужди и наши — ний намираме за твърдѣ умѣстно и полезно да запознаваме Читателитѣ си съ животътъ и дѣлата на пò-вече знаменити личности. За това именно „Българското Книж. Дружество“ въ единъ отъ своитѣ органи

— въ „*Периодическото си Списание*“ има откритъ особенъ отдѣлъ за **Животописанието.** Въ този отдѣлъ ште се помѣстяватъ животътъ и дѣлата на знаменити —чужди и наши— мѫжи които сѫ съдѣйствували — сѣки въ своята старна — за доброто на народътъ, за неговото нравственно и материялно благосъстояние, както и за всеобштото благо на цѣло человѣчество.

Заштото много отъ нашитѣ отлични народни дѣйци и труженици — особенно отъ пò-подирнитѣ времена — не ни сà още добрѣ познати, ний въ това си изложение не ште можемъ — при всичко че много желаяхме — да слѣдуваме единъ надлежно строгъ хронологически редъ относително за животописитѣ на тие наши славни мàжие.

И така въ идуштата — четвърта книжка на „Пер. Списание“ ште можемъ вече съ Божята воля да започнемъ излаганието на самитѣ животописи на нѣкои отъ нашитѣ много заслужливи и намъ достатъчно вече извѣстни мѫжие, а именно ште да изложимъ нàй-първо животописътъ или пò-добрѣ да кажемъ благотворнитѣ дѣяния на гореспоменѫтий Отца *Паисия*, подиръ животописътъ на когото ште послѣдва животописътъ на Преосвяштеннѣйший *Софроний* Врачанскаго и на други нататъкъ.

* * *

Къто обнародваме въ нашитѣ книжки долнята статия на благонадѣйний въ книжовното българско поле нашъ младъ еднородецъ г. В. Икономова, намѣрваме за твърдѣ умѣстно да направимъ върху реченната му статия една забѣлѣжка, която считаме и прилична и полезна за самото дѣло.

При всйчко, че не съгласуваме въ нѣкои отъ мислитѣ, които съставляватъ съвъкупното цѣло на тая статия, ний обаче іѫ излагаме цѣла — безъ вѣсько промѣнение, — едно, заштото таково е желанието на съчинителятъ ѝ, а друго (и то е за насъ главний доводъ), заштото, и безъ промѣнение, не изгубватъ цѣната си добритѣ и вѣрнитѣ въ неіѫ идеи, които на брой значително превишаватъ оние (идеи), които ний не можемъ да считаме за доказани вече истини.

Г-нъ Икономовъ надписалъ статията си така:

„Челѣшкиятъ езикъ“. Споредъ сѫштноста на предмѣтътъ, за който се говори въ статията, било би, споредъ насъ, пò-съотвѣтственно да бѫде насловътъ така: **За челѣшкиятъ езикъ** — въ нравственно и психическо отношение.

Слѣдъ насловътъ срѣштаме — въ заградено — да казва г. Икономовъ: „Споредъ Др. В.“ (— разбира се — изработена и съставена статията). Желателно би било, да не бѣше тургалъ таково указание. Всѣко указание трѣба да е точно и ясно, т. е. да е добрѣ назначено името (дѣто се може) на списанието и на авторътъ му, мѣстото дѣто е печатано списанието и страницитѣ (дѣто е нужно) на списанието, отъ дѣто се е почерпвало нѣшто за сглобяванне статията — изложението.

Тука не можемъ да не изявимъ съжалението си, дѣто повечето отъ нашитѣ досегашни списатели не обичатъ въобште никакъ да указватъ на изворитѣ, отъ които почерпватъ штото имъ трѣба, ами штото списватъ за сѣкакви работи, почти безъ изключение, представляватъ го тъй, както да е чисто-оригинално, само отъ тѣхъ открито и изнамѣрено. Такива списатели, които се земѫтъ да пишѫтъ пò-обстоятелствено за малко-много важни питания, както не правятъ, дѣто се изисква, надлежно указание на изворитѣ, отъ дѣ што почерпватъ, не могѫтъ да не заслужватъ пълно осѫждание — отъ всички, които почитатъ науката за храмъ на всичкитѣ сѫштествуюшти истини.

Нѣка ни бѫде позволено да свършимъ забѣлѣжката си съ тие оште нѣколко думи.

Както г. Икономова тъй и всички други господа, които иматъ добра воля та се готвятъ да ни струватъ почеть съ душевнитѣ си трудове, умоляваме учтиво всички тие наши доброволни сътрудници, при съставянието статиитѣ си — за обнародвание въ органитѣ на „Бълг. Кн. Дружество“ да бѫдѫтъ добри и да обърнѫтъ любезното си внимание на слѣднитѣ пò-главни наши желания:

1. Предмѣтитѣ или питанията, за които се пише, желателно е да иматъ таково значение за насъ — Българетѣ, штото отъ прочитание статиитѣ да може пò-голѣмата часть отъ сегашната ни читаюшта публика да се ползува колко пò-много, — даже и оние отъ насъ, които едвамъ прочитѫтъ, и тѣ да могѫтъ малко-много да придобіѫтъ полза отъ повъзможното прочитание на благоразумно съставеннитѣ и изложенни статии. А за да се постигне това до една пò-голѣмичка степень,

2. желателно е, штото всѣка статия да бѫде писана и изложена ясно — на езикъ, колкото е възможно, пò-чистъ, народенъ, всѣкому Българину достаточно понятенъ. Това второ наше желание може напълно да се извърши само ако лицето, което се зема да пише за нѣкой предмѣтъ, ако това лице познава съвършенно: а) предмѣтътъ и б) публиката, за която назначава изложението си. За това:

3. много пò-добрѣ е — за ползата на самиятъ ни милъ народъ — да не пише ништо оний, който се лишава отъ надлежнитѣ познания за предмѣтитѣ, върху които иска да говори писмомъ или же само словомъ и който не познава понѣ малко-много народътъ, комуто би се готвилъ да послужи съ перото си.

4. И нàй-сетнѣ желателно е оште, штото всѣки, дѣто се изисква, да прави надлежни указания на изворитѣ, отъ които почерпва материялъ, идеи и пр., заштото само така написани и изложени статии могѫтъ да имѫтъ винѫги почетно значение и да принесѫтъ сѫштественна полза на обштеството, за което се назначаватъ, — а тъкмо и това е желанието на всичкитѣ благоразумни хора.

Както допълнение полезно на изложеннитѣ ни до тука желания ште кажемъ оште, че статии, на които съдържанието не е освѣнъ истинност, полезност и хубавина, не могѫтъ да имѫтъ мѣсто въ органитѣ на „Българското Кн. Дружество“.

Забѣлѣжка отъ редакцията.

ЧЕЛѢШКИЯТЪ ЕЗИКЪ.

(Споредъ Д-ра В.)

Езикътъ е самиятъ челѣкъ въ своя нъравственъ крѫгъ. Той е нàй-добриятъ изобразитель на неговътъ характеръ и темпераментъ. Стилътъ (слогътъ) на хората е нàй-върното огледало на тѣхнитѣ нърави и чувствования; той е — тъй да речемъ — челѣшкиятъ предатель. Единъ развратенъ челѣкъ каквото усилие и да положи за да говори и пише като добродѣтелниятъ, сè нѣма да сполучи. Лицемѣрието му ште блѣсне рано или късно. Единъ естествоиспитатель е кàзалъ: „дайте ми само единъ зѫбъ отъ нѣкое животно и азъ штѫ ви кажѫ цѣлото устройство на туй животно“. Тъй и единъ челѣкъ, който знае да чете, може да познай по слогътъ духа и характера на съчинителя. Напримѣръ, слогътъ на единъ челѣкъ съ нервно, слабо и деликатно тѣлосложение е духовитъ и блѣскавъ; слогътъ на меланхолическиятъ челѣкъ е твърдъ, тъменъ и припитенъ: сичкитѣ му идеи сѫ страшни, сички образи отбѣлѣжени, сѣкашъ, въ черно. Слогътъ пъкъ на препрѣниятъ челѣкъ е бързъ и като че сърдитъ, когато слогътъ на челѣкъ съ кръвно тѣлосложение е разнообразенъ, лекъ, разлѣнъ, широкъ. Слогътъ на флегматицитѣ е безвкусенъ, грозенъ, медленъ, едвамъ престѫпя напредъ. Сѫщитѣ разлики намираме и въ слогътъ на разнитѣ възрасти, полове и обштественни положения на хората. Младитѣ писатели пишѫтъ съ единъ слогъ разноцвѣтенъ, живъ и пъленъ съ поетически образи. Възмѫжалитѣ писатели пишѫтъ по единъ слогъ пò-вече богатъ съ духовитость отъ колкото съ образи, слогъ сериозенъ, мѫжки. Старитѣ писатели пишѫтъ по нѣкога както и меланхолицитѣ, т. е. съ единъ слогъ медленъ, тежъкъ; другъ пѫть пъкъ слогътъ имъ е чудно бистъръ, като ясно синьо небе покрито съ звѣзди, които грѣѭтъ съ свѣтлина сладка и благотворителна. Въ отношение на родоветѣ ние тъй сѫщо знаемъ, че женскиятъ слогъ различава се отъ мѫжкиятъ. Една жена, колкото и остроумна да бѫде, сè не може да се възкачи до височината на отвлѣченнитѣ идеи, както може мѫжътъ. Когито Г. Сандъ и мад. Сталь философствуватъ въ съчиненията си, тази философия е пò-вече налучена отъ колкото изучена, заштото женитѣ, можемъ да речемъ, много досѣштатъ: цѣлия крѫгъ на високия имъ разумъ е даръ на досѣштанието.

И обштественното положение на писательтъ има немалко влияние на слогътъ му. Единъ *благороденъ*, който е стѫпилъ на списателското поприште, сили се да запази въ слогътъ си нѣшто *аристократическо*, фрази и изрѣчения употрѣблявани и разбирани отъ неговитѣ отъ „добро обштество“ другари само. Не казваме, че слогътъ му сѣкогажъ е пò-duховитъ и приятенъ отъ слогътъ на неблагородниятъ, но казваме друго, казваме, че слогътъ му е особенъ.

Туй, што се съгледва у разнитѣ челѣшки възрасти, то сѫштото е и въ разнитѣ възрасти на народитѣ. Младитѣ народи пишѫтъ като младитѣ хора — пò-вече въ поезия. Първитѣ езици на человѣцитѣ се съставяхѫ пò-вече отъ пѣсни, нежели отъ слова, рѣчи. Дивитѣ народи и днесъ пѣѭтъ т. е. когато говорѭтъ изгласѭтъ изражението си чрезъ множество несконченни звукове.

Тия народи изказватъ пò-вече чувствованията отколкото идеитѣ си; тий се служѫтъ сѣкога съ физически предмѣти, за да си изражѫтъ туку-май сичкитѣ свои идеални отвлеченности, колкото и несъвършенни да бѫдѫтъ тѣ; за туй тѣ сѣкога говорѭтъ съ образи и метафори, съ аллегории, каквото може се забѣлѣжи у сичкитѣ източни езици.

Въ езикътъ на първобитнитѣ хора сѣки предмѣтъ има животъ. Сичко, што сѫштествува, — живѣй. Туй произлѣзва, заштото първобитниятъ или дивиятъ челѣкъ не е оште въ състояние да направи различие между *сѫштествование* и *живѣение*. За него сѫштествованието и животътъ сѫ едно и сѫщо нѣшто. Тази идея е била и началото на езичеството у старитѣ народи, заштото въ езическата система сѣки предмѣтъ въ природата е билъ въодушевенъ, живъ, и даже — надаренъ съ божественна сила. Заради туй езичницитѣ сѫ имали много богове и религията имъ се е нарекла „*многобожество*“ за различие отъ религиитѣ, които обожаватъ само едно божество (еднобожие).

Колкото пò-вече се развиватъ езицитѣ, толкова пò-много набогатяватъ тѣ съ знакове и изражения за отвлѣченни идеи. Въ единъ варварски езикъ не сѫштествуватъ изреженията „добродѣтель“, „право“, „хубаво“ и други подобни отвлеченни идеи, заштото само материалнитѣ, видимитѣ и осязаемитѣ предмѣти сѫ могли да бѫдѫтъ изразявани отъ първобитнитѣ хора, само едни въображаеми работи могѫтъ личи въ първобитнитѣ езици. Една отвлѣченна идея е невъобразима. Може ли нѣкой да си въобрази идеята на добродѣтелта или на правдата? Никой. Тѣзи идеи сѫ чисто философски, отвлѣченни, които сѫштествуватъ въ разумътъ, а никакъ не въ въображанието ни.

Когато, обаче, почнахѫ народитѣ да се образуватъ, да си развиватъ умътъ, да го обработватъ съ нови отвлѣченни идеи, тогава захванѫхѫ и да си усъвършенствуватъ езицитѣ. Но липсваштицѣ имъ сѣкога срѣдсдвата да си правѭтъ нови думи за нови идеи, тѣ въведохѫ система на производството или на заеманието, т. е. употрѣбихѫ ветхитѣ изражения и думи не само въ обикновенниятъ имъ смисълъ, но и въ единъ смисълъ пò-дълбокъ, пò-отвлѣченъ. Тъй на пр. когато нѣкой иска да изкаже горѣшто желание за нѣшто, той казва: „гори ми сърцето“, ако и да нѣма пештъ запалѣна въ сърцето му. Когато туй желание е пò-слабо, казваме, че имаме наклонность, ако и тази рѣчь да има само единъ производителенъ смисълъ, заштото нейното просто и първообразно значение е — когато едно нѣшто е турено тъй на криво, штото се допира до други близкенъ предмѣтъ.

Тука има едно обстоятелство любопитно, отистина. Тъй, ако се тури нѣкой да изучи съ внимание кой да е новъ езикъ, той ште намѣри сичкитѣ езици съставени отъ думи и фрази заети и произведени. И тъй, ний говоримъ цѣлъ день съ пренесени фрази. Когато кажемъ на пр., че сме посрѣдь лѣтото, или стоимъ подъ „небосклона“, или на „политѣ“ на горaта, или че се „жертвуваме врѣхъ олтаря на отечеството“: сичкитѣ тѣзи сѫ *символически* фрази заети, и ни една нѣма своятъ първобитенъ, природенъ смисълъ. Ето че езицитѣ ни сѫ алегорически, преправени, неестественни и заети, както и цѣлото наше обштественно положение.

Езицитѣ и литературата на народитѣ слѣдуватъ сѫштия пѫть, когото слѣдува тѣхното нараствание или намалявание. Сѣка книжовность захвашта съ поезия. Младитѣ народи сѫ както малкитѣ дѣца: само пѣѭтъ. Въ начинаюштитѣ литератури ний оште намираме множество народни предания; епохата на младоста е епоха на вѣрованието, както у отдѣлнитѣ лица, така сѫщо и у народитѣ. Митологията съ сичкитѣ нейни герои и съ сичкитѣ тѣхни извънрѣдни дѣла е могла да бѫде само у единъ младъ и съ живо въображение народъ, каквото сѫ били първобитнитѣ Елени.

Единъ народъ поразвие ли се пò-добрѣ, неговата литература престава да бѫде само поезия; тя влѣзва въ пѫтятъ на *прозата*, — нѣшто, което означава възмѫжалата епоха на една народность. Езикътъ на писателитѣ става тогава пò-енергиченъ, мѫжки, кратъкъ и здравъ.

Както, обаче, се случава съ сѣко материално сѫштество, подиръ нарастванието да дохожда намалявание, — то сѫштото е и съ народитѣ. Слѣдъ епохата на съвършенното народно процъвтявание, започева спадванието, тъй сѫшто както подирь възмѫжалата възрасть започева староста.

И друго. Езикътъ на народътъ и въ туй преминавание е единъ вѣренъ актъ за състоянието на народътъ. Когато литературата изгуби своята енергия и прозаическа простота, и стане твърдѣ накичена, красноречието ѝ се обърне пò-вече въ едно събрание отъ изражения великолѣпни, а пò-малко отъ високи идеи; чувствителноста стане чрезмѣрна и пò-малко способна да приима здрави впечатлѣния; естетическото чувство упадне, предпочиташтицъ пò-вече цвѣтята и лишнитѣ украшения отколкото вѫтрешната стойность, — когато, казваме, такива знакове се появѭтъ въ литературата на единъ

народъ, — вѣрно е, че такъвъ единъ народъ е наченѫлъ да упадва политически и народно. Сѣки, който изучава съ внимание политическата история и литературната история на разнитѣ народи, ште намѣри на сѣка нейна страница неопровержимо доказателство въ полза на тази истина.

Философията е рожба на поезията, но рожба неблагодарна, нечувствителна, която гледа да погуби родителитѣ си. Философията сѣкогажъ е дохождала подиръ поезията, и веднѫжъ дошла, — послѣднята (поезията) сѣкогажъ е оставяла народътъ. Подиръ Аристотеля не дойде пò-вече нито единъ голѣмъ поетъ въ Еллада, нито подиръ Цицерона — други истински лирически поетъ въ Римъ. Тъй сѫшто и въ Италия, Англия, Франция и Германия. Неприятелитѣ на поезията сѫ филолозитѣ и граматицитѣ. Еленската литература загинѫ отъ граматицитѣ; туй сѫшто се е забѣлѣжило и за Латинската литература, както говори вече самъ Sallcius Paterculus. Това може се обесни само отъ себе: истинната поезия га че излѣзва сама и безъ волята на поета; той не си претегля думитѣ и израженията; чувствованията му излизатъ право отъ горештото му сърце, отъ живостното му въображение като отъ една рѣка, която прелива сичкитѣ граматически *оплоти*. Когато поетътъ започене да си прави стиховетѣ по граматическитѣ правила, той може да бѫде добъръ риторикъ, но не истиненъ поетъ. Свештенниятъ огънь на поезията огасили сѫ го граматицитѣ-тулумбаджии.

Сѣки материкъ, сѣки климатъ си има особенния характеръ на езицитѣ. На изтокъ езицитѣ сѫ кратки, ениргически, поетични и сѣкога чудновати (extravagants). Старитѣ източни езици (Еврейския, Арабския и Сирийския) сѫ невѣроятно кратки и енергични. Въ тѣзи езици една само дума отъ два-три слога означава пò-вече отколкото една цѣла фраза въ Европ. нови езици (на пр. трисложната дума „*Іеова*“ въ библейскиятъ езикъ означава: онзи, който е билъ, който е сега и който ште бѫде сѣкога). Сѐ въ тѣзи езици намираме ние идеи високи, но многажди чудновати. Заради источниятъ челѣкъ сичкитѣ сѫштествуѭшти материални прѣдмѣти сѫ живи; сетнѣ, — сичкитѣ природни явления сѫ божи работи. Сѣко дърво, сѣко цвѣте сѫ за него живи сѫштества; камъньето даже отъ отечеството му той ги пригръшта като приятели на младината си; дъждътъ, вѣтърътъ, снѣгътъ и другитѣ природни явления той ги гледа като непосрѣдствени дѣйствия на всемогуштното божество. За туй и срѣштаме много като тѣзи изражения: „Богъ даде дъждъ“, или „Господь духнѫ вѣтъръ“ и др. т. Тѣзи високи идеи приучихѫ тамкашнитѣ хора да говоріѫтъ метафорически, често — твърдѣ преувеличено, както се случава, когато говоріѫтъ за царьове, князове и за голѣми хора.

Източнитѣ езици сѫ твърдѣ ласкателни, но не сѫ раболѣпни. На истокъ хората си правіѫтъ много комплименти единъ другиму, като си казватъ: „свѣтлина на деня си“, „звѣзда на ношта си“ и други поетически изражения, но тамъ царя не титулуватъ освѣнъ съ „ти“. Това чувство за равенство и демокрация мина отъ истокъ въ Римъ, заштото и стариятъ Латински езикъ е пъленъ съ енергия, поразителна простота и лично челѣшко достойнство. Въ сѣки звукъ като че се чува Катонъ, на когото се учудва свѣтътъ за републиканскитѣ му добродѣтели, или гласътъ на Цезаря, който владѣ свѣтътъ съ войственниятъ си гений.

Единъ духовитъ авторъ (Rottek) тъй характеризува новитѣ езици: Италиенскиятъ езикъ е езикъ на музиката; Испанскиятъ — на пѣсента и романцитѣ; Френскиятъ — на разговорътъ; Ингилишкиятъ — на политическото краснорѣчие, а Германскиятъ — на философията.

За забѣлѣжвание е, че отъ сичкитѣ нови езици, френскиятъ е на̀й-логическиятъ, заштото неговото построение съотвѣтствува съ редътъ на идеитѣ, што се представятъ или появяватъ въ нашата глава. Вводното построение нѣма го въ френскиятъ езикъ. Туй прави дѣто този езикъ е на честь у другитѣ народи, на които аресва да говоріѫтъ по него твърдѣ много. Това качество негово пъкъ е и причина, дѣто въ френскиятъ езикъ Лирическата поезия не може да се възкачи до тамъ, както въ другитѣ езици.

Споредъ климатътъ виждаме, че езицитѣ на южнитѣ страни сѫ сладки, когато езицитѣ на сѣвернитѣ сѫ твърди. Отъ тука излиза слѣдователно, че езика се оприличава на климатътъ: на Югъ и двата (езикътъ и климатътъ) сѫ сладки, приятни; на Сѣверъ — и двата твърди.

Има думи и изражения еднакви туку-май въ сичкитѣ езици. На̀ пр. думата *сакъ* (чювалъ, отъ *сакъ* въ български — *дисаги*) е сѫштата въ библийско източниятъ езикъ (sak), въ Елено-римскиятъ (saccus) и въ сичкитѣ нови европейски езици. Тъй сѫщо и думата, што означава гръмелъ, има въ сичкитѣ езици едно Р. Това показва, че хората сѫ искали съ тази дума да подражаіѫтъ на гръмеля, който прилича на по̀-вече р-та повторени (рррр). Въобште: колкото единъ езикъ е по̀-първообразенъ, толкова по̀-вече думитѣ, што го съставіѫтъ, подражаватъ дѣйствията на предмѣтитѣ въ природата, што изражаватъ.

Думитѣ „папа“ и „мама“ намиратъ се сѫщо въ сичкитѣ езици, заштото дѣтето като започева да говори, първитѣ думи, што му идѫтъ да произнесе лесно, сѫ — „папа и мама“. А пъкъ родителитѣ му, като сѫ онѣзи, които му се представіѫтъ на̀й-първо, то имъ дава имената „папа и мама“.

Езикътъ оште слѣдува вѣрно политическитѣ измѣнения на единъ народъ. Републиканската Еллада отъ Демостеновото време и републиканскиятъ Римъ отъ Брутовото време имахѫ по̀-други езикъ отъ езикътъ на Еллада и Римъ, когато тѣ наведохѫ глава подъ единъ самодържецъ. Ингилишкиятъ езикъ подъ *Кромвела* имаше друга енергия, отъ колкото подъ тиранина *Генриха VIII*. Френскиятъ езикъ въ устата на *Якобинитѣ* (1793 г.) бѣше, безъ друго, съвсѣмъ други отъ езикътъ въ устата на куртизанитѣ на Лудвика XIV. Въобште въ републикитѣ езикътъ сочи да е твърдъ, енергиченъ, страстенъ, но свободенъ, откритъ и малко накъленъ. Въ умѣреннитѣ монархии езикътъ е пъленъ съ учтивость и комплименти съблѣчени отъ откровенность, енергия и живость, заштото въ подобни обштества женитѣ и куртезанитѣ играіѫтъ голѣма рола, а куртизанскиятъ езикъ е като единъ кринолинъ (единъ малаковъ) твърдѣ околчестъ, твърдѣ надутъ, показваштицъ се на гледъ голѣмъ, а отъ вѫтрѣ — никакъвъ. На подобни езици се прилага изрѣчението на единъ знаменитъ дипломатъ, който е казалъ: „ний, хората, приели сме отъ природата дарътъ на говорението не за да изказваме чувствованията си, но напротивъ — да ги скриваме чрезъ говорътъ, т. е. да говоримъ едно, а да чувствуваме друго“.

Въ деспотическитѣ земи челѣшкиятъ езикъ става истиненъ езикъ на челѣкъ-робъ, пъленъ съ лицемѣрие, раболѣпие, и кѫто че се тътри по замята като нѣкоя гадина, пъленъ съ смѣшно и вънъ отъ приличието ласкателство къмъ оногова, въ рѫцѣтѣ на когото е оставена сѫдбата на сичкитѣ.

Колкото единъ народъ напредва въ литературата си, толкова и езикътъ му пò-явно се раздѣля на двѣ групи, т. е. на езикъ, когото говори простолюдието и на езикъ, когото говорiѭтъ и пишѫтъ книжовнитѣ хора. Първиятъ е — селскиятъ езикъ и езикъ на долниятъ класъ, што не знае книга; вториятъ е — на ученитѣ и на онѣзи, които се занимаватъ съ книги. Въ Франца, Англия и Германия гражданинътъ га-че говори съвсѣмъ другъ езикъ отъ селенина, тъй штото едвамъ ли се разбиратъ единъ други. Това произлѣзва, заштото езикътъ на селенина е останѫлъ сѫштиятъ отъ толкова вѣкове насамъ, когато книжовноста постоянно утива напредъ, обогатяваштицъ се съ нови изражения и думи, и отхвърляштицъ овехтѣлитѣ. Когато видимъ у единъ народъ селенинътъ да говори сѫштиятъ езикъ, както гражданинътъ и книжовникътъ, — да знайме, че книжовноста тука оште е твърдѣ млада и че не е имала оште време за да се развие.[1]) Онѣзи само, които не познаватъ природното и необходимо развитие на езицитѣ, пуштатъ се въ отчяяние за изгубването на прадѣдавиятъ езикъ, кѫто виждатъ, че заедно съ развитието на книжовноста, освояватъ се и нови думи, непонятни за сѣкиго.

Колкото единъ народъ е пò-вече търговски, колкото пò-вече има де върши съ чужди народи, толкова пò-скоро се измѣнява и езикътъ му, заштото набогатява сѣки день съ нови думи и чужди изражения. Само Китайцитѣ, които сѫ обиколили земята си съ зидове, за да не пропуштѫтъ чужденцитѣ да влѣзватъ помежду имъ, само тий сѫ могли да запазiѭтъ езика си тъй, както е билъ той преди хиляда години, т. е. езикъ простъ, обръканъ, който иска единъ цѣлъ челѣшки животъ само да му се изучи азбуката, състояшта отъ хиледи слогове. Сѣка народность, што има бѫдуште, има нераздѣленъ животъ, който ѭ прави, дѣто тя да поглъшта и уподобява на себе-си страннитѣ, а не страннитѣ неѭ, тъкмо тъй, както животниятъ организмъ поглъшта и си уподобява чуждитѣ материи, што сѫ влѣзли въ него.

Историята на човѣчеството показва, че нàй-скѫпоцѣннитѣ дарове, т. е. културата, законитѣ и цивилизацията у единъ народъ сѣкогажъ дохождатъ отъ вънъ. Предъ челѣшкиятъ гений никой не е чужденецъ. Сички сме повикани да изпълнимъ човѣшкото си призвание на земята, което е: напредъкътъ, цивилизацията, развитието на нашитѣ физически и нъравственни способности за наше събственно добро и за прославление на Всемогуштиятъ Създатель на сичкитѣ сѫштества.

В. ИКОНОМОВЪ.

Плоештъ, 15 Августа, 1870.

* * *

Наший единородецъ и приятель, г. Райчо Королевъ, който тая година свършва духовната академия въ Киевъ, прибърза да ни почите съ изпраштание единъ свой душевенъ трудъ — за обнародвание въ единъ отъ органитѣ на „Бъл. Кн. Дружество". Съ тойзи трудъ, въ който говори господство му **За Богомилството**, много ни зарадва, и вѣрваме, че не пò-малка радость и благодарение ште осѣтятъ и всичкитѣ ни читатели отъ него, кѫто съдържàятъ му е тъй много валенъ, любопитенъ и занимателенъ особенно за насъ — Българетѣ.

Богомилството, ако собственно и да е рожба на Манихейската ересь, принесена изъ Армения и въ европейскитѣ владѣния на византийската империя и отъ тамо въ България, тая обаче ересь въ България нàй-първо се разви — подъ име Богомилство — и, тъй да кажемъ, усъвършествувà оште въ X. вѣкъ; отъ тамо започнѫ да се разпръсква — нàй-много на западъ отъ България — по съсѣднитѣ старни както словѣнски тъй и несловѣнски, кѫто послѣ се прехвърли и въ Италия; дору нàй-сетнѣ се озовà и разложи чакъ въ Френско, нàй-много въ южно Френско, и подирѣ разпусна клоништата и по други старни въ средня Европа. И така, тая българска ересь, — подъ разни имена и подъ малко-много видоизмѣнения — растѣше и се уголѣмяваше по западна Европа, дору вече въ XII. и особенно въ първитѣ години на XIII. вѣкъ до толкова се бѣше усилила, штото отъ многото и безбройни грѣхове зачернѣлата съвѣсть на главата на католическата черкова забра голѣмъ страхъ да бере предъ неѭ. За това не се забави намѣстникътъ Божий — Папата да дигне и проведи кръстоносни походи срѣшту изповѣдницитѣ на реченната ересь, къто въ сѫштото време постави на сѫдѣ инквизични сѫдовишта за тѣзи хилядократно проклѣти еретици, които бидохѫ страшно мѫчени и съ хиляди убиени. При всичко това, слободата на съвѣста на̀й-сетнѣ сѐ възтържествова̀ и Християнетѣ почти на всичка западна Европа, въ една открита рѣшима и много люта борба — въ растоание на двѣ-три столѣтия (отъ втората половина на XIV. в. до свършванието на първата половина на XVII. в.) утървахѫ се отъ душевниятъ и тѣлесенъ хумоть, който бѣ вложилъ на тѣхъ властолюбивиятъ Рим-Папа и неговото тиранско духовенство. Прочее гуситството, протистанството и другитѣ появивши се разни ереси въ западна Европа не сѫ освѣнъ дъштери на българската ересь — на Богомилството, което фактически бѫдѣ предтече на слободата на народитѣ въ западна Европа, на които бѣ сѫдено да изпитатъ толкосъ столѣтия безбожнитѣ постѫпки и други много на̀й-свирепи лошавини на Рим-Папа.

---

[1]) Това не е абсолютна (неопровержима) истина, а има относително значение. Въ образованнитѣ старни, особенно дѣто просвѣштението е станѫло достояние и на пò-вечето часть отъ народната масса (както е това вече въ Белгия, въ нѣкои Германски земи, а отъ Славянскитѣ старни въ Чешко, — и просвѣштенниятъ селенинъ може да говори така, както говори и гражданинътъ, и книжовникътъ. При това, человѣчеството постоянно върви напредъ въ развитието си; просвѣштението сѐ пò-вече и пò-вече се разширява и прониква въ массата на народитѣ, така штото — слѣдъ много или малко време, — то ште стане обшто достояние на сички. Тогава, разумѣва се, насѫдѣ и селенинътъ ште може да говори както и книжовникътъ. Това, обаче, не ште да служи за доказателство на това, че книжовноста е твърдѣ млада, че не е имала оште време да се развие. Б. Р.

Ето великото значение на Богомилството; ето зашто по̀-горѣ си позволихме да кажеме за съдържанието на статията на г. Р. Королева, че е много важно, любопитно и занимателно, особенно за насъ Българетѣ, къто, съ това си изложение, г. Королевъ е пожелалъ на драгитѣ си еднородци да представи, колкото е възможно, въ едно цѣло — Богомилството — тая наша ересь, която е играла забѣлѣжна роль въ народниятъ вѫтрешенъ исторически животъ на българскиятъ нашъ народъ оште отъ началото на самото му покръштвание чакъ до XV. в. ако не и по̀-насетнѣ, и която има отъ друга старна тъй велико значение не само за насъ и за западна Европа особенно, ами оште и за весь християнски міръ въобште.

Статията на г. Р. Королева — за Богомилството, истина, че не е лишена отъ недостатъци, и, къто само часть е доставена намъ отъ неѭ, може слѣдъ получванието и на другата ѝ часть да ни се явятъ оште по̀-вече недостатъци, но, при всичко това, ний съ особенно задоволение отваряме за неѭ стълповетѣ на „Пер. Списание“, — едно, че самиятъ предмѣтъ, който съдържава статията, е отъ голѣма важность и значение, както вече се каза, — и друго, че на тоя сѫшти предмѣтъ едвамъ името у насъ е познато и то̀ на твърдѣ малцина души и едвамъ-ли по̀-отколѣ отъ дестина години насамъ, къто отъ по̀-преди, до колкото знаеме, не се е говорило у насъ за тойзи предмѣтъ нито писало. Ако̀ не се лъжимъ, на̀й-първо — въ журналъ на български се е писало по нѣшто за Богомилството — въ „Българскыты Книжици“ (въ Цариградъ издавани отъ г. 1858—1862) и — въ книга — срѣштаме да споменува по̀-обстоятелственно предсѣдательятъ на дѣйст. членове, г. М. Дриновъ въ своето съчинение, издадено преди двѣ години у Вѣна подъ насловъ: Исторически Прегледъ на Българска-та Цьрква. Прочее г. Королевъ е първиятъ отъ еднородцитѣ ни, който се опитва въ цѣло да ни представя изложение за Богомилството, и ний, съ обнародванието на това изложение, вѣрваме да зарадваме и възблагодариме почетнитѣ си читатели, и, съ това, оште да възбудимъ желание за по̀-сериозно и по̀-критическо издирвание и обработвание на тоя предмѣтъ отъ са́ми родени Българе — споредъ както и самъ г. Королевъ твърдѣ сполучливо се изразява въ долоизложенното си писмо къмъ дѣйств. членове на Дружеството, къто обяснява причинитѣ на рѣшението си за обнародвание предстоящтиятъ си трудъ и къто въ сѫштото време самъ той споменува съ една отлична скромность за непълнотата и недостатъцитѣ въобште на това си изложение.

За доброто на самото дѣло, видѣ ни се за твърдѣ умѣстно да обнародваме на цѣло реченното писмо на г. Р. Королева.

Нашата отечественна история не е по̀-долня въ богатството си отъ историитѣ на другитѣ по̀-отлични европейски народи, но, за съжаление голѣмо, не сме могли до сега да се сдобиеме съ пълна, обработена и усъвършенствована история, и не е никакъ чудно това, къто оште не сме могли да започнемъ нито да събирваме, както трѣба, материялитѣ за тая цѣль. За туй, днесъ къто начеватъ да се появяватъ нови и ревностни работници на историческото наше народно поле, не можемъ да не осѣштаме велика радость въ душата си и да не поздравимъ отъ сѐ сърце както г. Королева тъй и всички други наши еднородци, които сѫ пожелали и ште пожелаѭтъ да бѫдѫтъ полезни на своятъ драгъ народъ и отечество съ трудове отъ българското историческо поле.

От редакцията.

Почитаеми Господа!

Праштамъ Ви кратъкъ очеркъ за Богомилството, за да го обнародвате, ако го намѣрите за добро, въ единъ отъ органитѣ на „Българското Книжовно Дружество“. Историята на богомилската ересь, може да се каже, е една отъ на̀й-важнитѣ и, въ сѫштото време, една отъ на̀й-тъмнитѣ страници на Българската История, особенно Черковна. Мене отъ много време ме е занимавала историята на тази забѣлѣжителна българска ересь, и плодътъ на моето любопитство е този посиленъ трудецъ. Отъ туй кратко изложение, надѣвамъ се, Читателитѣ ште се упознаятъ колко-годѣ съ историята на богомилската ересь и съ тѣзи исторически данни, които можихъ да извлѣка̂ отъ малкото извори, както словѣнски тъй и иностранни, што се намирахâ подъ рѫката ми. Съзнавамъ, че това ми кратко изложение е непълно и много нѣшта има да му недоставатъ по причина на малкото извори, отъ които се ползовахъ, тъй къто много първостепенни извори не можяхъ да намѣря и бѣхъ принуденъ да се ползовамъ отъ извори пò-вече второстепенни. Но азъ съмъ избавенъ отъ тази претензия, штото трудътъ ми да обема напълно историята на Богомилската ересь, а само съмъ гледалъ да съберâ и упозная читателитѣ съ онѣзи данни, които вече сâ извѣстни на учениятъ міръ, къто съмъ се615 старалъ да ги разгледамъ и изложâ въ историческиятъ редъ — до колкото можахъ. Онова, което нàй-много ме накара да предложâ малкиятъ си трудъ за обнародвание е — надѣждата, че може би непълнотата на моятъ трудъ ште извика пò-достойни работници на това неразработено поле въ нашето отечество, и може би ште накара нашитѣ учени съотечественници да издирватъ и обнародватъ онѣзи памятници за богомилската ересь, които сâ уцѣлѣли у насъ отъ времето. Ако би тая ми надѣжда да се изпълни понѣ отчасти, — азъ ште се считамъ за честитъ.

Съ истинно почитание

Вашъ единородецъ

Р. КОРОЛЕВЪ.

Киевъ, 14 Марта, 1871.

ЗА БОГОМИЛСТВОТО.

отъ

РАЙЧА КОРОЛЕВА.

УВОДЪ.

Наедно съ ученитѣ, които сѫ се придържали отъ една старна о преданията на класическата философия, отъ друга пъкъ — о учението на Черквата, и сѫ имали голѣмо влияние на развиванието на мисълта, били сѫ оште и други мислители, които, въ своята мисъль, къто сѫ достигнѫли до резултати противни или на официалната система на Черквата или на Христианството въобште, — били наречени *еретици*. Къто не можели да се удовлетворѭтъ отъ учението на Черквата за Бога и за міръть, много отъ тѣзи свободни мислители съ своята религиозна философия искали по своему да рѣшѭтъ старата задача, къто противотурнѫли на безконечниятъ, добриятъ Богъ, — конечниятъ міръ, който е пъленъ съ злини. Едни отъ тѣхъ отхвърляли дѣйствителноста на видимиятъ міръ и признавали само сѫштествованието на духътъ на вселенната, проповѣдвали всебожието *(пантеизмътъ)*; други — приписвали на *злото начало* творението и достигнѫли до двуначалието или — *дуализмътъ*.

Изучванието на тѣзи двѣ систени представлява този интересъ, че както едната, така и другата сѫ разпространили между старитѣ народи и въ сичкитѣ класове на обштеството намѣрили много послѣдователи. Дуализмътъ послѣдователно сѫштествувалъ въ пò-голѣмата часть на Азия и Европа подъ разни форми. Подъ непосредственното влияние на *Гностицитѣ* послѣдователно изникнѫли ученията на *Манихейцитѣ*, *Присцилиянитѣ*, *Арианитѣ*, *Павликянитѣ* и — пò-късно — на българскитѣ дуалисти — на *Богомилитѣ*, — на тѣзи секти, които, както признаватъ разни учени авторитети, сѫ били непосредственни родоначалници на дуалистическото учение на *Албигойцитѣ*, които се явихѫ въ историята пò-послѣ и учението на които е извѣстно подъ име *катаризмъ*. Нàй-забѣлѣжителна отъ сички тѣзи системи е била послѣдната. Тя успѣла да основе въ средата на католицизмътъ Черкова, която — колко и да сѫ се старали да ѭ уништожѫтъ, — сѫштествувала е много вѣкове.

Богомилството, както и Гностицизмътъ, Манихейството и Мессалианството, е едно забѣлѣжително явление въ черковно-историческата наука и има еднакво значение въ животътъ на Християнството. Ето защо Богомилството е било наричвано и съ имената на тѣзи секти. Нѣкои-си отъ историцитѣ причисляватъ Богомилитѣ ту къмъ Мессалиянитѣ, ту къмъ Манихейцитѣ, или пъкъ — наричатъ тѣхното вѣроучение смѣсванье на едното и другото.[1]) Въ този смисълъ и Синодикътъ на български царь-Бориса гласи: „Понеже въселѫкавыи врагъ нашъ. по въсеи блъгарстѣи ҁемли. манихеискѫѧ ересь раҁсѣя смѣсивъ сіѭ съ масаліанскоѭ".[2]) А въ житието на преподобни Илариона богомилската ересь се нарича просто — Манихейскѫ,[3]) кѫто ѭ смѣсва съ Павликиянството. Това сѫштото говири и *Петрановичъ*, кѫто се основава на единъ отъ старитѣ писатели *Петра Сикула* (год. 869).[4]) Г. *Гилфердингъ* говори, че *Богомилъ*, споредъ своето си значение може да се сравни со *Манеса* и съ *Павла Самосатски* — знаменититѣ основатели на дуалистическитѣ ереси. А *От. Н. Осокинъ*[5]) говори, че Богомилъ направилъ реформа въ Манихейството, далъ новъ видъ на тази ересь и ѭ нарекълъ споредъ името си „Богомилска". Между това, Левицкій[6]) говори, че Богомилството нито по основниятъ характеръ на своето учение, нито по жизненнитѣ си особенности не било нито клонь, нито пъкъ подновяванье на Манихейството, ами, — казва той пò-нататъкъ — то се равнява съ Манихейството по своитѣ послѣдни изводи, по характерътъ на своето отношение къмъ Християнството.

Както и да е, Богомилството не е таквази ересь, която се е уклонила отъ нѣколко само частни пунктове на християнското учение; богомилската ересь е била пълно и дълбоко повреждание и изкривяване на самата сѫштность на Християнството, тъй щото въ тая ересь отъ Християнството останѫли само нѣкои образи и представления, които обаче по съдържанието си сѫ съвършенно различни. За това Богомилството може да се нарече не ересь, а своеобразна религия, дълбоко враждебна на Християнството, която, нарочно или безсъзнателно, упорно и жестоко отрицавала послѣдньото и съвършенно го изкривило.

На първи пѫть, штомъ се запознаеме съ историята на ереста, хвърля ни се въ очитѣ именно това обстоятелство, че Богомилитѣ придобивали послѣдователи пò-вечето съ строгоста на своето нравственно учение, съ простотата и чистотата на животътъ си.[1]) Тѣ, наистина, винѫги сѫ гледали на Християнството като на нàй-високъ идеалъ на християнското учение и животъ, и съ пълна искренность сѫ се стремили да осѫществѫтъ този идеалъ. Но главниятъ подбудвачъ на това стремление е била онази пагубна мисъль, че ужъ господствуѭштата Черква (гръцката), а особенно нейната практика е повредила този идеалъ. Тази мисъль, която е.

---

1) Evthymii Zygadeni, Narratio, p. 5; An. Com. 486.
2) Исторія Сербовъ и Болгаръ, А. Гильфердинга. т. I. стр. 131. СПБ. 1868.
3) Полное собраніе Русскихъ Лѣтописей, IX. p. 145.
4) Богомили. Црьква Босаньска и Крьстяни, стр. 33—35. У Задру. 1867.
5) Исторія Албигойцевъ. 1869 г. С. П. Б. т. I. стр. 140—141.
6) „Христіанское Чтеніе" за 1870 г. No. 1. статья „О Богомилахъ".

---

1) Много изслѣдователи искатъ да обяснятъ името „Богомили" отъ характерътъ на тѣхното идеално учение. Така, Евтимий Зигаденъ, който е живялъ въ началото на XII в., произвежда името Богомили отъ словата Богъ и милуй, и излиза, че Богомили ужъ означава misericordiam Dei implorantes=человѣци, които просятъ у Бога състрадание („Narratio" p. 5). Виждя се, Евтимий не е знаялъ: 1. словѣнскиятъ езикъ, макаръ и да е чувалъ словѣнско молитвословие въ Цариградъ, както предполага Енгелгардъ (Abhandungen, p. 163), а 2. — кѫто произвожда Богомилитѣ отъ старитѣ Месалияни, той се старае отъ името на тѣзи послѣднитѣ да докажи тѣхното тъжество съ първитѣ, т. е. съ Богомилитѣ: Εὐχῖται. Но тогава Богомилитѣ трѣбаше по словѣнски да се наричятъ Богомоли, както наистина се и намира въ една рѫкопись на Кормчията отъ XVI в. (Глед. Опис. Румянц. Муз. No. 231, л. 209. „Мессаліане, иже суть глаголоми Богомоли „бабуни"). Дюканжъ (Glossar. mid. et inf. graec. §. h. V), Монфоконъ (Paleographia graeca p. 374), Волфъ (Histo. Bogom. p. 4.) тъй също кѫто не знаяли словѣн. езикъ, приели обяснението на Евтимия.
Протестанскитѣ писатели, кѫто съчувствуватъ на Богомилитѣ, като на реформатори, постарали се и тѣ да издирватъ истинното значение на името богомилско, само — не историчечки. Готфридъ Арнолдъ (Haeresiologia, p. 206) ги нарича Deo dilecti = Богомъ любими; Гейманъ

давала винѫги обилна пишта на фанагическата пропаганда на сектата, при долниятъ степенъ на развитието на християнското съзнание въ България, дѣто оште били въ паметта, а може и въ *кръвта*, на народътъ езическитѣ предания, и отъ силнитѣ чужди влияния, които били противни на Християнството, — е една отъ нѝй-сѫштественнитѣ причини, штото Богомилитѣ не само отричали съвременното тѣмъ Християнство, но съвършенно изкривили Християнството въобште, макаръ и да не сѫ съзнавали това.

Поврежданието и отричаньето на Христіянството Богомилитѣ заявили въ нѝй-пъленъ и широкъ протестъ противъ съвременниятъ тѣмъ редъ на черковниятъ животъ — богослужението, тайнствата, иерархията и нейниятъ авторитетъ, а заедно съ това и — авторитетътъ на черковното предание. Богомилитѣ отричали самитѣ основи на черковниятъ животъ и наедно съ това признавали ништоженъ и животътъ на цѣлото Християнство въ продължение на вѣкове отъ неговото появяванье. Но за да основѫтъ и оправдаятъ този противохристиянски протестъ, Богомилитѣ повикали на помоштъ павликиянскиятъ дуализмъ. Този дуализмъ отъ една старна съобштилъ на практическитѣ стремления богомилски суровость

(Nova Sylloge dissert. въ забѣлѣжката) нарича ги Theophili, а Едеръ доказва това фактически съ туй, че и сега има у Словѣнитѣ име Богомилъ, което ште рече—Theophil. Това потвърдява и Гизелеръ (въ забѣлѣжката на издан. Narrationis; глед. и „Христіанское Чтеніе“ за 1870 г. No. 1, статья „о Богомилахъ“).

На тѣзи обяснения предава оште по̀-вече сила и вѣроятность и названието на богомилскитѣ послѣдователи въ западна Европа, които сѫ се наричали Катари=чисти. Има обаче други по̀-положителни доказателства, че името „Богомили“ не е произлѣзло отъ характерътъ на учението на тази секта, ами тѣ сѫ се нарекли така, заштото онзи, който първи пъть проповѣдвалъ въ България това учение, се е наричалъ Богомилъ. Въ Синодикътъ на царь Бориса (1210 г.) се казва: **Попа Бг҃омила иже при петрѣ ц҃ри блъгарстѣмь. въсприємшаго манихеискѫѭ ересь и въ блъгарстѣи ꙁемли раꙁсѣавшаго.** А Козма презвитерь (който е живѣлъ въ краятъ на X. в.) казва: **„И яко же случися Болгарстѣй земли, въ лѣта православнаго царя Петра, бысть попъ Богумилъ, а по истинѣ Богу не милъ, иже нача первіе учити ереси въ земли болгарстѣй“.** На основание на това може да се каже, че името „Богомили“ е излѣзло отъ попа Богомила, както го казва и г. А. Гильфердингъ. Гл. Исторія Сербовъ и Болгаръ А. Гильфердинга. т. 1. С. П. Б. 1868. стр. 131.

и изключителность, а отъ друга — билъ причина на това, че тѣ паднѫли въ вътрешни противоречия и съвсѣмъ сѫ се отдалечили отъ истинното разбирванье на християнската мисъль.

Въ Богомилството, наедно съ павликиянскиятъ дуализмъ и едновременно съ него, влѣзалъ и реформаиорскиятъ елементъ, подъ дѣйствието на чужди влияния. Но пита се сега: кое е било жизненната *стихия* на тая секта? Ако обърниме внимание на богомилската догматика, предъ насъ ште се еви една бъркотия на образи и представления, които противоречѫтъ едно на друго и които се отличаватъ съ чудновата фантастичность. *Козма* презвитерь, ревностниятъ гонитель на Богомилитѣ, твърдѣ вѣрно е охаректиризовалъ догматическитѣ представления на Богомилитѣ, като ги сравнилъ съ *гнило сукно* („гнила свита“). [1] Освѣнъ това, догматическото учение на Богомилитѣ въ сичкото онова време, колкото е сѫществувала сектата (IX—XIV вв.), твърдѣ много се е кландукало и измѣнявало.

Богомилитѣ не сѫ имали никакви канонически книги, авторитетътъ на които да е билъ задължителенъ за сичкитѣ; тѣхното учение не е било никакъ опредѣленно съвършенно, досвършено. Даже и нѝй-ревностнитѣ членове на сектата не сѫ имали точно понятие за своята догматика. [2] Между тѣхъ постоянно сѫ сѫштествували препирни заради туй учение, както въ частнитѣ, тъй и въ обштитѣ му положения. А главното е, че между самитѣ догматически представления на сектата нѣма никаква тѣсна вътрешна свръзка и единство, оште по̀-вече не може се намѣри връзка между вътрешниятъ животъ на сектата и догматическитѣ положения. Поради това, едвамъ ли може да се каже, че главната сила на сектата и нейната сѫштность се заключавали само въ *теософически* мечтания; тука трѣба да се признай и туй, че къмъ догматико-митологическитѣ представления на сектата се е смѣсвала голѣма часть и отъ реформаторски стремления, които сѫ заимствувани отъ Павликиенитѣ, като упорито противодѣйствие на иерархията, Черковата и Черковноста. [3] *Шмидтъ*, при свършванието на своята многоучена история за *Ката-*

---

[1] Православный Собесѣдникъ, 1864, Май, стр. 97.

[2] Богомили. Цьрква Босаньска и Крьстяни. Петрановичь, стр. 50. 1867.

[3] „Христ. Чтеніе“. 1870. No. 1. „О Богомилахъ“.

ритѣ, като прави общто оцѣняванье на стремленията на сектата, казва, че сичко това е било опитванье на недозрѣлата мисълъ да разрѣши вѣчната *проблема* за произхождането на злото въ свѣтътъ и съобразно съ това да се устрои животътъ.[1] Може това да е вѣрно относително ересеучителитѣ, които въ припирнята си съ учителитѣ на Черквата стремили сѫ се да обяснѭтъ и диалектически да основѫтъ дуализмътъ на свойто учение; но не можимъ да не забѣлѣжимъ, че четире-вѣковото сѫштествование на сектата въобште е било просто едно самооболштенно стремление да живѣѭтъ по евангелски, — за което и ученията трудъ на споменѫтий авторъ на сѣка страница представлява яснѝ доказателства.

На основание на сѫштото самооболштенно стремление — да живѣѭтъ по евангелски, била изработена отъ Богомилитѣ своеобразна и широкоразвита вѫтрешна организация (иерархия), цѣлъ *цикл* (крѫгъ) на богослужебни обряди, особенно нравственно учение и образъ на живѣението. Заради този принципъ — да живѣѭтъ споредъ Евангелието, хиледи фанатици безъ страхъ сѫ вървѣли въ огънятъ и въ тъмницитѣ, и главното, — този принципъ не е билъ маска и лицемѣрие, а искренно сърдечно убѣждение на самооболштеннитѣ души. Макаръ, че е имало голѣми разногласия между сектантитѣ относително теоретическото учение на сектата, — тѣ съвършенно се съгласявали въ едно, — въ стремлението да си живѣѭтъ споредъ Евангелието, въ ненавижданьето Православната Грѫцка Черква, която ужъ повредила идеалътъ на евангелскиятъ животъ. Тази издаваюшта се черта на Богомилитѣ до толкова се е втълпила въ паметта на сичкитѣ, штото отъ това време, отъ когато Византия се е запознала съ Богомилството, сѣко отрицание на постановленията на грѫцката Черкова се считало вече за Богомилство. На основание на казаната черта въ Богомилството, нѣкои отъ пòновитѣ историци на тая ересь виждали сѫ въ нея предтеча на реформацията (като *Валденситѣ*) и сѫ се старали да докажѫтъ, че дуализмътъ и неговитѣ нравственни послѣдствия не сѫ сѫштествували въ богомилската система, а това сѫ ѝ приписвали отъ пристрастие, злоба и невѣжество противницитѣ на Богомилството, което е отчасти и — вѣрно. Други

---

[1] Histoire des Cathares. t. II, p. 167—176.

пъкъ, напротивъ, сѫ старали да направѭтъ сравнение между Богомилството и съвременнитѣ религиозни движения, като събирали всевъзможни свидѣтелства, които не сѫ говорили въ полза на първото мѣние, и наричали Богомилството „адско изродие“.[1] Въ сѣки случай, нѣма да се покажи противна на общтото мнѣние мисълта, че на попъ *Богомила* трѣба да се гледа като на български Лютеръ, но Лютеръ — въ X-ятъ вѣкъ. Положително можемъ каза, че Богомилството е имало влияние за да се преобразува западната Черква. При първòто появяване на Реформатитѣ, намѣрило се много послѣдователи и зашститници на учението имъ между западнитѣ народи. На увличанието на хиледи Христиени, които сѫ приемали реформатското учение, не е можало да въспрепятствова нито господствуюштата черковна власть, нито преслѣдованието отъ гражданскитѣ власти, нито убѣждението на католическитѣ богослови, нито — нàй-послѣ — високитѣ християнски истини, които тѣ отхвърлѣли.

Кое е било причина на това? Нѣма съмнѣние, че на това причина сѫ били злоупотрѣбленията на папската власть, безнравственноста на западното духовенство и пълното презрѣние къмъ религиознитѣ дѣла около времето на Реформацията: отъ тукъ дълбоката ненависть на Реформаторитѣ къмъ Папата, неговитѣ Епископи и къмъ Клирътъ въобште. Но какъ народътъ е пренесълъ своята ненависть отъ духовенството и къмъ своитѣ вѣрования въ полза на реформаторското учение? Безсъмнѣние, това е произлѣзло отъ туй, че на народътъ е било извѣстно реформаторското учение оште до появлението на самитѣ Реформатори, които само повторявали и видоизмѣнявали онѣзи вѣрования, които изповѣдвали тѣхнитѣ предшественници и съвременници. Папиститѣ постоянно укорявали реформаторскитѣ богослови за нововведенията и учението имъ, кѫто го наричали ново и лѫжовно, — и сичко това потвърждавали съ много доказателства. Протестантитѣ, за да оборѭтъ тѣзи доказателства, обърнѫли се къмъ минѫлото старо време, за да търсѭтъ тамъ предшественници на своето учение. Тѣхниятъ погледъ се е спрялъ на *Албигойцитѣ* и *Валденситѣ*, — които и провъзгласили за свои прѣдци и предшественници.[1]) Тѣ малко обрѫштали внимание на различието, което е сѫштествувало между тѣзи секти, и на раздѣлението на сѣка отъ тѣхъ на много клонове; тѣмъ имъ се штѣло да видятъ въ тѣзи секти само една истинна Черква, която е запазила въ продължение на много вѣкове залогътъ на протестанската вѣра.

---

[1] „Христ. Чтеніе“ за 1870 г. No. 1. „О Богомилахъ“.

Така сѫщо Албигойцитѣ и Валденситѣ не сѫ били изобрѣтатели на своята вѣра и нравственность, а сѫ ги заимствували отъ Богомилитѣ,[2]) а послѣ вече, както и трѣбвало да стане, внесли и нѣшто ново, отпечатали — тъй да речемъ — въ това учение духътъ на своето време, на своятъ народъ, и макаръ че сѫ се раздѣлили на много секти, но въ основата — духътъ на богомилското учение е останѫлъ у тѣхъ неизмѣнимъ.

И така, Албигойцитѣ и Валденситѣ могѫтъ се наречи предшественници на Реформацията въ този смисълъ, че тѣ имъ приготвили съ своето учение, което прилича на учението на Реформаторитѣ, — богато поле, на което послѣдующтитѣ Реформатори можали свободно да сѣятъ своитѣ мнѣния, а не въ този смисълъ, че тѣ сѫ съставяли съ тѣхъ една Черква, държали едно и сѫщо учение, — както сѫ мислили за това самитѣ Протестанти.[3]) Самитѣ Албигойци и Валденси, обаче, сѫ послѣдователи на Богомилитѣ, — както го казахме пò-горѣ.

Но кои сѫ били Богомилитѣ? Какво е било тѣхното учение и отъ дѣ сѫ го заимствували? Дѣ и какви срѣдства сѫ употрѣблявали да го разпространяватъ? Какви оште външни причини сѫ помагали на Богомилитѣ свободно и успѣшно да разпространяватъ своето лжеучение? — Ето въпроси, които сѫ отъ голѣма важность и на които, поради това, трѣба да се обърни внимание и да се рѣшѫтъ. Тѣзи въпроси и ште бѫдѫтъ предмѣтъ на това наше кратко изслѣдование.

Но тъй като, споредъ много учени издирвания се доказва, че богомилското учение веде началото си чакъ отъ *Гностицитѣ*, — ние ште наченеме нашето изслѣдование съ изложението историята на гностическото учение, като ште изложиме послѣдователно историята и на другитѣ еретически учения, които сѫ имали пò-малко влияние на богомилското учение, както: *Манихейското*, *Павликиянското* и *Мессалиянското* учение, като ште указваме, на свое мѣсто, какви пунктове отъ сѣко едно учение сѫ влѣзли въ Богомилството, и какво влияние сѫ имали и какво измѣнение сѫ претърпѣли въ рѫцѣтѣ на самитѣ Богомили.

ГНОСТИЦИЗМЪТЪ.

Съ появяваньето на Християнството, изникнѫхѫ и плевелитѣ на ереситѣ, на които семето твърдѣ много се разви и усили подиръ Апостолитѣ. Обстоятелствата, при които се сви християнската религия, бѣхѫ такива, штото тя необходимо трѣбаше да стѫпи въ борба съ религиознитѣ учения на онѣзи философски школи, които изникнѫхѫ оште въ първитѣ времена на Християнството отъ Иудейството и езичеството. Тази борба съ ученията, противни на християнската вѣра, оставила дълбоки *дири* въ черковната история на първитѣ и послѣдуѭшти вѣкове, и е благоприятствувала да се образуватъ въ християнската догма други тълкования, други учения.

Съсъ смърта на Апостолитѣ, Черковата се лиши отъ нàй-яката си опора и нàй-блѣскъвитѣ си свѣтилници. Истина, Апостолитѣ оставихѫ свои писания, които можяхѫ да служѫтъ за рѫководство на вѣруюштитѣ, но не бѣше възможно тѣзи списания изеднъжъ да се разпространятъ и да станѫтъ достояние на цѣлото человѣчество. Евангелскитѣ истини, които трѣбаше да се приематъ въ простотата на вѣрата, принасяхѫ се въ жертва на въсточната и египетска философия, която въ то време имаше голѣмъ успѣхъ, и предводителнитѣ умове на която се стараяхѫ съ неѭ да уяснѭтъ и да съгласятъ религиознитѣ начала на новиятъ міръ съ началата на стариятъ. Резултатътъ на тѣхнитѣ стремления е билъ *гносисътъ* (γνῶσις).

За изворъ на гностическитѣ философствования сѫ послужили религията на *Зороастра*, *Кабалата* на Евреитѣ и *Александрийскиятъ неоплатонизмъ*. Началата на Гностицизмътъ сѫ пò-стари отъ Християнството. Оште въ преводътъ

---

1) L'université Catholique t. XXIII. p. 124. an. 1847.

2) Валденситѣ отъ първомъ сѫ се различавали отъ Албигойцитѣ и даже отъ Богомилитѣ, и сѫ съставлявали своя особенна секта, но пò-послѣ много отъ тѣхъ приели мнѣнията на Албигойцитѣ. L'université Catholique, t. XVIII. p. 206.

3) Съ особенна сила е въставалъ противъ това Боссуетъ въ своята Histoire des variations de l'Eglise Protestante, m. II. L. XI. p. 275 и пò-нататъкъ.

на 70-тѣхъ тълковници се срѣштатъ дири на Гностицизмътъ. Преди поевяваньето на Християнството, въ Александрия, която бѣше главно сбориште на сичкитѣ нации, произлѣзло е сближаванието, особенно въ иудейската школа, на разнороднитѣ учения и вѣрования, които до онова време не сѫ имали ништо общто между себе-си. Освѣнъ въ Египетъ, оште въ Палестина и въ Мала Азия сѫ се срѣшнѫли и смѣсили иудейското, гръцкото и персидското учение по причина на *Вавилонскиятъ плѣнъ*, както и на международнитѣ сближавания и размѣнявания на идеитѣ, което е произлѣзло отъ голѣмитѣ завоевания на *Александра Македонски*. Отъ таквосъ едно смѣсвание образувала се е цѣла върволица на учения, краятъ на която е билъ — Гностицизмътъ, въ който послѣ сѫ смѣсили и християнски идеи.

И така, началото на Гностицизмътъ се тегли отъ до преди християнскитѣ времена, но той постепенно се е развивалъ вече въ началото на Християнството, при това, и наедно съ побѣдитѣ на това послѣдньото. Персидското, египетското и еврейското учения, които сѫ били заразени съ Гностицизмътъ, оште въ апостолскитѣ времена сѫ били разпръснѫти въ пò-голѣмата часть на онѣзи старни, дѣто сѫ проповѣдвали Апостолитѣ; а кѫдѣ краятъ на 1-тъ вѣкъ на Християнството, Гностицизмътъ е вече заразявалъ първитѣ християнски общтини, както се види това отъ първото послание на Апостола Павла къмъ Тимотея (1 Тимот. гл. 1, стихъ 4; гл. 6. ст. 20). Въ 2-тъ вѣкъ на Християнството Гностицизмътъ е билъ въ пълната си сила. Той е сѫштествувалъ оште нѣколко столѣтия и, само подиръ продължителна борба съ Християнството, е падналъ въ Vстол., като е оставилъ обаче много отъ своитѣ идеи въ наслѣдство на други учения.[1])

Гностицизмътъ, както казахме, е смѣсванье на разнообразни учения, които сѫ съставяли нàй-значителната часть на вѣтхитѣ възточни религии, особенно на релиознитѣ представления халдео-персидски,[2]) така сѫшто на ученията египетски (нàй-повече — на Василида и Валентина),[3]) иудейско-александрийски[1]) и кабалистически;[2]) но сичкитѣ тѣзи разнообразни учения се докарватъ къмъ едно начало. Изтичанието на сичкитѣ духовни сѫштества изъ божието сѫштество; постепенното израждание и ослабяване на сичкитѣ сѫштества на сѣки степень въ пò-нататашнитѣ изтичания; изкуплението или избавлението и възврашттанието на сичко въ *лоното* на божеството — чрезъ изкуплението; възстановлението на първоначалната *гармония* и на божественното блаженство — ето основнитѣ и неизмѣннитѣ начала на Гностицизмътъ, около които се трупатъ сичкитѣ други негови представления.

Гностическата система съвсѣмъ не прилича нито на едно отъ пò-напрешнитѣ учения, зети отдѣлно, които сѫ послужили за материалъ на съставяньето ѝ, на пр. *Монотеизмътъ, Пантеизмътъ, Спиритуализмътъ* и *Материализмътъ, Християнството и Езичеството*. Гностицизмътъ въ своята си сѫштность не е отдѣление отъ Християнството.[3]) Многома, като не сѫ земали въ внимание, че началата на Гностицизмътъ твърдѣ много се отдалечаватъ отъ Християнството, считали сѫ го за секта и ересь християнска. Това, обаче, не е справедливо. Гностицизмътъ е съставенъ, наистина, отъ християнски елементи, но въ него преобладава египетското, персийското, моисеевото и филоновото учение. Въ него (въ Гностицизмътъ) има изражения и думи общти съ Християнството, но на тѣзи изражения и думи Гностицитѣ сѫ давали съвсѣмъ други смисълъ, нежели какъвто тѣ сѫ имали въ християнското учение. Гностицизмътъ не е и сѫшто философска система, заштото той стои вънъ отъ областа на историческиятъ вървежъ на философията, не изтича отъ нейното предидушто развитие и не съставя основания за пò-нататашниятъ вървежъ на философската мисъль. Толкова пò-малко може да се отнесе Гностицизмътъ къмъ философията по методътъ си. Неговиятъ методъ не представя самъ по себе върволица на логически умствования, както виждаме ние въобште въ другитѣ философски учения. Той е учение на непосредственни възрѣния.

Като не е философия, нито християнска ересь, Гности-

---

[1] За Гностицизмътъ глед. въобште прекрасното съчинение на Matter'a, Histoire critique du Gnosticisme et de son influence, 1843 г. 2-е издание, Paris.

[2] ib. 1, 105—126.

[3] ib. 76—105.

---

[1] ib. 55— 75.

[2] ib. 136—159.

[3] ib. гл. X—XI.

цизмътъ е обаче — *религия.* Той считa за свой изворъ *Свещенното Предание,* што се е запазило отъ нàй-старитѣ времена, — така сѫщо и — преданието за изустното учение на Спасителятъ, което ужъ не разбрали и ужъ изкривили нàйблизкитѣ Христови ученици. При това, γνῶσις е съставенъ, споредъ както забѣлѣжихме и по преди, отъ източнитѣ религиозни представления, особенно отъ персийскитѣ и египетскитѣ, и неговата цѣль е чисто религиозна: той се е стремилъ не само къмъ това, за да познае Бога и неговитѣ отношения къмъ настоящтиятъ редъ на нѣштата, ами оште и къмъ обеснение искуплението на человѣческий родъ и неговото възвраштанье къмъ Божеството. И средствата, които е той предлагалъ за постигване на тая цѣль, били сѫ чисто религиозни: нàй-високо духовно *знание* (отъ тукъ е произлѣзло и името γνῶσις, — гностицизмъ) и вѣра съ нейнитѣ тайнства и обряди, къмъ които се отнасятъ крънтението, евхаристията, и др.; само сичко това се е тълкувало по духътъ на учението гностическо. Гностицитѣ сѫ имали и свештеннослужители, — епископи, презвитери, оште и *пророчици.*1) Тѣ сѫ говорили тъй сѫщо и за Иисуса Христа, за изкуплението, за черквата, но на тѣзи понятия сѫ давали съвършенно друго значение, нежели Христиенитѣ. Гностицитѣ до таквази степень сѫ измѣнявали заимствованното отъ Християнството, штото *сходство* е оставало само въ еднитѣ изражения, но не въ сѫштноста.

Гностицитѣ сѫ се раздѣляли на много секти, но главно поприште на тъхното развитие сѫ били Сирия, Мала Азия и Египетъ. Ние нѣма да разглеждаме сичкитѣ малки сектанти на Гностицизмътъ, а ште обърниме нашето внимание само на главнитѣ негови представители, — на Гностицитѣ отъ *египетската* и *сирийска* школа, у които гносисътъ се е развилъ най-много и които сѫ имали непосредственно влияние за да се съставятъ дуалистическитѣ учения на *Манихейцитѣ, Павликиянитѣ, българскитѣ Богомили* и на *Албигойцитѣ.*

За отличителенъ характеръ на египетскитѣ гностически секти служи учението за чувственното изтичанье на тваритѣ отъ Божието сѫштество *(еманатизмъ),* — съ което учение се

смѣсва и значителна часть отъ платонически понятия. У сирийскитѣ Гностици, напротивъ, господствува учението за двѣ противоположни и взаимно враждебни начала — доброто и злото, които сѫ послужили за да се образува мірътъ, и които и до сега продължаватъ своето взаимно-противоположно влияние на неговиятъ животъ (дуализмъ). Главни представители на египетскиятъ гносисъ били: *Карпократъ, Василидъ, Валентинъ* и *Офититѣ;* на сирийскиятъ: — *Сатурнинъ, Татиянъ* и *Маркионъ.*

Цѣлта на гностическото учиние се е състояла въ това: да издири произлизанието на мірътъ, причината на злото, и послѣ това да възстанови, да тури пакъ сичко въ истинното, въ свойственното на сѣко сѫштество, — състояние; но Гностицитѣ на мѣсто да приематъ учението за тѣзи предмѣти като таинственни, — съ вѣра, тѣ подчинявали самата вѣра на своятъ гордъ умъ и мечтателно въображение. Тѣ не искали да видятъ въ тѣзи предмѣти ништо таитственно, а сичко сѫ изеснявали споредъ изслѣдованията на своятъ умъ и въображение. Нѣка разгледаме нàй-напредъ тѣхното учение за произлизанието на духовниятъ и видимиятъ міръ.

Ето какъ обеснявали Гностицитѣ произлизанието на духовниятъ міръ. Богъ, казвали тѣ, като сѫштество височайше и духовно, нѣма никакво допиранье или сношение съ материялниятъ или чувственниятъ міръ; отъ Него можали да изтекѫтъ само сѫштества като Него духовни. И наистина, споредъ учението на Гностицитѣ, Богъ опредѣлява и открива себе-си въ цѣла върволица на *Еони* (αἰῶνες), т. е. — божественни сѫштества, тъй штото съ поевяванието на първиятъ Еонъ се начената разкриванието силитѣ на върховниятъ Богъ, които до тогава сѫ се покоили и скривали въ неговото сѫштество. Сичкитѣ еони, зети изедно, съставятъ божественната пълнота (πλήρωμα). Но между Еонитѣ има постепенность.1) Колкото пò-вече се отдѣлятъ отъ Бога, или — отъ главното духовно битие, което едно е безусловно съвършенно, духовноста на еонитѣ ослабнява и тѣ се приближаватъ по свойствата си къмъ сѫштествата на чувственниятъ міръ.

---

1) ib. II. p. 356.

1) Епифанія Кипрскаго, противъ ересей (Творенія Св. Отцевъ. въ Рус. перев. гл. 21, кн. 4, ересь XXIV). — Св. Ириней Ліонскій, противъ ересей, кн. I. гл. 1 и слѣд. (глед. приложеніе къ „Правосл. Обозрѣнію" за 1868 г.). — Творенія Тертуліана. въ Рус. Перев. ч. IV о Валентініанъ.

Така изгубваштицѣ своята духовность, Еонитѣ достигватъ до тамъ, штото единъ отъ тѣхъ, нàй-послѣдниятъ, съвършенно изгубва вече своята духовность. Съ този начинъ Гностицитѣ искали да обеснѭтъ какъ *духовното* и *нематериялното* сѫштество е преминѫло въ чувственно и материялно. Но заштото е трудно да се допусни, че *духовното* може да стане на *чувственно,* — та това би противорѣчило и на главниятъ принципъ на Гностицитѣ, — за това пò-голѣмата часть отъ тѣхъ счели за нужно да допуснѫтъ, че основата на видимиятъ чувственъ міръ е — *несътворенната* и *вѣчна материя*. Тѣ противопоставили на едното вѣчно сѫштество — Бога, друго вѣчно сѫштество, така сѫшто независимо и безконечно — материята (ὕλη), или вештеството на видимиятъ міръ. Споредъ учението на египетскитѣ Гностици,[1] материята е *пустота, тъмнина* или сънка въ противоположность на божественната *плирома* и *свѣтлина.* И ето какъ е произлѣзълъ видимиятъ міръ отъ тази пустота и тъмнина. Когато произлѣзълъ нàй-дирниятъ еонъ, на който духовноста е била твърдѣ слаба — споредъ това и твърдѣ слаба връзка е ималъ съ височайшето сѫштество, — той не можялъ вече да се държи въ редътъ на другитѣ еони и паднѫлъ въ неустроенната материя или въ *хаосътъ.* Този еонъ станѫлъ душа на мірътъ, който се е образувалъ отъ смѣсванието на духовното еоново сѫштество съ материята, и който ние виждаме. Образователь на міретъ отъ смѣсванието на духовното съ материялното е билъ еонъ *Димиургъ* (δημιουργός). Този Димиургъ ништо самостоятелно не е вършилъ, но по внушението на нàй-първиятъ и нàй-голѣмиятъ еонъ — *Премудроста* (σοφία). Но безжизненната материя, кѫто получила животъ, станѫла начало на *злото,* което противодѣйствува на сичко добро. Ето по коя причина египетскитѣ Гностици учили, че злото се заключава въ свойството на материята, а не въ злоупотрѣблението на человѣческата свобода. — Сирийскитѣ Гностици, напротивъ, учили, че царството на тъмнината сѫштествувало отъ вѣчно,[2] и че това царство кѫто се вмъкнѫло въ царството на свѣтлината, произвело въ мірътъ смѣсвание на свѣтлина съ тъмнина, на божественно съ вештественно.

---

[1] **Ириней** кн. 1, гл. 1, 24, 25 и 30. Епифаній (твор. Св. Отцевъ, гл. 21, кн. 4). Тертуліанъ ч. IV о Валентініанъ.

[2] **Ириней** кн. 1, гл. 22, 24 и 26. Епифаній Ересь 3, 22, 26 и 36 (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 2). Исторія Евсевія въ Рус. Перев. (Хр. Чтеніе за 1848 г.) кн. IV гл. VII. 30. Тертуліанъ „о душѣ“, ч. II, противъ Маркіона, ч. IV.

Творението на человѣкътъ. Человѣкътъ, споредъ учението на Гностицитѣ, стои пò-високо отъ сичкитѣ твари на видимиятъ міръ. Той е направенъ отъ три сѫштественни части: отъ духъ (πνεῦμα) — божественното начало въ животътъ; отъ душа (ψυχή) — такава, каквато е у сичкитѣ животни, и отъ тѣло (σῶμα) — тъмница на духътъ, тъй като тò е материялно. Гностицитѣ различавали хората по съставнитѣ части, кѫто сѫдели по това, коя отъ съставнитѣ части преобладава въ човѣкътъ, и ги раздѣляли на три разряда: на *духовни, душевни* и *вештественни.* У първитѣ преобладаюштето начало е *духътъ,* и къмъ тѣхъ принадлежѫтъ онѣзи, които владѣѭтъ съ истинното нàй-високо *вѣдѣние* (γνῶσις), каквито считали Гностицитѣ себе-си; у вторитѣ — душата, и къмъ тѣхъ принадлежѫтъ онѣзи, които се рѫководѭтъ отъ вѣрата: — такива, споредъ Гностицитѣ, сѫ — сичкитѣ други Христиени; у третитѣ — материята, и къмъ тѣхъ принадлежѫтъ онѣзи, които нѣматъ нито вѣра, нито вѣдѣние, на пр. Езичницитѣ.[1]

За человѣческиятъ духъ Гностицитѣ учили, че той винѫги се стреми къмъ онази задмірна область, отъ която е паднѫлъ, кѫто е потънѫлъ въ материята.[2] Но до извѣстно време хората трѣба да си останѫтъ подъ власта на Димиурга (образователятъ на міра) и на еврейский Богъ. Димиургътъ, споредъ египетскитѣ Гностици, е билъ рѫководитель на хората къмъ небесното отечество,[3] кѫто имъ съобштавалъ нàй-високата премѫдрость, а особенно — познанието за тѣхното божественно произхождение; но той е билъ само безсъзнателно орудие на премудроста (σοφία), която е съобштавала на хората своитѣ идеи чрезъ него. Той е избиралъ и турялъ първосвештенницитѣ, пророцитѣ, царьето, и ги е рѫководилъ къмъ онова *вѣдѣние*, отъ което той самъ е билъ лишенъ. Сирийскитѣ Гностици въ това отношение учили инакъ. Тѣ отхвърляли *ветхиятъ завѣтъ*[1]) и учели, че Димиургътъ е враждебенъ властитель на хората и неговата цѣль е — да не ги допусне да узнаятъ, че тѣ иматъ божественно произхождение, за да може и пò-нанататъкъ да владѣе надъ тѣхъ. Но за да съобшти на хората, че тѣ иматъ божественно произхождение и да възбуди въ тѣхъ стремление къмъ небесното имъ отечество, — за тази цѣль е дошелъ на земلята *Спаситель* (σωτὴρ). Спасительятъ, споредъ Гностицитѣ, не е височайши Богъ, а е нàй-голѣмиятъ Еонъ (много Гностици наричятъ този Еонъ — премудрость). Въ своитѣ сѫждения за лицето Спасителево Гностицитѣ въ много нѣшта не сѫ се съгласували помежду-си. Нàй-старитѣ Гностици *(Симонъ Волхвъ* и неговътъ ученикъ *Менандръ)*,[2]) показвали на себе-си, като на Христа Спасителя. Другитѣ пъкъ не сѫ признавали въ Христа личното единение на божеството съ человѣчеството. Тъй напр., египетскитѣ Гностици допуштали дѣйствителноста на человѣческата природа въ Иисуса Христа, но сѫ го раздѣляли на двама Христа: земни и небесни. Небесниятъ Христосъ се е съединилъ съ земниятъ, когато послѣдниятъ се кръстилъ на Йорданъ, за да го научи какъ да учи хората, а предъ страданията той го оставилъ и се е възнесълъ на небото. Сирийскитѣ Гностици, напротивъ, съвсѣмъ отхвърляли дѣйствителноста на человѣческата природа въ Христа, и проповѣдали, че Иисусъ Христосъ ималъ само призрачно человѣческо тѣло, а не истинско, и таквосъ тѣло е ималъ само за да може да бѫде въ съобштение съ хората.[3])

---

[1] **Ириней** кн. 1, т. 6. Епиф. Ересь 21 (твор. Св. Отцевъ гл. 21, кн. 4). Dictionnaire des heresies V. Perrodil, 1 p. 437, 1845 г. Paris.

[2] Гностицитѣ въобште не сѫ признавали първородниятъ грѣхъ. **Сатурнинъ** и **Василидъ** учили, че душитѣ сѫштествували оште преди рождението на тѣлото, и че Богъ ги е проводилъ за наказание въ този міръ (Епиф. Ересь 3 и 4. Твор. Св. Отц. гл. 21. кн. 2 и 4). А **Офититѣ** считали грѣхопадението, както е то описано въ книгата **Бития** (ib. твор. Св. Отц. гл. 22. кн. 2) за начало на развиванието на человѣческото съзнание. По тази причина тѣ сѫ и почитали **змията** (ὄφις, — отъ дѣто е излѣзло названието имъ **Офити**) — която, по тѣхното учение, е послужила за орудие на небесниятъ Еонъ — премудроста.

[3] **Епифаний** Ересь 7, 24; твор. Св. Отц. гл. 21, 22; Прин. кн. 1, гл. 1, 24; Тертуліанъ — противъ Валентініанъ г. IV.

И за *изкуплинието* Гностицитѣ сѫ учили съгласно съ своето учение за человѣческиятъ духъ. По тѣхното учение, само тѣ (Гностицитѣ) могѫтъ да достигнѫтъ *задмірната* область (небесното отечество) чрезъ изкуплението. Макаръ и сичкитѣ хора да сѫ могли да слушатъ Христовото учение, — заштото сичкитѣ хора иматъ слухъ, — но не сички сѫ можали да приематъ това учение. То се е паднѫло само на *духовнитѣ* (на тѣзи, които иматъ нàй-високото вѣдѣние — γνῶσις), т. е. на Гностицитѣ.[1]) Тъй като само тѣ сѫ въ състояние да се издигнѫтъ надъ чувственноста и да се *погрузятъ* въ съзерцание на чисто духовното, — за това тѣ и винѫги иматъ предъ очи своето произхождение и значение, и тѣхниятъ погледъ не се спира на ништо вештественно, материялно, но оште тука — на земята — тѣ ставатъ невештественни, невидими, равни на самаго Христа и даже пò-високи отъ него,[2]) и придобиватъ способность да правятъ чудеса и да господствуватъ надъ ангелитѣ. Като умрѫтъ, тѣ безпрепятственно ште преминѫтъ (чрезъ планетната область) въ нàй-горньото царство на духоветѣ и ште участвуватъ въ тържественниятъ бракъ на премудроста съ Христа и сами ште се съчетаѭтъ съ висшитѣ Еони. А другитѣ хора, вештественнитѣ и душевнитѣ, нѣма да получятъ това изкупление. Първитѣ послѣ смъртта ште ги постигне обштиятъ жребий съ неразумнитѣ животни, а послѣднитѣ ште се възнесѫтъ само до планетната область, дѣто господствува Димиургъ.[3]) Въскръсвание на мъртвитѣ Гностицитѣ въобште не признавали, а учили, че въскресението, животътъ и спасението сѫ достояние само на душата.[4])

Гностицитѣ, като считали само себе-си съвършенни, като унищтожили изкуплението, наедно съ това унищтожили и самата нравственность. Тѣ не допуштали свободно-нравственна дѣятелность въ человѣка, а учили, че человѣкъ прави само това, къмъ което го е назначила естественната необходимость. Като се признавали, че основата на грѣхътъ лежи въ тѣлото, тѣ, подиръ това, не сѫ могли да допуснѫтъ, че тѣлото като е грѣховно по своята сѫштность, може да се изправи и усъвършенствува. По тази причина нравственноста на Гностицитѣ се е заключавала въ *вѣдѣнието* или въ съзерцанието; и въ това вѣдѣние тѣ сѫ полагали основата

---

1) Епиф. Ересь 22. 23, 26, 56 (твор. Св. Отц. кн. 1, гл. 22, 27). — Евсевій, кн. 5, гл. 7, 30 Хр. Чтеніе за 1848 г.; Тертуліанъ — противъ Маркіона, ч. IV.

2) Симонъ е училъ, че сичко изтича отъ Бога на различни степени на битието. И самаго себе-си е турялъ той на тѣзи степени, като особенно божие проявление, но той е турялъ себе-си твърдѣ високо и признавалъ, че самъ той е „велика сила на върховното сѫштество“ (Hic est virtus Dei, que vocatur magna). Бога, въ който сѫ вѣрвали Иудеитѣ, Симонъ го е считалъ подчиненъ Ангелъ, а себе-си наричалъ: **Слово Божие, първообразъ на съвършенствата, параклетъ** (утѣшитель), **участникъ на сичкитѣ божественни свойства** (Ego sum Dei; ego sum speciosus; ego sum papacletus; ego omnia Dei. гл. Ирин. кн. 1, гл. 20; Евсевій кн. 2, гл. XIII; Епифаній, твор. Св. Отц. гл. 21. кн. 2. стр. 107).

3) Епиф. (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 24; гл. 22, кн. 2).

1) Епифан. (твор. Св. Отц. гл. 21, кн. 4). Ирин. кн. 1. гл. 6.
2) Епиф. (твор. Св. Отц. гл. 21. кн. 4).
3) ibid.
4) Ирин. кн. 1, гл. 24.

на спасението; безъ това вѣдѣние — нѣма спасение.[1]) Ето зашто Гностицитѣ, за да очистѭтъ духътъ, който е заключенъ въ злотворната тъмница — въ тѣлото, държали сѫ нàй-строгиятъ аскетизмъ. Тъй на пр. *Сатурнинъ* и неговитѣ последователи сѫ се въздържвали отъ сичкитѣ земни удоволствия, не ѣдели мѣсо, не пиели вино, не сѫ се женяли, и съ таквозъ едно въздържание прельстявали много Християни.[2]) А Маркіонъ не е допушталъ да се причаштаватъ тѣзи, които не сѫ могли да се въздържватъ отъ брачниятъ животъ. Много Гностици сѫ гледали на бракътъ като на дяволска работа, който чрезъ бракътъ препятствува на избраннитѣ да се връштатъ въ духовниятъ міръ.

Кѫто сѫ гледали на своето мнимо вѣдѣние като на нàй-голѣмо съвършенство за человѣка, Гностицитѣ пò-вечето сѫ отхвърляли благодатнитѣ средства къмъ християнското усъвършенствование, или пъкъ сѫ измѣнявали смисълътъ имъ. Тъй на пр. Кръштението е било за тѣхъ само знакъ, *символъ* на изкуплението, което се извършва чрезъ вѣдѣнието.[3]) За *евхаристията* тѣ учили тъй, както сѫ учили и за Христовата плоть. Нѣкои-си отъ Гностицитѣ отхвърляли Евхаристията като установление на народниятъ иудейски Богъ, когото тѣ отъжествявали съ Димиурга, а други пъкъ, ако и да сѫ ѭ извършвали, но — само като обрядово богослужебно дѣйствие. Причаштението, споредъ тѣхното учение, е само символъ на тайнственното единение на человѣка съ Еонътъ, съ който той (човѣкъ) трѣба нѣкога да се съедини въ небесното отечество. А на обрядовото богослужение тѣ гледали като на дѣйствие пò-долно отъ тѣхното духовно съзерцание, и даже го считали като противно на самото богопочитание.[4]) *Маркіонъ* гледалъ на черковната обрядность като на подновено Иудейство, което било изпѫдено отъ Християнството. А много отъ Гностицитѣ, като не сѫ признавали Иудейството, въ сѫштото време отхвърляли и въ Християнството сичко онова, което е заимствувано отъ ветхиятъ завѣтъ. А за пророчествата *Сатурнинъ* училъ, че едни отъ тѣхъ били пророчени отъ ангелитѣ (творцитѣ на міртъ), а другитѣ отъ дяволътъ. Впрочемъ, нѣкои-си отъ Гностицитѣ извършвали своитѣ свештеннодѣйствия твърдѣ тържественно, и това правили съ цѣль — за да привличатъ къмъ своята секта пò-вече хора. Особенно Маркионитѣ сѫ се отличавали съ *пишноста* на обрядитѣ си. *Маркъ* (главата на сектата, отъ когото е и получила названието си) съ посредството на нѣкои-си искуства превръшталъ ужъ виното въ кръвь, когато благославялъ чашата, тъй што, споредъ словата на Иринея, *сичкитѣ* жаждали да се причастѭтъ отъ благословенната чаша, за да могѫтъ изобилно да се насладѭтъ съ благодатта на тайнството.[1]) Нѣкои-си отъ Гностицитѣ извършвали кръштението пò-тържественно отъ православнитѣ и го извършвали по нѣколко пѫти надъ сѣкиго, който е стѫпвалъ въ пò-горенъ чинъ. Валентиниянитѣ сѫ имали оште *възложението на рѫцѣтѣ;* у нѣкои-си пъкъ е сѫществувалъ обрядъ, който е съотвѣствовалъ на тайнството *елеосвештение*, и който се е извършвалъ чрезъ помазванието на болниятъ съ елей, размѣсенъ съ масло.[2])

У Гностицитѣ можали да извършватъ тайнствата не само епископи и свештенници, ами и прости міряне, даже и жени;[3]) — трѣбало е само тѣ да принадлежѫтъ къмъ *духовнитѣ*, тъй кѫто духовнитѣ, сички безизключение, можали да свештеннодѣйствуватъ.

Ние вече забѣлѣжихме, че за изворъ на своето учение Гностицитѣ признавали нѣкакво си тайно свештенно предание, въ което ужъ имъ се съобштавало учение пò-високо отъ онова, което се съдържа въ Св. Писание. Тѣ имали нѣкакво-си *висше* Евангелие, написано ужъ отъ самитѣ Апостоли, които сѫ го предали само на нѣкои-си избранни, што били способни да го спастрѭтъ и предадѫтъ и на другитѣ подобни тѣмъ хора. А нѣкои-си, кѫто признавали само Писанието, до нѣмай-кѫдѣ избръштали смисълътъ му; нѣкои-си пъкъ дохождали до тамъ, штото въ самитѣ слова господни различавали *божественното* и *человѣческото*, или *духовното* и *душевното*. За това Гностицитѣ казвали, че *духовниятъ* (Гностикътъ) самъ трѣба да отличава въ Новозавѣтнитѣ Писания духовното отъ душевното. Други — нàй-сетнѣ — отхвърляли цѣли книги отъ

---

1) ibid. гл. 21; Епиф. Ересь, 22.
2) Ирин. кн. 1, гл. 24; Епифаній (твор. Св. Отц. год. 22, кн. 44, ересь 3 и 4).
3) Епифаній, ересь (твор. Св. Отц. гл. 22, кн. 2, стр. 131).
4)Ириней, кн. 1, гл. 21, § 4.

---

1) Епиф. Ересь (твор. Св. Отц. О Маркасіянахъ, гл. 22, кн. 2).—Ириней, кн. 1, гл. 13.
2) Ириней, кн. 1, гл. 21, § 5.
3) Епифаній (твор. Св. Отц. гл. 22, кн. 2, стр. 132).

Светото Писание, или нѣкои мѣста отъ тѣхъ, които сѫ ги считали за произведение на хора душевни, и сичко това сѫ правяли по едни само побуждения, — да отстраніѫтъ отъ Св. Писание сичко, што е противорѣчило на тѣхното учение. Заради тази цѣль тѣ сѫ употрѣблявали и мнимо духовно тълкование на Св. Писание. Кꙋто сѫ се насланяли на вътрешно ужъ просвѣштение *свише*, тѣ сѫ тълкували Св. Писание за *душевнитѣ* хора съобразно съ тѣхното разумѣние, а за себе-си сѫ го тълкували съвършенно инакъ, — ужъ въ духовенъ или въ тайнственъ смисълъ.

Ето какво е било учението на Гноститцитѣ. Кꙋто го сравниме съ учението на българскитѣ Богомили, забѣлѣжваме голѣмо сходство между тѣхъ. На пр. учението за *Еонитѣ* ние намираме и у Богомилитѣ, но въ пò-ограниченъ видъ. Както ште видиме послѣ, *Плиромътъ* на Богомилитѣ се ограничава само съ *Димиурга-Сатанаила*, *Михаила* или *Ангела на Великиятъ Съвѣтъ* и съ *Духа Светаго*. Димиургътъ на Богомилитѣ не е като Димиургътъ на сирийскиятъ и египетский Гносисъ; той постепенно се лишава отъ своитѣ божественни украшения, дору стане на сѫштество ограниченно. Сѫштественната черта на учението на Богомилитѣ състои именно въ умаляванието на *Плиромътъ* и въ размѣсваньето египетский и сирийский Гносисъ по отношение къмъ Димиургътъ — образователятъ на материялниятъ міръ. Именно съ този пунктъ на своето учение Богомилитѣ сѫ се допирали до старитѣ Гностици, и отъ този пунктъ сѫ турнѫли пъкъ и начало на новиятъ Гносисъ. И тъй, учението на Богомилитѣ е смѣсванье на двѣтѣ стари гностически направления — на египетското и сирийското. Това смѣсванье станѫло е, обаче, пò-рано отъ появяваньето на Богомилитѣ. Както предполагатъ, това смѣсванье е станѫло оште въ VII в., отъ нѣкого-си *Костантина*, родомъ отъ Армения, който пò-послѣ билъ нареченъ *Силванъ*, и когото считатъ за основатель на *Павликиянството* — непосредственниятъ този и главенъ изворъ на богомилското учение. Силванъ отхвърлилъ много умствования на предшествовавшитѣ нему Гностици и захванѫлъ да се държи пò-близо до *откровенното* учение.¹)

---

1) Histoire Eccless. Fleury, гл. XII, p. 52.

Богомилитѣ, като послѣдователи на Гностицитѣ, признавали *вѣдѣнието* (γνῶσις) на религията на съвършеннитѣ, и онѣзи, които имали това вѣдѣние, наричали сѫ ги *духовни*. Тѣзи духовни сѫ били учителитѣ и разпространителитѣ на ереста. По дрехитѣ и по вънкашниятъ изгледъ тѣ сѫ приличали на източнитѣ калугери.¹) Освѣнъ духовнитѣ (избраннитѣ) членове на сектата, у Богомилитѣ сѫ били оште членове душевни, или, както ги наричали, *простѣйши*, на които не е било достѫпно учението на съвършеннитѣ, и които, поради това, често сѫ се ограничавали въ вѣрата съ мнѣния по нѣкога-си съвършенно несъгласни съ Гносисътъ. Тъй на простѣйшитѣ тѣ казвали да вѣрватъ въ Св. Тройца и ги учили да си представляватъ лицата на Св. Тройца въ человѣчески образъ, — тогази, когато съвършеннитѣ сичкитѣ три названия — Отецъ, Синъ и Св. Духъ отнасяли къмъ Бога Отца, и отхвърляли отъ Бога сѣки человѣкообразенъ видъ.²)

Сичкитѣ признаци на дуалистическото богомилско вѣроучение, както — сѫштествованието на два Бога — Богъ добрий и Богъ лошевий или материята съ нейниятъ владика, борбата на духътъ и материята, надвиванието демонътъ, както и тѣлесната тъмница на человѣка, въздържванието отъ земнитѣ удоволствия, отъ вино, мѣсо, отъ съпружество и пр., — сичко това полижително е било изказано и отъ първитѣ Гностици: отъ *Евфрата*, *Симона*, *Менандра Коринта*, *Сатурнина*, *Кердона*, *Маркиона* и *Василида*. Освѣнъ това, почти пò-вечето точки отъ богомилското учение могѫтъ да се намѣріѫтъ не само въ гностическитѣ секти, ами и въ много други секти, които сѫ съвременни на развитието на Гностицизма. Въ тогавашнитѣ религиозни системи вѣрованието въ борбата на доброто и злото начало, източната *Козмогония* (учение за произхожданието на міръть), заедно съ това и въздържанието — не сѫ били рѣдко евление. Ние вече изложихме обштитѣ основания на Гностицизмътъ. „Тѣзи основания, говори Н. Осокинъ,³) сѫ се удържвали въ сичкитѣ разклонявания на тази обширна система, въ сичкитѣ създания на нейнитѣ послѣдователи, които сѫ турнѫли начало на съб-

---

1) Evthymii Zygadeni: „Narratio“ XXII. — Anna Comnena (apud migne Patralogia m. c. XXXI, p. 1167.

2) Evthymii Zyg. „Narratio“ XXIII.

3) Исторія Албигойцевъ, гл. 1. p. 115.

ственни теории. Сѣки отъ послѣдователитѣ е доносвалъ съ себе-си ново понятие, което наедно съ другитѣ е послужвало за материялъ на пò-сетнитѣ послѣдователи“. Менандръ на пр., Василидъ, Кердонъ и другитѣ Гностици не признавали міръта за божие творение; *Тацияни ѣ* и *Севериянитѣ* не давали да се пие вино, а Гераклиянитѣ отхвърляли бракътъ; даже въ учението на *Оригена* има гностически понятия: въ своето учение „За началата“ той допушталъ, както Сатурнинъ и Василидъ, че человѣческата душа сѫштествувала оште до съединението ѝ съ тѣлото, и че Богъ за наказание проводилъ ѭ въ този міръ,[1] и т. п.; *Патрициянитѣ* пъкъ положително утвърждавали, че *человѣческото тѣло е дяволско създание.* — Въобште забѣлѣзваме, че оште и въ първитѣ вѣкове на Християнството мнозина отъ самитѣ Християни сѫ се трудили да рѣшѫтъ тази мисъль, надъ рѣшаванието на която сѫ се трудили и Дуалиститѣ въ IX—XIV вѣкове. А тази мисъль е била: *можалъ ли е всеблагий Богъ да бѫди виновникъ на онова зло, което тъй изобилно е разпръснѫто по земята, на онѣзи бѣди, които търсятъ случяй да погълнѫтъ сичко живо?* Въ отговоръ на това *Колунтъ* (александрийский свештенникъ) говорилъ, че Богъ създалъ само доброто; а другъ свештенникъ, *Флоринъ* (Valentinianus), който живѣлъ въ II в., доказвалъ, че Богъ създалъ само злото. Послѣдователитѣ на това учение отхвърляли оште *сѫдътъ,* възкръсванието на мъртвитѣ, ражданието на Христа отъ Дѣва Мария и, както Гноститѣ, считали христовата плоть зета отъ небесната материя.

И така, отъ таквозъ едно неопредѣленно понятие за Бога и за произхожданието на злото въ свѣтътъ, послѣдуюштитѣ сектатори, въ старанията си да достигнѫтъ до едно опредѣленно понятие за това, трѣбало да стигнѫтъ до *дуализмътъ,* т. е. да признаватъ двѣ върховни сѫштества, враждебни помежду-си и противоположни по своята сѫштность. И наистина, отъ многото разнообразни и противоположни рѣшавания на горѣказанната мисъль, особенно подъ непосредственното влияние на Гностицитѣ, послѣдователно изниквахѫ и се опредѣлявахѫ ереситѣ — Манихейска, Присцилиянска, Ариянска, Евтихиянска, Павликянска, Богомилска, Албигойска, и др.[2]

---

[1] Епиф. Ересь, L. XIV.

[2] Истор. Албиг. 1, p. 117.

МАНИХЕЙСТВОТО.

Гностическото лжеучение се е изказало съ не пò-малка сила въ *манихейската* ересь. Основателятъ на манихейството билъ *Манесъ,* родомъ отъ Персия. Родътъ на Манеса билъ отъ *Магитѣ* на *Магуезката* секта, която се различавала отъ другитѣ послѣдователи на *Зороастра* съ това, че признавала строгиятъ Дуализмъ, който не се вижда въ учението на самиятъ Зороастръ. Манесъ прекаралъ пò-голѣмата часть на животътъ си помежду персийскитѣ Маги, Неоплатоницитѣ и александрийскитѣ Гностици, което му давало възможность да се упознае съ разновидни системи. Полвинъ Езичникъ, полвинъ Християнинъ и полвинъ *Браминъ* — Манесъ донесълъ съ себе-си отъ въстокъ понятието за борбата на двѣтѣ начала — на доброто и злото.[1] На старость Манесъ приелъ Християнството и билъ направенъ свештенникъ въ *Евазъ,* главниятъ градъ на провинцията *Гузитисъ.* Неговиятъ гордъ духъ, обаче, не се укротилъ и смирилъ отъ християнското учение. Къто е изучвалъ повърхностно Християнството, той е можялъ въ него да намѣри нѣкои черти на вънкашно сходство съ персийската религия. Той въобразилъ, че неговото назначение и призвание е — да очисти отъ заблужденията Християнството[2] (въ своето самооболштение Манесъ е мислялъ, че само единъ той вижда и разумѣва онова, што другитѣ по душевната си слѣпота не забѣлѣжватъ), и се нарекалъ παράκλητος, т. е. указвалъ на себе-си като на Утѣшителя Духа Светаго, който билъ обѣштанъ отъ Иисуса Христа. Той наричалъ себе-си така сѫшто и Апостолъ (посланникъ) христовъ, въ такъвъ смисълъ, както забѣлѣжва и блаж. *Августинъ,* че Ис. Христосъ се обѣшталъ да проводи и въ неговото лице проводилъ Св. Духа.[3] — Когато Магитѣ забѣлѣжили, че Манесъ учи не тъй, както се слѣдвало споредъ персийската религия, зели да го заплашватъ съ смърть за лжеучението му, и той побѣгнѫлъ отъ отечеството си. Той много време живялъ въ Туркестанъ, дѣто се е запозналъ съ

---

[1] Petri Thoma Cacciari Exercitationis in S. Leonis opera de Manicheorum haeresi — apud migne (Patralogia, L. X, 781).

[2] Дѣянія съ Манихеемъ Феликсинъ, кн. 1, гл. 9. — Творенія Августина. Полный курсъ Патрологіи, гл, 42.

[3] Августинъ о ересяхъ, гл. 46 Полний курсъ Патрологіи, гл. 42.

Будизмътъ, когото тъй сѫщо вьвелъ въ учението си. Въ 272 год. Манесъ се върнѫлъ пакъ въ Персия, дѣто Магитѣ, слѣдъ голѣми препирни, признали пакъ учението му лъжливо. Но Манесъ подъ никакъвъ видъ нерачилъ да се откаже отъ учението си, за което, по повелѣнието на персийскиятъ царь *Варака,* предали го на люта смърть.[1])

Основнитѣ начала на манихейското учение сѫ съвършенно прилични съ учението на сирийскитѣ Гностици. Манихеитѣ съвършенно отхвърлѣли цѣлиятъ В. Завѣтъ, кьто го считали за творение на злото начало, а Н. Завѣтъ приемали така, както имъ го далъ Манесъ. Манесъ *критически* разгледалъ Нов. Завѣтъ, отхвърлилъ отъ него много нѣшта, съставилъ събственно Евангелие, за което казвалъ да е проводено отъ небото. Поради това, единственно вѣренъ изворъ на манихейското учение било е Манесовото Евангелие. въ отношение къмъ което Манихеитѣ не допуштали никакви человѣчески сѫждения. „Обѣштанниятъ въ Н. Завѣтъ утѣшитель (Параклитъ-Манесъ), говорилъ Манихеянинътъ *Фаветъ,* ни учи штò да приемаме отъ този завѣтъ (отъ новиятъ) и што да отхвърляме.[2]) Той дошелъ за това, за да открие ветхитѣ образи и, кьто снеме отъ тѣхъ покривалото, да представи истината гола“.[3])

Сѫштественниятъ пунктъ на манихейското учение се е състоялъ въ това, че въ манесовата система *духътъ* и *материята* сѫ туряни оште въ пò-голѣма противоположность, отъ колкото въ Гностицизмътъ. Въ манесовата теория *злото начало* така сѫшто е свободно дѣятелно. както и доброто, и цѣлта на міровиятъ животъ не състои въ подчиняването на първото подъ послѣдньото, както учили Гностицитѣ, а въ тѣхното съвършенно раздѣляванье. Манихеитѣ учили, че до сътворението на міратъ, сѫштествувалъ височайший Богъ, който *отколѣ* господствувалъ надъ царството на доброто, което е изтекло отъ него и което ѐ сѫштественно съединено съ него. Въ противоположность Нему и отдѣлно

---

1) Удрали му кожата, напълнили ѭ съ слама и ѭ закачили на градскитѣ врата за страхъ на неговитѣ послѣдователи. Petrus Siculus. Hist. Manichcorum, apud Magne (Patrologia, гл. CIV, p. 1255). — Const. Armenopuli (Joannis) Leonclavii, Juris Graeco-Romani canonici et civilis (стр. 549). — Bossuet, Histoire des variations des eglices Protestantes, 1817 гл. II. p. 86—87.

2) Августинъ противъ Фавета, кн. XXXII, гл. 6. Полный курсъ Патрологіи. 42.

3) Тамъ-же, кн. XV, гл. 5. Исповѣдь блаж. Августина въ рус. Перев. (Перев. Д. Подгурскій, въ Трудахъ Кіевск. Духовн. Акад. за 1866—1869 г.

отъ него, также *отдавна* сѫштествувало царството на тъмнината заедно съ тъмнитѣ сили, които сѫ изтекли отъ него. Настоящтиятъ міръ, по учението на Манихеитѣ, е излѣзълъ споредъ слѣдующтиятъ начинъ: Тъмнитѣ сили, които оште отъ начало ведяли жестока борба помежду-си, еднъжъ твърдѣ близо дошле до невидимото за тѣхъ до тогава царство на свѣтлината, на което хубоста ги прелъстила и тѣ поискали да го завладѣятъ съ сила. Борбата се извършва съгласно споредъ теорията на Зороастра. Височайший Богъ, за да отстрани опасноста, която заплашвала царството му отъ страна на тъмнитѣ сили, произвелъ отъ себе-си Еонътъ — *майката на животътъ,* която подиръ произвела *първиятъ човѣкъ,* който билъ облѣченъ съ петь чисти стихии: — *огънь, свѣтлина, въздухъ, вода* и *земля.*[1]) Този *първи человѣкъ,* кьто се надѣвалъ на петистихийнитѣ си елементи, стѫпилъ въ бой съ слугитѣ на Сатаната, но безуспѣшно. Той билъ надвитъ и можялъ да се спаси отъ плѣнъ само съ помоштта на *жизненниятъ духъ,* но сѐ пакъ една часть отъ оружието му (часть отъ петтѣхъ стихии) останѫла въ рѫцѣтѣ на тъмнитѣ сили. Съ помоштта на тази небесна частичка, която останѫла въ рѫцѣтѣ на тъмнитѣ сили, князътъ на тѣзи сили — Сатаната — направилъ първиятъ земенъ човѣкъ, тѣлото на когото е направено отъ земната материя, а разумътъ му — отъ небесната. Името на този човѣкъ е *Адамъ*: той еднакво принадлежи на двамата Богове — на добриятъ и на злиятъ. Жизненниятъ Богъ искалъ да освободи отъ материята заключеннитѣ въ неѭ частици на свѣтлината;[2]) той вънесълъ частицата отъ свѣтлината, която оште не успѣла да се смѣси съ материята, на видимото небо и ѭ турналъ на слънцето и мѣсецътъ, отъ дѣто тя трѣбвало да изтеглюва и присъединява къмъ себе-си родственнитѣ ѝ елементи на свѣтлината, които били задържани отъ Сатана. Отъ тукъ — вѣчното стремление на материялниятъ човѣкъ къмъ духовното съвършенство. Частицата отъ свѣтлината, която била турена на слънцето и луната, малко по-малко захванѫла да освобождава отъ материята

---

1) Августинъ противъ Фавета, кн. XI, гл. 42. Полный курсъ Патрологіи.

2) Август. противъ Фавета, кн. XI, гл. 3. гл. 42 (Полный курсъ Патрологіи). Манихеитѣ различавали първиятъ человѣкъ, който принадлежалъ къмъ царството на свѣтлината и е сѫштествувалъ до сътвореніето на міратъ, отъ първиятъ человѣкъ, който е направенъ отъ земната и небесната материя, и който е родоначалникъ на человѣческиятъ родъ.

родственнитѣ ѝ елементи на свѣтлината, и тъмнитѣ сили забѣлѣжили, че плѣненната отъ тѣхъ свѣтлина рано или късно ште се върне къмъ своятъ изворъ, — за това тѣ измислили друго срѣдство за да го удържѫтъ. Демонитѣ сѫ рѣшили да удържѫтъ духовното начало съ различни мірски удоволствия, като позволили на първиятъ человѣкъ (Адама) да ѣде отъ плодоветѣ на сичкитѣ райски дървета, а му запретили да не ѣде само отъ дървото *познание добра и зла*, зaштото мисляли, че съ това тѣ могѫтъ да му въспрепятствуватъ да съзнае, кое е съобразно съ неговата природа и кое е ней противно. Но единъ отъ ангелитѣ на свѣтлината (гениятъ на слънцето) не ги допуснѫлъ да прелъстіѫтъ Адама. Часътъ, обаче на Адамовото паданье билъ близко. Като не могли да сполучѫтъ въ своятъ си планъ, Демонитѣ измислили друго за съблазняваньето на Адама. Тѣ направили Ева, на която прелеститѣ, наистина, го съблазнили и той паднѫлъ въ грѣхътъ на чувственноста. Съ този начинъ, тѣ го накарали да се отдалечи отъ свѣтливата си природа, и чрезъ размножаваньето на потомството пакъ завлѣкли въ материялната область останѫлата въ него свѣтлина. За това цѣлта на живѣението на сѣки человѣкъ трѣба да състои въ избъгванието отъ губителни свѣтски удоволствия и наслаждения, които правятъ хората безсилни, неспособни да приемнѫтъ духътъ, но напротивъ — оште ги отгалечаватъ отъ него. Високото призвание на человѣка трѣба да се състои, слѣдователно, въ нравственната чистота. Ето зашто нѣкои-си отъ Манихеитѣ наричали себе-си καθαροῖ, т. е. чисти.[1]

Но, при сичката нравственна чистота, человѣческиятъ родъ само съ своитѣ усилия не би можалъ да се избави отъ власта на князътъ на тъмнината, за това трѣбвало да се еви на земята Христосъ — Изкупитель. Той се евилъ на земята само въ *призрачно* тѣло — за да могѫтъ да го приематъ плотскитѣ хора. Той нарекълъ себе-си *Христосъ Месия*, за да изпълни отколѣшнитѣ очаквания на Евреитѣ. Князътъ на тъмнината, като се уплашилъ отъ побѣдитѣ на изкупителятъ, направилъ тъй, штото Евреитѣ го резпънѫли, но Христовата смърть послужила за освобождение на сичкитѣ души, —

---

[1] Епифаній Ересь, L. XVI. — Августинъ, гл. 46. гл. 42. (Полный курсъ Патрологіи).

тъй като Манихеитѣ, споредъ своето учение сливали душата съ Христа.[1]

При лъжливото съзерцателно учение на Манихеянитѣ, у тѣхъ не е можало да бѫде и истинска нравственность. Нравственното съвършенство, споредъ мнѣнието на Манихеянитѣ, състояло е въ *съдѣйствованието* да се освободи душата отъ връзкитѣ на материята съ извѣстни физически извършвания, или съ ограничения потрѣбноститѣ на человѣческата природа. Тъй на пр. Манихеитѣ вѣрвали, че тѣлото е произведение на Сатаната и, ако му угождавашъ ште се рече — оште пò-вече да кърмишъ въ себе-си злотворната часть на своето сѫштество, т. е. оште пò-вече да държишъ свѣтливата природа на душата въ злотворнитѣ узи на материята. Ето зашто аскетизмътъ на Манихеитѣ билъ до нѣмай-кѫдѣ строгъ. На пр. голѣмата заслуга на Манихеянинътъ било да се въздържва отъ плотската похоть, отъ мѣсо, отъ вино (поради това тѣ не тургали и въ евхаристията вино, което го считали за сатанинска жлъчъ) и отъ други ѣстиета.[2] Тъй като, споредъ учението на Манихеитѣ, свѣтливата природа чрезъ рождението постепенно ослабва, тѣ на това основание усѫждали бракътъ, като казвали, че той е *Сатанинско установление*. Трѣба да се забѣлѣжи, обаче, че на такъвъ строгъ аскетизмъ сѫ се предавали само *избраннитѣ* (electi) или *съвършеннитѣ* (perfecti), а на *слушателитѣ* (auditores) или *оглашеннитѣ* (κατυχούμενοι)[3] отъ снизхождение се е давало воля да ѣдѫтъ мѣсо, да піѭтъ вино, даже и да се женятъ.[4] Споредъ свидѣтелството на Бл. Августина, строгиятъ манихейски аскетизмъ билъ само външенъ и подъ неговото покривало се скривала на̀й-грубата нечистота, развратъ, плотоугодие и т. п.[5] Въ възкръсението на мъртвитѣ Манесъ не вѣрвалъ и се придържвалъ за възрѣнията на Дуализмътъ.

---

[1] Август. — Противъ двухъ посланій Пелагіанъ, кн. 2. гл. 2. (Пол. к. Патрол. гл. 44).

[2] Август. — За нравственноста на Манихеитѣ, кн. II, гл. 17, §. 44.

[3] Трѣба да се забѣлѣжи, че както у Гностицитѣ били духовни и душевни чинове на сектата, тъй и Манихеитѣ сѫ се дѣлили на съвършенни и слушатели. У Гностицитѣ само на духовнитѣ е билъ достѫпенъ висшиятъ Гносисъ, и у Манихеитѣ тъй сѫшто само съвършеннитѣ сѫ можали да се подигнѫтъ до идеалното съзерцание на предмѣтитѣ. Такова сѫшто дѣление е било — както ште видиме пò-нататъкъ — и у Богомилитѣ.

[4] Августинъ — За въздържанието, гл. 10. § 24, гл. 40. Petrus Siculus. Hist. Manicheorum — apud — Migne (Petrol. гл. CIV, p. 1255). Const. Armenopuli, стр. 549. Bossuet, Histoire des eglises Protest. гл. II. p. 86—87.

[5] Август. — За нравст. манихейска, кн. 11, 16, §. 51, гл. 19, §. 68, гл. 32.

У Манихеитѣ сѫштествувало два рода богослужение: *тайно* и *открито:* първото се извършвало само въ присѫтствието на избраннитѣ, а второто — на слушателитѣ.[1] Вънкашнитѣ обряди на богослужението тѣ считали за принадлежность на Езичницитѣ, за това ги наричали *непотрѣбни* за истинниятъ Манихеянинъ.[2] Манихеитѣ не признавали тъй сѫшто и тайнствата на православната Черква, както: крънштението, евхаристията, бракътъ и т. п. Евхаристията по видимому тѣ приемали — както съвършеннитѣ тъй и слушателитѣ — когато сѫ се намирали въ православни храмове, но сѫ ѭ приемали само да покриѭтъ своето *сектанство.* Относително и за другитѣ части на богослужението Манихеитѣ тъй сѫшто се разминували съ Православнитѣ. На пр. тѣ празднували *недѣлята,* но не като день на възкръсванието Господне, а приминугали ѭ въ постъ, като знакъ на скърбь. Тѣ празднували и *Пасхата,* но не така, както Православнитѣ. Други праздници тѣ не сѫ имали, освѣнъ единъ оште, който принадлежалъ собственно на тѣхъ и който е ставалъ въ честь на Манеса. Този празникъ е билъ Βῆμα и се е празднувалъ много тържественно. — Манихеитѣ имали и свое особенно чиноначалие. Тъй кьто Манесъ се казвалъ *Утѣшитель,* за да изобрази въ себе-си равночестенъ приемникъ на Ис. Христа, избралъ си 12 апостола, които рѫкоположили 72 Епископа, — въ съотвѣтствие на 72 господни ученици. У тѣхъ сѫ били оште тъй наречени *Евангелисти* или *Благовѣстници,* т. е. странствуюштии проповѣдници на Манихейството.[3]

Оригиналната Манесова философия си отворила блистателенъ пѫть и влиятелна бѫдуштность. При сичко, че въ Персия, а послѣ и въ Римската империя много сѫ преслѣдвали и гонили манихейската ересь, но тя пакъ успѣла да се разпространи въ Персия, въ Китай, Сирия, М. Азия, Египетъ, Сѣверна Африка и въ другитѣ градишта на Римската Империя. За таквосъ голѣмо разпространяванье на сектата нàй-много е способствовало вънкашниятъ строгъ аскетизмъ на сектантитѣ, и начинътъ, съ който тѣ разпространявали учението си. Даже Блаж. Августинъ билъ прелъстенъ отъ тѣхъ и въ продължение на 9-години билъ е нàй-ревностниятъ приверженецъ на манихейската ересь.[1] Простиятъ народъ, когото тѣ нàй-много прелъстявали съ своятъ строгъ аскетизмъ, приписвалъ имъ даже божественна сила. За пò-голѣмо оболштение много отъ Манихеитѣ ходѣли въ калугерски дрехи и често сѫ се казвали да сѫ православни. — И така, Манихейството куе тайно, куе подъ друго име сѫштествувало е чакъ до среднитѣ вѣкове и винѫги е намирало много послѣдователи.[2] Тази скришна, пълна съ оболштения, суевѣрия и лицемѣрие секта съ нова сила се е поевила въ Армения, отъ дѣто, макаръ и жестоко да сѫ ѭ гонили византийскитѣ императори, тя се е разпространила по сичкото византийско царство.[3] Този новъ Манихеизмъ се е поевилъ около VII стол. въ царствованието на *Констанция,* малкиятъ Ираклиевъ синъ, и е извѣстенъ въ историята подъ име *Павликиянство.*

(Слѣдва).

---

[1] Тамъ же, гл. 46, гл. 42.
[2] Тамъ же, противъ Фавета, кн. XX. гл. 3, 4, гл. 42.
[3] Petrus Siculus (Patrologia, гл. CIV). Hist. Manicheor. — Const. Armenopuli, p. 549. — Bossuet, гл. II. p. 86, 87.

---

[1] Исповѣдь бл. Августина (въ Рус. перев. въ „Трудахъ К. Д. Академіи" за 1866—1869 г.).
[2] Bossuet, гл. II, p. 89—91.
[3] ib. p. 91. — Кириллъ и Меѳодій, Лавровскаго, стр. 96.

ЗА ОТХРАНАТА.

(Продължение).[*]

4. Майката трѣба да бѫде строго-внимателна при кърменьето и въобште — при храненьето на дѣтето си.

Пò-преди ние казахме, че въздухътъ е необходимъ за нашето живѣение, че безъ него ништо не може живя на този свѣтъ. Това сѫштото трѣба да се каже и за *храната.* Безъ храна ние би умрѣли непремѣнно, както би умрѣли и безъ въздухъ. Можемъ да кажемъ даже, че важноста и значението на храната за живѣението ни е пò-голѣма, заштото въздухътъ за насъ е необходимъ именно *за да има храната възможность да поддържва животътъ ни,* т. е. да храни тѣлото ни, да му дава възможность да ръсте, да го прави способно да изказва сила, енергия, движение, — съ една рѣчь — да бѫде живо. Безъ храна и въздухъ ние не можеме живя, но храната е *основа* или *изворъ* на нашето живѣение, а въздухътъ е *срѣдството*, което прави тая основа таквази, каквато е необходимо за поддържванието и продължаванието на животътъ ни.

---

[*] Виж. кн. II. стр. 69—102.

Защто ѣдемъ? Защто е необходима за насъ храната? Не ще доказванье, че ние ѣдемъ за да можеме да ръстемъ, да дѣйствуваме, или да го кажеме изобщто — за да можеме да живѣеме. Дѣтето, при ражданието си, е твърдѣ малко и слабо, но слѣдъ мѣсеци, слѣдъ година — то става пò-голѣмичко и пò-силничко, слѣдъ двѣ, слѣдъ три години, — още пò-голѣмичко и пò-силничко и тъй на нататъкъ, дору стане мѫжъ голѣмъ, ѣдъръ и пъленъ съ сила, по нѣкогажъ — твърдѣ голѣма. Пита се, отъ дѣ се зема това мѣсо, тѣзи кокали, косми, зѫби, очи и проч.; отъ дѣ се зама въ човвѣка тази сила и енергия? Разбира се, че това става отъ храната, която ѣдеме ние. Господь тъй наредилъ и натъкмилъ въ насъ сичко, щтото, безъ нашето знание, ѣстието, што го ѣдемъ, обръща се и въ мѣсо, и въ кокали, и въ сичко друго, което съставлява нашето тѣло, и което дава на това тѣло възможность да дѣйствува, да изказва сила, енергия и проч. И тази нареда у насъ е до толкова точна и съвършенна, щтото сичко би се извършвало въ насъ винѫги точно и редовно, и человѣкъ никога не би се разболѣвалъ и непремѣнно би проживявалъ до дълбока старость, ако самъ той (человѣкъ) съ своята глупавина и съ своето невнимание къмъ нàй-скѫпото за него благо, — къмъ здравието си, не би навличалъ на себе твърдѣ често болѣсти, не рѣдко пъкъ и — преждевременна смърть.

Ний спомѣнѫхме пò-преди на късо, че *кръвта* храни нашето тѣло и му дава възможность да ръсте, да дѣйствува и проч., и че кръвта въ насъ се образувва отъ ѣстието, што го ѣдеме. Отъ това само по себе се разбира, че отъ качеството и количеството на храната зависи и качеството и количеството на кръвта ни. Ако е храната хубава, ще е хубава и кръвта ни; а когато е кръвта ни хубава, тогава ще е хубаво и здравието ни. Но ние знаеме, че *храната*, што ѣдеме, не е още *кръвь;* тя се обръща на кръвь вѫтрѣ въ насъ. Ще каже, че ѣстието, за да стане на чиста живителна кръвь, трѣба да претърпява въ насъ голѣми измѣнения.

Ако ли не станѫтъ тѣзи потрѣбни измѣнения, тогава не може да има въ насъ добра и достатъчна кръвь, не може да има — подиръ това — и добро здравие, и траенъ животъ. Кога е така, за сички е необходимо да знаеме, какъ ѣстието се превръща вѫтрѣ въ насъ на кръвь. Знанието на това — макаръ и не на пълно и подробно — безъ друго би ни дало възможность да отбѣгваме отъ много опасности за здравието си.

Главното мѣсто въ насъ, дѣто ѣстието вече начева да се обръща на кръвь, е *желудокътъ* (стомахътъ, жерката), но това мѣсто не е *единственното*, въ което става смиланието на ѣстието. Ако обърнемъ внимание на сичко, што се върши въ насъ, штомъ наченеме да приемаме ѣстие или — да ѣдемъ, ще видиме, че начало на смиланье ѣстието у насъ се полага още въ устата ни.1) И наистина, ето какво се върши тукъ. Штомъ туримъ хапката въ устата си, ние, слѣдъ както ѭ изпитаме чрезъ езикътъ, да ли е тя хубава и годна за насъ и за смилание,2) захващаме да ѭ дъвчимъ, за да ѭ направимъ на дребно. Въ сѫщтото това време, когато става дъвканьето, отъ *слезитѣ*, што се намиратъ въ устата ни (подъ езикътъ, при коренятъ на челюститѣ ни и горѣ до ушитѣ ни), изтича *плюнка*, която измокрюва ѣстието и съ този начинъ го прави мѣкушаво, водничко и липко, като тѣсто.3) Слѣдъ това, ѣстието, вече приготвено за смилание, лесно влиза чрезъ гърлото4) въ стомахътъ, дѣто претър-

---

1) Впрочемъ, и пò-преди отъ това, ѣстието начева да се приготвя за обръщтание въ кръвь. Варението и печението на ѣстието не е нищто друго освѣнъ средство, чрезъ което ѣстието става способно да се смила пò-лесно и пò-скоро.

2) Езикътъ ни дору не пробува ѣстието, ние не начеваме да го дъвчиме или гълтаме. За тò ние трудно приемаме и приглътваме нѣщта горчиви и въобщте негодни за насъ и за здравието ни.

3) Плюнката спомага не само да се обръща ѣстието въ мѣсо, но още и да може тò лесно да се хлъзка изъ гърлото на надоло къмъ стомахътъ; освѣнъ това, плюнката има свойство да прави ѣстието да може пò-лесно да се стопява и смилва въ желудъкътъ.

4) Трѣба да кажемъ тукъ, че ние имаме двѣ гърла. Едното е назначено за влизание въздухътъ въ бѣлиятъ ни дробъ, дѣто, както казахме преди, кръвта ни чрезъ кислородътъ се пречистя, а другото — събственно за да влиза презъ него ѣстието въ желудъкътъ ни. Първото се намира пò-отпрѣдъ къмъ устата, а второто е задъ него. Споредъ тавозъ едно разположение на гърлата, ѣстието твърдѣ често можало би да влиза въ първото — въ дихателното гърло (защтото то е пò-отпредъ) и тогава да се задъхваме и въ едно мъгновение да умираме (въ бѣ-

пява на̀й-голѣмо измѣнение и става на̀й-способно да се превърне на кръвь. Стомахътъ е като една продълговата турба, отгорѣ широка, а долу тѣсна и се намира на лѣвата ни старна. Отъ горниятъ край желудокътъ се съединява съ червото, презъ което приминува ѣстието, а отъ долниятъ — съ тъй нареченото *тѫнко черво* или *малкиятъ желудъкъ*. И при двата си края желудъкътъ има способность, когато е потрѣбно, да се свивва и затягва много добрѣ, и послѣ пакъ да се отпушта и разслабва (разбира се — пакъ когато е потрѣбно). Штомъ влѣзе ѣстието въ желудъкътъ, то̀ вече не може да излѣзе отъ тамъ дору не се смѣли доста добрѣ, заштото и единътъ и другиятъ край на желудъкътъ, слѣдъ влизанието на ѣстието въ него, се свивватъ и затягватъ, така штото ѣстието, ште-не ште, трѣба да си остава тамъ и да се мѣли. Смиланьето на ѣстието въ желудъкътъ ни става по единъ твърдѣ простъ начинъ. Желудъкътъ има способность цѣлъ да се свивва и разтягва. Кѫто се напълни съ ѣстие, той начева да се свива и разтяга и съ този начинъ мачка тамъ приетото ѣстие. Но заедно съ мачканьето въ желудъкътъ се вливва една ройность, която се нарича *чревена ройность*. Тази ройность се вливва отъ тѫнкитѣ жилички, които се

лиятъ ни дробъ, освѣнъ въздухъ, штомъ влѣзе друго малко много твърдо тѣло — вода, хапчица хлѣбъ и проч. — въ нея минута се прекратява животътъ ни), но Богъ, който промишлява за сичко, не оставилъ человѣка и тукъ. Той направилъ надъ дихателното гърло капаче, което штомъ приближи време да се глътва ѣстието или какво да е друго, спушта се и затулва добрѣ това гърло, тъй штото ѣстието свободно приминува презъ него и утива въ другото гърло, въ което трѣба и да утиди. Обаче по нѣкогажъ се случва тъй, штото дору приминува ѣстието презъ капачето на дихателното гърло, това капаче да се издигне нечакано и въ гърлото да падне нѣкоя трофица или капка, и ако би труфицата или капката да утидътъ твърдѣ на дълеко изъ дихателното гърло, смърта е неизвѣжна. Но отъ што тъй нечакано се издига капачето на дихат. гърло? Отъ разни причини. Когато капачето се спусни и закрие дихателното гърло, въ бѣлиятъ ни дробъ и въ цѣлото дихателно гърло остава въздухътъ, който трѣба да излѣзе на навънъ. Сега, ако въ това мъгновение се случи човѣкъ или да се засмѣе силно, или да се разгнѣви много, или да говори бърже, — съ една рѣчь, — ако би да направи таквосъ нѣшто, което произвежда силно разтръсванье на бѣлиятъ дробъ, тогава капачето не може да противостои на напорътъ на въздухътъ и се отваря, макаръ въ то време презъ него и да минува ѣстието. За това не е хубаво да се смѣе човѣкъ, когато ѣде, нито пъкъ да говори бърже и сърдито, а особенно е на̀й-опасно да гъделичкатъ човѣка по ребрата, когато той ѣде и уста му сѫ пълни съ ѣстие.

намиратъ множество около стѣнкитѣ на желудъкътъ, и се вливва именно — за да се смѣси съ ѣстието и, при мачканьето отъ желудъкътъ, да го обърни на каша. За да може обаче ѣстието добрѣ да се обърне на каша и да се *стопи* съвършенно, потрѣбна е голѣма горештина, и тая горештина ѭ докарва кръвта. Штомъ въ желудъкътъ влѣзе ѣстие, кръвта съ изобилие начева да се прилива къмъ стѣнкитѣ на желудъкътъ,1) и заштото тя сама е горешта, сгорештява и желудъкътъ така добрѣ, штото мачканното и обливванното съ чревната ройность ѣстие — слѣдъ много или малко време се уварява и стопява съвършенно, изгубва вече първоначалниятъ си видъ и се обрѫшта на една желтикава каша, която има лошева миризма.2) Въ това се състои смиланьето на ѣствето въ желудъкътъ ни. Но съ това не е свършена оште работата на смиланьето. Желтикавата и вунешта каша, на която се е превърнѫло ѣстието въ желудъкътъ ни, не е оште разстопена до тамъ, штото отъ нея лесно да могѫтъ да се отдѣлятъ потрѣбнитѣ за кръвта ни частички отъ непотрѣбнитѣ. Потрѣбно е да претърпи оште едно измѣнение, за което и желтикавата вунешта каша преминува отъ желудъкътъ въ тѫнкото черво3), дѣто именно става раздѣлението на потрѣб-

---

1) Винъги̍, дору ѣдеме, чувствоваме нѣкаква-си студенина. Това произлиза, заштото во време на ѣденьето кръвта ни се трупа на̀й-много около желудъкътъ, по слѣдствие на което другитѣ части на тѣлото, кѫто нѣма въ тѣхъ толкози кръвь, колкото е имало преди да се натрупа кръвта къмъ желудъкътъ, изпитватъ студенина.

2) Чревната ройность е кисала и люта, така штото разядва сичко, до което се допре. Смиланьето на ѣстието състои се събственно въ това, че чревната ройность се смѣсва съ него, разядва го и го прави да се стопява по̀-скоро. Споредъ това си свойство, чревната ройность била би опасна и за самиятъ желудъкъ: тя би разяла желудъкътъ, който въ такъвъ случай самъ би се смлялъ; но, както казахме и по̀-преди, Богъ и тукъ промислилъ за насъ, и далъ средство да се запазва желудъкътъ здравъ и читавъ. Вътрѣшнитѣ стѣнки на желудъкътъ сѫ покрити съ една лигава кожица, която може да противостои на чревената ройность и да запазва желудъкътъ отъ разядванье. Истина, при сѣко едно смиланье на ѣстието много или малко се поврежда отъ чревната ройность и самата лигава кожица, но когато се смѣли ѣстието и желудъкътъ си почива, тогава се възобновява и кожицата.

3) Червата не сѫ ништо друго, освѣнъ едно дълго черво, извито нѣколко пъти на горѣ и на долу така што образувва единъ цѣлъ купъ и показва кѫто да има много черва. Туй цѣлото дълго черво се раздѣля на двѣ части: — едната се нарича тѫнко черво, а другата дебело черво. Тѫнката е тая часть, што се начева отъ желудъкътъ и достигва до дебелото.

нитѣ частички за кръвта ни отъ непотрѣбнитѣ, както и това, че първитѣ сѫ изсмукватъ и предаватъ на кръвта, а послѣднитѣ се изхвърлюватъ. Ние казахме, че желудъкътъ ни въ долнята си часть е съединенъ съ тънкото черво, и именно съ нàй-главната му часть, която се вика *дванайсипрѫстна*. Презъ сичкото време, дору ѣстието се бави въ желудъкътъ и дору не се обърни на казаната желтикава и вунешта каша, долниятъ край на желудъкътъ който се нарича *Пилоръ* (стражъ) е яко стиснѫтъ и не пушта презъ него да премине нито една частичка, която не е обърнѫта на казаната каша. Штомъ, обаче, ѣстието се обърни на желтикава каша, Пилорътъ се разслабява и пушта казаната каша отъ желудъкътъ въ тънкото черво.[1] Тукъ, при самото начало на това черво, или въ нàи-главната негова часть, която, както казахме, се нарича дванайсипрѫстна, извършва се една почти отъ нàй-важнитѣ работи на смиланьето. Въ тази главна часть на тънкото черво има едно до друго двѣ каналчета. Штомъ ѣстието отъ желудъкътъ мине въ тая часть на тънкото черво, отъ едното каналче се излива въ него ройность, прилична на плюнка, а отъ другото се излива *злъчката*.[2] Тѣзи двѣ ройности, кѫто се размѣсятъ съ ѣстието, което вече нѣма първиятъ си видъ, а е обърнѫто, както казахме, на желтикава и вунешта каша, така хубаво го разстопяватъ, штото почти сичкитѣ потрѣбни за кръвта ни части биватъ вече раздѣлени отъ непотрѣбнитѣ. Остава само добритѣ части да се изсмучятъ и да се предадѫтъ на кръвта, а непотрѣбнитѣ да се изхвърлятъ. Околовръсть на тънкото черво, а особенно на главната му часть (дванайсипрѫстна) има много тъничקи жилички, които иматъ свойството да изсмукватъ и които изсмукватъ сичкитѣ потрѣбни капчици и ги предаватъ на кръвта, така штото, дору ѣстието премини тънкото черво и стигне до оная часть на червата, която се вика *дебело черво* и отъ която вече съвършенно се изхвърга на навънъ, въ него почти не остава ништо таквози, което било би потрѣбно за кръвта ни.[1]

Така се начева и така се свършва смиланьето на ѣстието. Отъ ѣстието се образувва нашата кръвь. Но ние вече знаеме какво трѣба да претърпи ѣстието, дору дойде до таквосъ състояние, штото отъ него да могѫтъ да се извадѭтъ полезнитѣ за насъ частици. Ште рече, че смиланието на ѣстието е едно много важно нѣшто за насъ, и не е простително на насъ да не бѫдемъ строго внимателни къмъ него, защтото отъ правилното или неправилно смиланье на ѣстието много зависи доброто или недобро наше здравие.

Ний видѣхме, че ѣстието, когато стигне въ желудъкътъ, то стои тамъ дълго или късо време, дору се обърне на желтикава каша. Въ сичкото това време желудъкътъ ни не стои празенъ, ами работи, заштото ту се свивва, ту се разтягва — съ което се мачка ѣстието въ него. Но това работенье го уморява. Отъ това ний можеме вече да видиме, че никакъ не е добрѣ да утрупваме желудъкътъ съ работа и да му недаваме да си отпочине. Напряганьето на сѣко едно нѣшто веде подирѭ си и отслабвание. Така сѫщто и желудъкътъ: когато се напряга да работи много, той отслабнува, и ако не му даваме време да си отпочине, той престава да дѣйствува правилно; а штомъ той недѣйствува правилно — разваля се и здравието ни. При това, трѣба да имаме предъ очи оште и туй: Ние знаеме вече, че когато ѣстието влѣзе въ желудъкътъ, отъ тъничкитѣ жилички, што се намиратъ около стѣнкитѣ му, вливва се ройность, която се казва *чревена*. Тая ройность, както видѣхме, е кисала и люта. Тя разядва ѣстието, може да разяде и желудъкътъ. И винѫги, когато става смиланьето на ѣстието въ желудъкътъ ни, вѫтрешната кожица на желудъкътъ малко много се изядва отъ чревната ройность. Това изядванье кожицата на желудъкътъ

---

1) Трѣба да кажемъ, обаче, че нѣкои части отъ ѣстието се смилатъ и обръштатъ на желтикава вунешта ройна каша пò-скоро, а други пò полека. Пилорътъ, обаче, не чака да се обърнѫтъ сичкитѣ части на ѣстието въ казаната каша, а че тогава да ги пусне сичкитѣ изеднѫжъ да минѫтъ отъ желудъкътъ въ тънкото черво, ами штомъ нѣкоя частичка отъ ѣстието се обърне на казаната каша, пилорътъ ѭ пушта. Мѣсото пò-скоро се стопява и става на речената каша въ желудъкътъ, отъ колкото хлѣбътъ; за това мѣсото пò-скоро и ште излѣзе отъ желудъкътъ.

2) Злъчката се образувва въ черниятъ ни дробъ, и се образувва единственно отъ непотрѣбнитѣ вече частички, които кръвта ни събирва отъ разнитѣ части на тѣлото ни.

---

1) Червата сá извити нѣколко пъти на горѣ и на долу. Какъ върви по тѣхъ смлѣното вече ѣстие? Ето какъ: червата иматъ свойство да се свивватъ и разпуштатъ. Кѫто въ едно мѣсто се свие червото, това свиванье бута ѣстието на доло или на горѣ, и тъй се продължава, дору стигне ѣстието до тамъ, отъ дѣто се изхвърга. Това свивванье и разпуштанье на червата има и тази полза, че възпирва ѣстието да върви бърже и съ този начинъ дава възможность на тънкитѣ всмукателни жилички да успѣватъ да изсмукватъ отъ него сичко, штото е потрѣбно за кръвта ни.

не е опасно, заштото кожицата пакъ може да се поднови; но за да се поднови, трѣба желудъкътъ да не е залисанъ съ работа, трѣба той да е на почивка, заштото въ това време не се вливва въ него кисалата и люта чревена ройность и кожицата му има време да зарасне, да се поднови. Но ако ние много и постоянно натъпкваме желудъкътъ си съ ѣстие, той ште е принуденъ постоянно да работи, кисалата и люта ройность чревна постоянно ште се вливва въ него и, макаръ и по малко, но постоянно ште му разядва вѫтрешната кожица, която не ште да има време да зараства и да се подновява. А това може да достигне до тамъ, штото кожицата много да се разяде, така штото чревната ройность да стигне до мѣсото на желудъкътъ, който вече лесно се разядва, и да начене да го смила, — отъ което непремѣнно ште послѣдва смърть, ако нѣкакъ не се превáри. Отъ друга старна, когато желудъкътъ е много пъленъ съ ѣстие, той не може тъй силно да се сливва и разтягва за да мачка добрѣ ѣстието, по слѣдствие на което ѣстието стои дълго въ него, той се мѫчи, уморява се, а отъ това и цѣлото ни тѣло чувствува слабость, боли ни глава, иди ни да бълваме и проч. Има и друго, което е отъ голѣма важность. Ний казахме, че штомъ ѣстието влѣзе въ желудъкътъ ни, кръвта се прилива къмъ стѣнкитѣ му, сгорештава го хубаво и съ това дава възможность на ѣстието пò-скоро да се обърне на каша. Но това приливанье на кръвта къмъ желудъкътъ не става безъ уштербъ на другитѣ части на тѣлото ни. Ако постоянно се продължава таквозъ едно приливанье на кръвта къмъ желудъкътъ, — а това непремѣнно ште става, дору е желудъкътъ пъленъ съ ѣстие и, слѣдоват., работи, — тогава другитѣ части на тѣлото ни страдаѭтъ много или малко, та и вървежътъ на кръвта бивва неправиленъ и безпокоенъ. Освѣнъ туй, сичкитѣ други части на организмътъ, които зематъ участие въ смиланьето на ѣстието, както *слязитѣ*, што изпуштатъ плюнки, органитѣ, што изпуштатъ чревната ройность, *черниятъ* дробъ, въ който се приготовлява злъчката, всмукателнитѣ жилички, — сички тѣзи органи трѣба да бѫдѫтъ въ постоянно напрѣгвание, заштото трѣба постоянно да работятъ; а отъ постоянното напрѣгванье тѣ много отслабватъ. — Сичко това

пъкъ, зето изобшто, не може освѣнъ да има вредителни сътнини за нашето здравие.

И така, отъ сичко туй ние виждаме, че, ако искаме да се ползуваме съ добро здравие, трѣба да бѫдеме строго внимателни и при ѣденьето. Не трѣба да натрупваме желудъкътъ си съ много ѣстие, или да го тъпчиме съ ѣстие постоянно, така штото да не му даваме време да си отпочива и да се съзема съ нови сили. Заради това необходимо е да имаме редъ и умѣренность при ѣденьето: да ѣдеме тогава, когато трѣба, т. е. когато сме гладни (а ние огладняваме, когато желудъкътъ е смлѣлъ ѣстието, што се е намирвало въ него, и си е отпочинѫлъ), и толкова, колкото е потрѣбно. Тукъ трѣба да кажемъ, че отъ многото ѣденье, освѣнъ вредителность, нѣмаме никаква полза, заштото колкото ште много ѣстие и да се смѣли въ желудъкътъ ни, кръвта ште предаде на тѣлото ни само толкова, колкото му е потрѣбно, а никакъ пò-вече, така штото сичкото друго *излишно* не служи за ништо, освѣнъ да отекчава и зловреди на желудъкътъ, да отекчава кръвта въ вървежътъ ѝ и да прави този вървежъ неправиленъ, безпокоенъ. Сътнинитѣ на това пъкъ — да го кажемъ оште еднъжъ, — сѫ развалата на здравието ни, както го знаеме и отъ опитъ.

Прочее, умѣренность и редъ въ ѣденьето сѫ необходимо потрѣбни за здравието ни. Нѣма съмнѣние, че тази необходимость трѣба да е пò-чувствителна и очевидна за малкитѣ и нѣжнитѣ дѣчица. Малкитѣ дѣца пò-често ѣдѫтъ, заштото тѣхната кръвь, както казахме пò-преди, върви пò-бърже и пò-бърже се изтоштава, и поради това желудъкътъ имъ трѣба пò-скоро да приготвюва ройность,[1] съ която да се подновява и освѣжава кръвта. За това именно иска се голѣмо внимание при кърменьето или храненьето на дѣцата, иска се пазенье на *редъ* и умѣренность, — за да се избѣгватъ сичкитѣ лоши сътнини за здравието на дѣтето, които могѫтъ да провлѣзатъ отъ неправилното и неумѣренно кърменье или храненье дѣтето. Желудъкътъ на дѣцата, както въобште и сичкото имъ тѣлосложение, е много пò-нѣженъ отъ желудъкътъ на възрастнитѣ хора; при това той и пò-бърже работи, — а по слѣдствие на сичко това, той пò-скоро се уморява и отслабва, и, като се малко попресили, — пò-скоро се и разваля. Освѣнъ това, неправилниятъ и безпокоенъ варвежъ на кръвта въобште лошо влияе на цѣлиятъ човѣчески организмъ, но това влияние е оште пò-опасно за организмътъ на дѣтето, по причина на неговата слабость и нѣжность. Малко едно неправилно дѣйствие на дѣтскиятъ желудъкъ, малко едно неправилно и безпокойно движение на кръвта му може лесно да породи лоши болѣсти и да докара даже смърть. Дѣтската кръвь е пò-горешта отъ кръвта на възрастнитѣ хора. И ако тая кръвь е принудена винъги да се трупа около желудъкътъ, за да му помага въ смиланьето на храната, што се намира въ него (а кръвта ште е принудена да прави това, ако желудъкътъ постоянно се тъпчи съ ѣстие), тогава нѣжниятъ дѣтски желудъкъ може лесно и много да пострадае.

---

[1] Тукъ ний разбираме не събственно желудъкътъ само, а сички тѣзи органи вътрѣшни, въ които произлиза смиланието на ѣстието.

Кога е това тъй, когато доброто здравие на дѣцата зависи нàй-много отъ правилното и умѣренно тѣхно хранение, кой други може нàй-добрѣ и нàй-лесно да запази здравието на едно дѣте, ако не майка му, въ рѫцѣтѣ на която е неговото хранение? Дѣтето е малко и слабо; то оште не знае ништо, не разбира ништо. То е въ рѫцѣтѣ и въ *волята* на майка си, особенно въ първитѣ недѣли и мѣсеци слѣдъ рождението му. Въ това време особенно, здравието и болѣдуванието на дѣтето зависи единственно отъ майката. Прочее, майкитѣ иматъ света длъжность да бѫдѫтъ строго-внимателни при кърменьето и храненьето на дѣцата си; тѣ трѣба колкото е възможно да пазятъ редъ и умѣренность въ това отношение, трѣба т. е. да кърміѫтъ или храніѫтъ дѣцата си тогава и толкова, когато и колкото е потрѣбно. Мѫчно ли е това да се прави? Никакъ, — особенно за една любяшта майка, стига само да има внимание и добра воля. Малкото дѣте, наистина, не може да каже кога се е наситило, но сѣка една майка е надарена съ умъ и разумъ, и може, слѣдователно, да познае, или понѣ да предполага за колко време се насишта дѣтето ѝ. При това тукъ и самата природа може да помага на майката: дѣтето само изказва, че се е наситило, когато се това случи. Освѣнъ туй, съвършенно отъ майката зависи да тури единъ постояненъ редъ на кърменье дѣтето си: тя може да си опредѣли да кърми дѣтето си само нѣколко пѫти на день и въ опредѣленни часове. Съ този начинъ майката ште дава време на дѣтскиятъ желудъкъ свободно и спокойно да смилва приетата храна, и послѣ да си отпочивва. Чрезъ това майката ште избавва дѣтето си отъ много болѣсти, които пò-вече произлизатъ отъ неправилното и многото работанье на желудъкътъ, отъ неправилното и безпокойно вървенье на кръвта, — а сичко това е слѣдствие на безредното и много ѣдение. Докторитѣ съвѣтуватъ да се кърми дѣтето *само денемъ* и то *не пò-вече отъ четире пѫти на день,*[1]) и подиръ сѣко кърмение — да се оставя дѣтето на покой понѣ въ продължение на четире часа, въ което време да не му се дава да сучи; ноштемъ пъкъ, — никакъ да не се храни дѣтето.[2]) Разумноста на този совѣтъ е близо до ума. Когато дѣтето подиръ сѣко едно кърменье има четири часа време за почивка, желудъкътъ му въ продължение на тѣзи четире часа сè ште успѣе да смѣли ѣстието, макаръ то и да бѫде малко пò-множко отъ колкото се би слѣдвало, да си отпочине и да се съземе съ нови сили за нова работа.

Да се пази и изпълня сичко това не е трудно, нито пъкъ се иска нѣкоя особенно дълбока мѫдрость. За съжалѣние това нетрудно дѣло не се изпълня отъ хиледи и хиледи майки, макаръ че отъ таквазъ една немарливость на майкитѣ

---

1) Впрочемъ, такъвъ редъ трѣба да се тури и строго да се пази не отъ самото рождение дѣтюво, а слѣдъ двѣ или три недѣли. Докторъ Бокъ, въ своето съчинение „За здравиятъ и болнавиятъ човѣкъ", казва, че „въ първитѣ двѣ недѣли слѣдъ рождението дѣтюво трѣба да му се дава да сучи когато поиска то, но слѣдъ това време необходимо е да се тури единъ редъ въ кърменето, който и да се пази строго".

2) Ношта въобште е назначена за почивка и сънь. Ноштниятъ сънь винъги е пò-приятенъ, пò-освѣжителенъ и укрѣпителенъ. Трѣба прочее, и дѣтето да се предава на покой ноштемъ. Но ноштниятъ покой и сънь има благодѣтелно влияние не само за дѣтето, ами и за майка му. Кърменьето изтоштавва майката, на която необходимъ е добъръ и доста дългичекъ покой, за да си отпочине и да се съземе съ нови сили. А такъвъ благотворенъ покой е — ноштниятъ. Но зимѣ ноштитѣ биватъ твърдѣ дълги. Нима трѣба дѣтето да се държи гладно презъ цѣлата зимна ношть? Не. Но непремѣнно трѣба да се разпредѣли времето тъй, штото 8 или 9 часа презъ ношта да бѫдътъ назначени за сънь и покой. Нѣмецътъ, Д-ръ Бессеръ, ето какво казва за това: „Азъ искамъ, штото майката и дѣтето (тутакси слѣдъ рождението му) непремѣнно да се предаватъ на покой отъ 9 часа вечеръ (по европейски) до 5 ч. утрина, или отъ 10 ч. вечеръ, до 6 ч. утр., или отъ 11 ч. веч., до 7 ч. утрина, т. е. презъ тѣзи часове майката не трѣба да дава на дѣтето да сучи".

къмъ нѝй-светата тѣхна обязанность да загинватъ хиледи невинни и любими тѣхни дѣчица. У насъ майкитѣ даватъ на дѣтето да сучи, когато трѣба и когато не трѣба. Штомъ кръкни дѣтето и позаплаче — запушватъ му устата и плачътъ съ *мамата*. Приспивватъ дѣтето съ мамата въ уста, умиряватъ го съ мамата въ уста; ноштемъ се разбуди дѣтето и може желало би да си погледка, да си помърда крачката, ржцѣтѣ, — не! то трѣба пакъ да спи и — приспиватъ го съ мамата. Дѣтето плаче и бива безпокойно въ пò-вечето случаи не отъ гладъ, ами или отъ това, че е измокрено и умацано, или бълхи го хапятъ или нѣшто друго го безпокои, но на мѣсто да отстранѭтъ причинитѣ на неговото безпокойство и на неговътъ плачъ, въ пò-вечето случаи, особенно ноштемъ, го умиряватъ и приспиватъ съ мамата. Съ такъвъ единъ начинъ дѣтето винжги *преядва*, т. е. желудъкътъ му винжги бива *препълненъ* и принуденъ постоянно да дѣйствува, безъ да си отпочивва и съземва съ сила, кръвта, чрезъ постоянното си приливанье къмъ желудъкътъ, изгубва своятъ правиленъ и спокоенъ вървежъ, сичкитѣ други органи, които зематъ участие въ смиланьето на ѣстието, отъ постоянна дѣятелность и напрягание уморяватъ се и отслабватъ, толкосъ пò-скоро и пò-вече, че въ дѣтето тѣ сж оште много слаби и нѣжни. А сътнинитѣ на сичко това, разумѣва се, ште сж — разни болѣсти. Нашиятъ организмъ тѣлесенъ е направенъ така, штото сѣка една негова часть особенно вжтрѣшна трѣба да работи винжги правилно. Штомъ единъ отъ тѣзи органи побърка тая правилность, — побърква се дѣятелноста на другитѣ. А пъкъ желудъкътъ ни е единъ отъ нѝй-важнитѣ и нѝй-главнитѣ наши вжтрѣшни органи, и отъ неговата правилна или неправилна дѣятелность зависи правилната или неправилна дѣятелность на сичкитѣ други органи. — Толкосъ пò-внимателни трѣба да бждеме ние къмъ дѣтскиятъ желудъкъ, който по своята слабость и нѣжность може лесно и скоро да се разваля, отъ което се разваля и дѣтското здравие.

И така, — ште повторимъ пакъ, — редъ и умѣренность сж необходими при кърменьето или храненьето на дѣцата, ако искаме да ги спасяваме отъ много болѣсти. Но този редъ и тази умѣренность не трѣба да се простира до тамъ, штото дѣтето често да остава гладно. И това не е добрѣ. Гладноста се състои въ това, че желудъкътъ не може или нѣма отъ какво да приготовлява ройность, която да се обръшта на кръвь. А пъкъ дѣтскиятъ желудъкъ непремѣнно трѣба винжги да може и да има отъ какво да приготвя тая ройность. Ние казахме, че дѣтската кръвь върви пò-бърже отъ колкото кръвта на възрастнитѣ хора, заштото дѣтето има нужда не само да се храни, да си поддържва т. е. животътъ, ами оште и — да ръсте, т. е. да се набавва и уголѣмява тѣлото му, — нужда, която кръвта трѣба да удовлетворява непремѣнно. Но за да може кръвта на пълно да удовлетворява тая необходима нужда, трѣба сама тя да се снабдява съ нови сили, заштото въ своето си пжтувание изъ сичкитѣ краишта на тѣлото тя се изсмуква и остава слаба, негодна вече за хранение тѣлото ни. Трѣба прочее да се поднови тя. Но това подновяванѝе, както знаеме, приготвя се въ желудъкътъ и въобште въ смѣлителнитѣ органи. Тукъ храната става на ройность, отъ която послѣ се изсмуква сичко онова, което е способно за кръвь и което става кръвь. Сеги, ако желудъкътъ често остава безъ храна, разбира се, че той не ште може да приготвюва потрѣбната ройность, заштото не ште да има отъ какво да ѭ приготвюва, а къто нѣма тая ройность въ достатъчно количество и кръвта не ште да се обновява и освѣжава както трѣба, слѣдователно, — не ште тя да може и да хране тѣлото както трѣба. Сътнинитѣ отъ това? Сътнинитѣ сж тѣзи, че дѣтето не може хубаво да ръсте, начева да отслабва, да съхни и да болѣдува. Трѣба, прочее, дѣтето винжги да е *нахранено*, но само да не е винжги *прехранено*.

При редътъ и умѣренноста въ кърменьето или въ храненението дѣцата, трѣба да се обръшта строго внимание и на друго оште, — на *качеството* на храната. Храната трѣба да е таквази, штото отъ една старна скоро и лесно да се смила въ желудъкътъ и скоро да се обръшта на кръвь, а отъ друга — да е *хранителна*, т. е. таквази, въ която да има пò-много частици, способни да се обърнжтъ на кръвь, а пò-малко такива, които не ни сж потрѣбни и трѣба да се изхвърлятъ на вънъ. Такава храна е полезна въобште за сички, но нѝй-много е полезна и необходимо потрѣбна за малкитѣ дѣчица, тъй къто тѣхниятъ организмъ е твърдѣ слабъ и нѣженъ. Дѣцата, както се каза и преди, иматъ пò-вече потрѣба отъ храна. Но ако тая храна е таквази, щтото да се смила трудно, тогава дѣтскиятъ желудъкъ трѣба много и усиленно да работи, а слѣдователно, — по своята слабость и нѣжность — пò-скоро да се уморява и да отслабва. Такива сѫщи сѣтнини, ако и не пò-лоши, щте има за дѣтскиятъ организмъ и здравие и таквази храна, въ която има малко такива частици, които се обръщтатъ на кръвь. Тогава желудъкътъ щте работи постоянно, но отъ неговата работа кръвта щте има малко полза, защто пò-вечето часть на смлѣното ѣстие щте се изхвъргва на навънъ, като негодно за кръвь, а само една малка часть щте се обръщта на кръвь. Но въ такъвъ стучай кръвта винѫги щте бѫде пò-слаба, отъ колкото трѣба, винѫги не щте да има въ себе-си достаточно количество отъ онова, което е потрѣбно за успѣшното ръстенье на дѣтето, нито пъкъ щте го има на време.

Сега, коя храна пò-скоро се смила и коя е пò-хранителна? За малкитѣ дѣца, които още не могѫтъ да ѣдѫтъ, друга храна не сѫщтествува, освѣнъ млѣкото на майка имъ. Въ това млѣко има сичко, щтото е потрѣбно за насиштанието и разтението детюво, при това е и именно таквазъ храна, каквато дѣтскиятъ слабъ желудъкъ лесно и скоро може да обърне на кръвь. Тукъ само това може да се каже, че, когато майката се чувствова нѣкакъ нездрава, или когато е тя съвършенню болнава, тогава не трѣба да дава на дѣтето да сучи. Млѣкото въ майката се образувва отъ ѣстието, щтото тя ѣде, и това млѣко не е, освѣнъ почти, че нейна кръвь. Но когато е тя болнава, тогава желудъкътъ ѝ не може да мѣле добрѣ, кръвта ѝ не върви правилно, нито пъкъ правилно гори, слѣд. и млѣкото ѝ не може да бѫде добро, чисто и здраво. Сѣко развалено ѣстие вреди на желудъкътъ и на възрѣстнитѣ хора, на които желудъкътъ е доста крѣпъкъ; може ли да не бѫде вредително разваленото млѣко на майката за дѣтето ѝ, когато неговътъ желудъкъ е много още слабъ? Разумѣва се, че щте бѫде вредително. Едно, че нѣжниятъ дѣтски желудъкъ не щте може или трудно щте може да смѣли развалeното млѣко, а друго, ако го и смѣли, отъ това млѣко щте излѣзе ройность развалена, която кѫто се смѣси съ кръвта може много или малко да ѭ отрови. Единътъ и другиятъ случай влѣче подирѭ си разни, по нѣкогажъ доста лоши, болѣсти. — Освѣнъ туй, майката не трѣба да дава на дѣтето си́ да сучи, когато е много сърдита, или — тутакси подиръ нѣкоя голѣма скърбь, подиръ нѣкое-си изеднъжъ уплашване и въобште подиръ нѣкое-си силно душевно разтръсване. Както знаеме отъ опитъ, силнитѣ душевни безпокойства и въобште разтръсвания по нѣкогажъ иматъ лоши сѣтнини за презъ сичкиятъ ни животъ, защтото много или малко повреждатъ организмътъ ни. Такива душевни вълнения прочее лошо влиятъ и на желудъкътъ, на образованието и вървежътъ на кръвта, на образованието и слѣд., — на качеството на млѣкото майчино. Впрочемъ, тѣзи нѣщта ги знаѭтъ у насъ и въ много случаи постѫпватъ твърдѣ благоразумно. Но колкото въ тѣзи случаи постѫпватъ благоразумно по нѣкогажъ, толкова въ друго отношение постѫпватъ у насъ неблагоразумно. У насъ иматъ обичай, слѣдъ кѫто се роди дѣтето, да го *захранватъ* не съ майчиното му млѣко, ами сдъвкуватъ малко *осмокракъ* (октоподъ) и му даватъ да преглътва понѣ ройноста отъ сдъвканото. Може начало на едно таквозъ обикновение да се е положило по нѣкои благоразумни побуждения,1) които, обаче, сега сѫ се забравили и обичаятъ се изпълня *по предание*, безъ сѣко разумно оцѣняване, но до колко е неблагоразумно самото дѣйствие ний можеме да видиме отъ това, че осмокракътъ и когато е добрѣ обваренъ и сготвенъ сѐ пакъ трудно се мѣли, сѐ пакъ бива тежъкъ за желудъкътъ и на възрастни хора. При сичко, че онова отъ сдъвканата осмокрачова ройность, што се дава и што може дѣтето да преглътне, може да е твърдѣ незначително, но споредъ голѣмата още слабость и нѣжность на дѣтскиятъ желудъкъ и това бива не безопасно за него. Друго; — У насъ правятъ още и друга неразумность по отношение къмъ дѣцата. Когато щте кѫпѭтъ дѣтето, нàй-първо го накърмюватъ добрѣ-добрѣ, а че тогава — и непосредственно слѣдъ кърменьето — начеватъ да го кѫпѭтъ.

---

1) Ний предполагаме, че може би това да се е наченѣло да се прави (т. е. да се дава на дѣтето да приглътва нàй-първо ройность отъ сдъвканъ осмокракъ), за да се изчисти желудъкътъ и червата на дѣтето отъ онази ройна кашица, която се е образуввала отъ дѣйствието на желудъкътъ на скоро и преди да се роди дѣтето. Но това се извършва и самò отъ себе, сáмо при помощта на майчиното му млѣко.

Това никакъ не е благоразумно, защтото е вредително за дѣтето. Когато работи желудъкътъ, трѣба человѣкъ да си отпочива. Ний вече знаеме, че когато ѣстието влѣзе въ желудъкътъ, кръвта прилива къмъ стѣнкитѣ, за да го сгрѣе добрѣ и съ този начинъ ѣстието да се обвари и стопи хубаво. Но отъ това приливание другитѣ части на тѣлото оставатъ съ пò-малко кръвь, дѣятелноста имъ отслабва, и за то ние слѣдъ доброто наѣдвание изпитваме слабость и на сънъ ни клони. Ако ли въ туй време, слѣдъ като се наѣдемъ добрѣ, ние се залувимъ за нѣкоя трудничка работа — умственна или физическа, — тогава около желудъкътъ ни не може да се прилива толкова кръвь, колкото е потрѣбно, защтото ние съ своето си работение правимъ ѭ да се прилива и къмъ онѣзи наши органи, които въ това време сѫ предадени на работа. Трѣба да знаеме, че у насъ сичко се върши по единъ неизмѣнимъ законъ. Споредъ този законъ, работеньето на единъ кой да е нашъ тѣлесни органъ отслабява работеньето на другитѣ органи. Знае се, че при сѣка една работа ние трѣба много или малко да напрягаме своитѣ сили, а сили ние придобиваме отъ кръвта си. Тъй го далъ Господь. Който отъ нашитѣ органи се напряга да работи, тамъ се трупа кръвта и му дава сила. Колкото пò-силно е напряганьето на единъ органъ, толкова пò-вече кръвь се прилива къмъ него, а колкото пò-вече е приливаньето на кръвта, толкова пò-голѣма е и силата, съ която дѣйствува органътъ ни.[1] Но за туй, напрягваньето и дѣятелноста на другитѣ ни органи отслабва. Мапрягаме ли си ние мозакътъ за нѣкоя умственна работа, кръвта непремѣнно се прилива къмъ мозакътъ ни, и въ таквозъ едно време, не само че неможемъ да вършимъ друга тѣлесна работа, ами оште и самото развиване на тѣлото ни върви полека; така сѫщто и ако работиме нѣкоя физическа работа, не можеме извършва нѣкоя такава умственна работа, която иска много или малко напрягание

---

[1] Знае се, че хамалитѣ иматъ дебели вратове, дебели крака и ръцѣ. Това е отъ тази причина, че тѣзи части на тѣлото имъ винъги пò-вече се напрягатъ и за то винъги къмъ тѣхъ се прилива пò-вече кръвь. Но кръвта винъги храни органитѣ ни, съ което имъ дава и сила. За това и тѣзи органи на хамалитѣ сâ тъй дебели и силни. Това сыштото забѣлѣзваме и въ другитѣ хора, които се занимаватъ съ тежка физическа работа.

на мозакътъ ни.[1] Съ една рѣчь — работеньето на единъ какъвъ да е органъ на тѣлото ни, привлича къмъ себе-си кръвта ни (защтото работеньето става съ сила, а силата се дава отъ кръвта) и съ този начинъ ослабява работеньето на другитѣ органи. Прочее, работеньето на желудъкътъ ни прави да се прилива къмъ него кръвта (едно — за да му даде сила да работи, а друго за да го сгрѣва), чрезъ което се ослабява работеньето на другитѣ органи; ако ли пъкъ, въ това време начене да работи и другъ нѣкой органъ, тогава кръвта трѣба и къмъ него да прилива. Това става, наистина, но за то отслабва дѣятелноста на желудъкътъ, защтото около него остава пò-малко кръвь, и слѣдователно, — силата му е пò-малко, а споредъ това и смиланьето на ѣстието се затруднява въ това време. За туй ние изпитваме тегота и слабость подирь ѣденьето, за туй слѣдъ ѣденьето хората се предаватъ много или малко на почивка (въ образованнитѣ страни и *подѣнницитѣ* (гюнделикчиитѣ) иматъ право слѣдъ обѣдванието да си почиватъ единъ два часа), за това докторитѣ съвѣтватъ и на дѣтето да се дава покой слѣдъ кърменьето. Ште рече, че въобште подиръ ѣденьето необходимъ е и душевенъ и тѣлесенъ покой; толкозъ пò-вече такъвъ покой е необходимъ за малкитѣ дѣца, тъй като тѣхниятъ желудъкъ е оште много слабъ и нѣженъ, и слѣдователно, — трѣба кръвта пò-помножко да се трупа около него и да му дава пò-вече сила за работенье.[2] Но у насъ не правятъ ли съвършенно противното, когато слѣдъ доброто накърмювание тургатъ дѣтето да го кѫпятъ и оште въ топла и горешта вода? Едно, че дѣтето не може да бѫде спокойно, заштото постоянно го безпокоятъ съ събличание, развивание и проч., а друго — почти сичкитѣ дѣца се разплакватъ въ коритото или отъ горештината на водата, или отъ страхъ, когато изеднъжъ го полѣѭтъ съ вода, или пъкъ — отъ друго какво да е. Плачътъ, разбира се, става съ напрягванье на дихателнитѣ органи. И така при кѫпаньето дѣтето бива много убезпокоявано, а по тая причина, и желудъкътъ му си побърква правилното работенье. Освѣнъ туй, водата, въ която кѫпятъ дѣтето е въ пò-вечето случаи *претоплена.* Топлината пъкъ въобште разслабява тѣлото, което не може да работи така енергично, както когато не е разслабено;¹) а съ разслабванието на цѣлото тѣло, отслабва и желудъкътъ и не може да мѣли добрѣ, заштото и кръвта не прилива толкосъ много, че върви пòлека.²) Сичко това не може да не има лоши сѣтнини за дѣтското здравие. Така сѫщо не е добрѣ и скоро подиръ кѫпаньето да се дава на дѣтето да сучи. И тогава, по слѣдствие на топлата вода, желудъкътъ бива разслабнѫтъ и трудно работи.³) — На сичко това трѣба да обръштатъ строго внимание майкитѣ, и да не кърмятъ дѣцата си нито преди кѫпаньето, нито подиръ кѫпаньето непосредственно, ами въ друго кое да е време.

---

[1] Онѣзи хора, които винъги работятъ съ умътъ си (ученитѣ) биватъ пò-вечето слаби, нѣжни, желтикави и болѣдничави. Това е защтото тѣ винъги напрягатъ мозакътъ си и кръвта имъ винъги се прилива къмъ тамъ, така штото другитѣ части на тѣлото не могътъ напълно да се хранятъ отъ кръвта, за то и отслабватъ. Напротивъ, работницитѣ, ако не сâ пиеници или ако не страдаятъ отъ друга нѣкоя болѣсть, винъги биватъ здрави, червендарести и силни. Наистина има хора учени и въ сыштото време здрави и силни. Но това е, защтото тѣзи хора напрягали не изключително мозакътъ си, ами сâ се предавали и на физически трудъ. Въ такъвъ случай, разбира се, че и мозакътъ трѣба да се развива — и тѣлото.

[2] Дѣцата подиръ ѣденьето обичятъ да тичятъ, да играятъ, да скачятъ, да викатъ и проч. Не вреди ли това на смиланьето на ѣстието? Малко много-вреди. Но защтото желудъкътъ на дѣцата отъ 8—10 и пò-вече години е вече доста укрѣпнътъ, а отъ друга старна пъкъ, защтото кръвта имъ е горешта и бърже се движи, — за това тя успѣва на сѣкъдѣ. При сичко туй, обаче, и дѣцата подиръ ѣденьето изпитватъ тежина и слабость. Не е добрѣ обаче тѣ да спятъ, нито пъкъ да се предаватъ на нѣкоя лудешка игра.

Но дѣтето не винѫги се храни съ млѣкото на майка си: слѣдъ 6—7 мѣсеци, даже и пò-напредъ, то вече начева да ѣде и друга храна. Е-тукъ-е, потрѣбно е да се обръшта строго внимание на качеството на храната, съ която се храни дѣтето. Майчиното млѣко е таквази храна, каквато е потрѣбна за едно дѣте: тя е и доста хранителна и лесно се смила въ дѣтскиятъ желудъкъ и се обръшта на кръвь. Но не може да бѫде винѫги такава другата храна: тя бива или не до тамъ хранителна, или пъкъ трудно се смилва въ желудъкътъ. За това трѣба тукъ голѣмо внимание, за да се избирва и дава на дѣцата такава храна, която да е хранителна и скоро да се смила. Отъ невнимание къмъ това може да произлѣзѫтъ зли сѣтнини за дѣтето. Не сѫ рѣдки случаитѣ, дѣто дору сучи дѣтето и се храни съ млѣкото на майка си, тò бива здраво, пълно и весело; но штомъ го отбиѭтъ отъ мамата, то начева да изпусталява, да бѫде умислено и сърдито; начева да болѣдува и, горкото, ако не умрѣ, много тегли и трудно се съзема и дохожда въ себе-си. Може положително да се каже, че въ пò-вечето случаи главната причина на това е — храната. Подиръ *отбиванието* отъ *кърма,* начеватъ да хранятъ дѣтето съ такава храна, която е или твърдѣ тежка за дѣтскиятъ желудъкъ, заштото трудно се мѣли, или пъкъ — при това е и малко хранителна. Въ единътъ случай нѣжниятъ дѣтски желудъкъ трѣба много и усиленно да работи, а въ другиятъ — при сичко, че желудъкътъ ште е натъпканъ съ ѣстие и постоянно ште работи, но полза отъ това не ште да има, заштото храната е таквазъ, штото отъ нея само една малка часть се обръшта на кръвь, а сичката друга трѣба да се изхвърли на навънъ. А пъкъ къто знаеме, че дѣтскиятъ желудъкъ е опште слабъ и отъ много работа се уморява и отслабва, къто знаеме оште и това, че дѣтската кръвь върви пò-бърже и пò-скоро се изсмуква отъ тѣлото, слѣдователно, — трѣба и желудъкътъ пò-скоро да приготвюва ройность, съ която да се обнови, освѣжи или допълни кръвта съ нови хранителни частици за тѣлото, — ние лесно ште разбереме, защто храната, която нѣма въ себе-си достаточно таквизи частички, които да се обръштатъ на кръвь, или която трудно се мѣли въ смѣлителнитѣ органи, — не може да не поврежда дѣтското здравие. Въ този случай желудъкътъ се уморява и отслабва, кръвта бива винѫги слаба и не може да доставлява на сичкитѣ части на тѣлото потрѣбната храна, а отъ това, разбира се, че дѣтето трѣба да начева да съхне, да блѣднѣе, да става слабо, мѣкушаво, — да болѣдува. Отъ голѣма важность е, прочее, да се знае каква храна да се дава на дѣцата понѣ въ първитѣ двѣ-

---

1) Въ топлитѣ старни хората биватъ винъги пò-мѣкушави и пò-неспособни на тежка работа, а въ студенитѣ старни бива — на опаки.

2) Лѣте и въобште въ топло мѣсто (въ баня на прим.) кръвта ни върви полека, както се познава отъ биението на пулсътъ ни. За това не е добрѣ и на възрастни хора, тутакси подиръ ѣденьето да влизатъ въ топли бани. Споредъ топлината ослабва и вървежътъ на кръвта, а споредъ отслабваньето вървежътъ на кръвта, отслабва и смиланьето, а може и съвсѣмъ да се спре, така штото човѣкъ да не може живъ да излѣзе отъ банята.

3) Сами ние често го изпитваме на себе-си. Подиръ банята ний се чувствуваме така уморени, штото доста дълго време лежиме като замаяни.

три години на възраста имъ. Но коя храна е добра и полезна за дѣцата? Първо и първо — млѣчната храна. Млѣкото е именно таквази храна, която и лесно се смила въ желудъкътъ и има пò-вече хранителность, така штото при млѣчната храна и кръвта на дѣтето се подновява и усилва на време и достатъчно, и желудъкътъ тъй много не работи и не се уморява. Добри сѫ за дѣцата и зрѣлитѣ прѣсни плодове; добъръ е и хубаво упечениятъ хлѣбъ, само да не бѫде топълъ; тѣстяното — и то може да се дава на дѣцата, но тò не е до тамъ добро, заштото и трудничко се мѣли и не така е хранително, както би трѣбвало. Бобъ, лѣшта и т. п., кога сѫ добрѣ обварени, ако и да сѫ смилатъ малко трудничко, но за то сѫ доста хранителни; особенно е полезна гѫстичка чорба отъ тѣхъ. Но онова, което е нàй-много хранително, — тò е мѣсото. Едно малко късче мѣсо бива много пò-хранително отъ цѣлъ рѣзенъ хлѣбъ, само мѣсото бива малко тежкичко за дѣтскиятъ желудъкъ, заштото трудно се смила. За това докторитѣ съвѣтуватъ, да не се дава твърдѣ много мѣсо на малкитѣ дѣца, особенно на дѣца отъ двѣ или три години; но *чорба* отъ мѣсо много е полезна и за такива малки дѣца. Когато, обаче, дѣцата поотръстнѫтъ и станѫтъ на 5—6 години, тогава е пò-добрѣ да се хранѭтъ дѣцата съ храна отъ мѣсо, отъ колкото съ друга каква да е. — Тукъ ние съ казанитѣ двѣ-три слова за дѣтската храна, коя е полезна за тѣхъ, не изчерпихме сичко, което е необходимо да се знае за това, но ако би и само туй малкото казано да се пази у насъ, — на много дѣца би се усигорило добро и трайно здравие.

Но качеството на храната има влияние не само на здравието дѣтско или въобште човѣшко: то има влияние и на качеството на тѣлото, на неговата крѣпость, сила и енергия, а отъ това пъкъ и — на качеството на душата. Тукъ трѣба да кажемъ, че не само отъ трѣвата, отъ бобътъ, отъ хлѣбътъ, отъ сиреньето, отъ мѣсото, ами и отъ сичко, даже и отъ дървото може да се извади храна, която да се обърне на кръвь и да ни храни тѣлото, да му дава възможность да ръсте, да дѣйствува и проч.,[1] но не отъ сички тѣзи нѣшта се

образувва еднакво силна и питателна кръвь. А каквато е кръвта, такова ште бѫде и тѣлото. Мѣсото на прим., ако и да не се смила твърдѣ скоро, но за това пъкъ, то дава много и силна кръвь, а растителната храна, ако нѣкоя и да се смила пò-скоро отъ мѣсото, на пр. — хлѣбътъ, бобътъ, лѣштата и други, — но за то тя дава пò-малко и пò-слаба кръвь; споредъ това въ първиятъ случай тѣлото трѣба да бѫде пò-силно и енергично, а във вториятъ — пò-слабо и разпуснѫто. Освѣнъ туй, когато ѣстието не е хранително, тогава, разбира се, че трѣба пò-вече да ѣдеме, за да може желудъкътъ ни отъ пò-много ѣстие да приготви оная ройность, която е необходима за обновяваньето и освѣжаваньето на кръвта ни. Но при многото ѣстие желудъкътъ трѣба пò-много и да работи, а когато той работи, кръвта се трупа около него и пò-вече се изтоштава тукъ, така штото на другитѣ части на тѣлото вече малко сила и енергия може да дава. Заштото пъкъ отъ това много зависи и каквината на умътъ или на душата въобште, — за това иска се при отхраната на дѣцата и на това да се обрѫшта строго внимание. Учениятъ Англиецъ, *Гербертъ Спенсеръ*, кѫто говори за храната на дѣцата въобште, ето какъ добрѣ доказва превъсходството на храната отъ мѣсо и нейното пò-благотворно влияние върху качеството на тѣлото и душата:

„Нѣма съмнѣние, че дѣцата могѫтъ да ръстѫтъ и да пурастватъ само и съ една растителна (подъ разтителна храна се разумѣва сичко, което се добива отъ земята и ръстенията: хлѣбътъ, бобътъ, лѣштата, плодоветѣ и други подобни) храна. Между *богатскитѣ* дѣца има много такива, на които се дава малко мѣсо, но които, обаче, ръстѫтъ и се виждатъ да сѫ здрави. Дѣцата на селенинътъ или въобште на простиятъ работникъ даже и не виждатъ мѣсо, а сè пакъ отъ тѣхъ излизатъ хора здрави. Но тѣзи фактове, които по видимому опровергаватъ казаното отъ насъ, не могѫтъ да иматъ туй значение, което обикновенно имъ приписватъ. Първо и първо, не е оште доказано, че тѣзи, които пурастватъ съ хлѣбъ и картофель (патати),[1] да сѫ достигвали до съвършенно развитие. Второ, тукъ въпросътъ не е само въ *количеството*, ами и въ *каквината*. Нѣжното мѣкушаво тѣло се показва не пò-лошо отъ твърдото; за невнимателно око, дѣте съ пълни и издути но мекушави старни и мѣса ще се покаже не пò-долно отъ дѣте, на което мѣсата сѫ крѣпки и като че набити; но силата и енергията у едното и у другото не ще да е еднаква. У възрастнитѣ хора дебелината твърдѣ често е знакъ на слабость. Вънкашниятъ видъ нищо не доказва. Третьо, освѣнъ пълнотата или непълнотата, ние трѣба да земаме въ внимание и *енергията*. Между дѣцата, които пò-вечето се хранѭтъ съ мѣсно ѣстие, и дѣцата, които се хранѭтъ само съ хлѣбъ и картофель има голѣма разлика въ това отношение. Въ умственната, както и тѣлесна живость и енергия, последнитѣ дѣца биватъ много пò-долни отъ първитѣ.“

---

[1] Травояднитѣ се хранятъ само отъ трѣва, ште каже, че трѣвата въ тѣхъ се обрѫшта на кръвь. Мишкитѣ и пò-вечето отъ тия животни, които се наричатъ Гризуни, заштото гризатъ ѣстието си, добиватъ си храна или отъ сухи книги, парцаля, отъ дъски и проч.

[1] Картофелятъ или пататитѣ отъ скоро време наченѫхà да се вѫдятъ у

„Кѫто сравняваме както животнитѣ или хората съ други животни и хора, които се хранятъ съ друга храна, ние ще получимъ още пò-вече ясни доказателства, че *силата на енергията зависи сѫщественно отъ каквината на храната.*

„Кравата, която се храни само съ трѣва, винѫги е лѣнива, върви тежко и полека, защото желудъкътъ ѝ трѣба постоянно да работи, както и сичкитѣ други органи, които зематъ участие въ смиланьето, слѣдоват., и кръвта е принудена да губи силата си около тѣзи органи, а не да ѭ обнаружва другадѣ.“… Слѣдъ това Г. Спенсеръ кѫто прави сравнение между кравата и конятъ, който се храни и съ друга пò-силна храна, между овцата, която се храни съ трѣва и за то е мирна, тѫпа и мързелива, и кучето, което се храни съ мѣсо и е пъргаво, умно м енергично, преминува къмъ сравнение между человѣцитѣ и казва: „*Австралийцитѣ*, *Бушменитѣ* и другитѣ долни *раси*, што се хранятъ само съ корени, ягоди и съ друга подобна храна, сичкитѣ сѫ дребни на снага, иматъ голѣма шкембе, меки мѣса и никакъ не могѫтъ да се сравнѭтъ съ Европейцитѣ нито въ борбата, нито въ продължителноста на усилията. Разгледайте сичкитѣ диви народи, които иматъ здрава и едра снага, които сѫ силни и дѣятелни, както на пр. *Кафритѣ*, *Сѣверо-американскитѣ Индийци*, *Патагонцитѣ*, — и вие ще видите, че тѣ много употрѣбляватъ мѣсото. *Индусътъ*, който не се храни добрѣ, уморява се пò-скоро отъ Англичанинътъ, който има добра и силна храна; първиятъ винѫги е пò-доленъ отъ последниятъ както по умственната, тъй и по физическата енергия. Въобще и всеобщтата история доказва, че само онѣзи раси сѫ били енергични и господствували надъ другитѣ, които сѫ се хранили съ добра и силна храна.“

„Тѣзи различни примѣри не потвърдяватъ ли онова, което казваме за храната на дѣцата? Не показватъ ли тѣ, че, ако и да е възможно да се достигне сѫщата голѣмина и дебелина на тѣлото и при храна не силна, каквато би се достигнѫла при силна храна, каквината обаче на мѣсата ще бѫде много пò-долня при слаба храна? Не се ли вижда отъ тѣзи примѣри, че поддържванието както на енергията, така и на поръстванието е възможно само при нàй-добрата храна? Не потвърдяватъ ли тѣ туй заключение, че макаръ дѣтето, което се предава на малко тѣлесна и умственна дѣятелность, и да може да расте и при слаба храна, но дѣтето, което се предава на силна физическа и умственна дѣятелность, трѣба да приема храна силна и хранителна? И не е ли ясно заключението, че съ отказванието на дѣтето въ тази хубава и силна храна ще се докарва вреда или на ростътъ (боятъ), или на тѣлесната дѣятелность, или пъкъ на дѣятелноста на умътъ — споредъ организмътъ и обстоятелствата? Ний мислимъ, че нито единъ логически умъ не ще се съмнѣвва въ това.“

Словата на учениятъ Англиецъ, както и сичко онова, што се каза за влиянието, което има на човѣческиятъ организмъ, а отъ тукъ и на умстзенната дѣятелность наша, силната или слабата храна, намиратъ силно потвърждение още и въ учреждението на *коститѣ* въ нашата черква. Поститѣ сѫ назначени за умиряванье или ослабявание на тѣлото, на плотта. Ще каже, че постното ѣстие е пò-слабо, слѣдователно, — пò-нехранително отъ блажното.

И така, майкитѣ при кърменьето или храненьето на дѣцата си трѣба да бѫдѫтъ строго внимателни. Тѣ трѣба да кърмятъ дѣтето само когато е гладно то, да го кърмятъ умѣренно, т. е. да не му даватъ да пресуква или преядва, нито

насъ. Тѣ сà спорни и не вредятъ, ако се употрѣбляватъ малко и то — заедно съ друго пò-хранително ѣстие, но само тѣхъ да употрѣбляватъ, — това е вредително и за възрастнитѣ, защото въ картофелитѣ има твърдѣ малко хранителни частички.

пъкъ да го държѫтъ гладно, и подиръ сѣко едно кърмение да оставватъ дѣтето на покой въ продължение на 3—4 часа, за да може желудъкътъ да смѣли ѣстието добрѣ и спокойно; трѣба да не даватъ на дѣтето да сучи отъ тѣхъ, когато тѣ не сѫ здрави, трѣба нàй-послѣ и слѣдъ отбиванието на дѣтето отъ мамата да гледатъ храната му да е таквази, щтото и леко да се смила въ желудъкътъ и да дава пò-вече ройность годна за кръвь. Отъ храната и отъ способътъ на хранението нàй-много зависи здравието на човѣка, особенно же на малкитѣ нѣжни дѣчица, и майкитѣ, ако не биватъ строго-внимателни въ това отношение, често щте оплакватъ болнавитѣ си дѣца, не рѣдко пъкъ и щте ги изгубватъ на вѣки.

5. Трѣба дрѣшкитѣ, въ които се обвива дѣтенцето да бѫдѫтъ такива, щтото цѣлата му снажица да не бѫде пристиснѫта, ами да стои въ тѣхъ свободно; трѣба още да се дава на дѣтето възможность колко пò-много да си мърда крачката и рѫцѣтѣ. Движението, мърданието (само не безмѣрното) винѫги е полезно, защтото то укрѣпява тѣлото, а го укрѣпява ето защто: сѣко едно движение или мърдание, да речемъ — на рѫка или на кракъ, или въобщте съ цѣлото тѣло (когато бѣгаме на примѣръ) прави кръвта ни да върви пò-бърже, а когато върви пò-бърже, тя пò-често и пò-скоро занася храна изъ сичкитѣ части на тѣлото ни, отъ което и ние ставаме пò-силни. У насъ иматъ обичай да обвиватъ дѣтето и да го затягватъ съ *повоетъ* добрѣ-добрѣ. Че това не е добрѣ, ами е вредително — доказва го и самата природа: дѣтето, когато го абвиѭтъ и затегнѫтъ хубаво, бива недоволно, прави усилия за да си освободи рѫчичкитѣ, плачи; но когато го разпуснѫтъ и отвиѭтъ, то изказва нàй-голѣмо задоволение и като че не се насищта да си мърда рѫчичкитѣ и крачката. Затягванието има винѫги лоши сътнини за дѣцата: то препятствува на свободното развивание и укрѣпявание организмътъ на дѣтето и прави членоветѣ му (краката, рѫцѣтѣ) слаби, мѣкушави.

Отъ това, че движанието или мърданието ускорява вървежътъ на кръвта, ние изваждаме наставление, че и подиръ, когато дѣтето начене вече да върви, за него бива много полезно да тича, да скача и да играе, особенно на откритъ чистъ въздухъ. Въ такъвъ случай дѣтето винѫги щте бѫде

пò-яко, пò-здраво и пò-развито, защтото тогава кръвта му пò-бърже щте върви, пò-хубаво щте се пречистя и пò-добрѣ щте храни тѣлото.

— Тѣзи сѫ правилата, които ние считаме за достаточни на една майка, за да може тя да заварди здравието на милото си дѣтенце, да го предпази отъ разболѣванье. Само това още можемъ и трѣба да прибавимъ, че майката трѣба да запазва дѣтето си отъ настинка. — Истина, въ тѣзи 5 правилца не е сичкото, щтото е необходимо за запазвание здравието на дѣцата, но въ тѣхъ е главното, и тѣ сѫ достаточни за сѣка една благоразумна майка. И наистина, онова което съставлява необхидимо условие за пълно здравие е — добъръ, чистъ въздухъ, умѣренно хранение съ добра, силна и скоросмѣлителна храна, необходимото и овремешно отпочивание, потрѣбното работенье, а за дѣцата — тичанието и играта на чистъ, хубавъ въздухъ и пазенье отъ настивка, — ето ти условията за пълно и надлежно здравие.

(Слѣдва).

СТИХОТВОРЕНИЕ.

ДУНАВЪ.

Ахъ, лѣй се, Дунаве, широкъ, безбродий,
Прехвърляй си волни пѣнливи горди,—
Величественъ е твоятъ видъ!

Ала зашто ли си тъй развълнений
Между брѣжишта други пѫть засмѣни
Но днесъ съсъ изгледъ жаловитъ?

Зашто ти сѫ водитѣ тъй пѣнливи,
Зашто сѫ тъй размѫтени, бѣжливи
И гнѣвно плискатъ твоятъ брѣгъ?

Зашто изкачашъ ти извънъ лѣглото?
Зашто си мръштишъ жялостно челото?
Зашто си мраченъ, Дунавъ драгъ?

Ахъ, ти презъ деветъ ми гори високи
Течешъ; презъ деветъ ми поля широки
Далечъ отъ чуждитѣ старни,—

Отъ тамъ, дѣ изъ цвѣтущтитѣ брѣжишта
Сестра ти *Райна* съ шумъ се оште вижда
Да влаче кървави волни...

Да ли не си чулъ нейното риданье?
Да ли не си видѣлъ съсъ трепетанье
Води ѝ багрени съсъ кръвь?

И бѣгашъ, Дунаве, презъ три столици
Съсъ ужасъ въ тия мирнитѣ граници
Уплашений отъ гледъ такъвъ?

Кажи ми, Дунаве, съ твой гласъ бурливий
Да ли и за напредъ въ тозъ міръ красивий
Ште сѐ така свирѣпствувà

На злоба и смъртта престрашний гений?
На дълго ли штѫтъ бѫдѫтъ кърви лѣни
На нàй-изрядни сѫштества?

Преста-ли-ште злочестото сираче
Съ вдовица клѣта жалостно да плаче
За свой убитъ баштица въ бой?

И до кога въздишки, съ плачоветѣ
Штѫтъ се издигатъ даже до небето
На тѣзъ, што губятъ милий свой?

И майка сълзи кат' пролива
Да търси свойта рожба обичлива
Изъ кръвавитѣ трупове?

И младата, што гуденику китка
Кат' вие, чака, чака го отъ битка
Съ разтупано... врѣло... сърце,

Приима вѣсть ужасна: *той загина!*...
Но думай, Дунаве, да ли начина
Денятъ, што въ Божий хубавъ міръ

На мѣсто огънь и желѣзо адско
Да се вцари всѫдѣ съгласье братско
Наука, штастие и миръ?

. . . .

ИВАНЪ М. ВАЗОВЪ.

1870, Ноемврия 14.

БЪЛГАРСКИ НАРОДНИ ПѢСНИ.

(По говоръ отъ Търновско.)

I.

НАЛЕТ-ВЪІВОДА.[1]

Пуѭвил ми сѫ-і[2]) Димитър,
Димитър Налет-Въіводѫ.
Тоі си пѫтиштѫ зъпази:
чиліак дѫ мине, мери гу,
фтичкѫ дѫ мине, лучи ѭ.
Силатѫ *аман* викнъли,
силатѫ и гръдиштатѫ —
ут млат Димитрѫ Въіводѫ.
Ду царѭ сѫ іе пручулу,
до царѭ до гуспударѭ.
Царіу им фирман пруводи:
коіту Димитрѫ улуви,
Димитрѫ Налет-Въіводѫ,
царіу ште дѫ му хърижи
Цариграт пулувинътѫ,
окул' Цариграт силатѫ;
силатѫ и гръдиштатѫ.
Ни 'дин сѫ никоі ни нъіе,
нъіелѫ ми сѫ-і, нъіелѫ
Димитрувътѫ кумицѫ.
Напълни пъстрѫ бъклицѫ,
чи си утиди, утиди

---

1) Малко і, което съотвѣтствува на латинското j, тургаме намѣсто й, което се употрѣбява безосновно намѣсто латинското j или наше і, както: въйвода, той, хайдушко и пр. намѣсто=въівода, тоі, хаідушко (vъjvoda, toj, chajduşko). — З. р.

2) сѫ-і намѣсто сѫ іе или се іе, сирѣчь то сѫ думи, една, възвратно мѣстоимение вин. падежъ сѧ, (се) и втора, спомагателенъ глаголъ, време сегашно, един. число, третьо лице=ѥсть (іе).— З. р.

нѫ старѫ Рилѫ-плънинѫ —
нѫ хъідушкуту игришти,
при хъідушкуту кладенчи, —
дету сѫ хъідути събирът,
дету си міатът біал камък.
Ѫ чи сѫ іасну прувикнѫ:
„Куме-ле, куме Димитре,
де дѫ си, куме, дѫ додиш,
тѫ дѫ ми кръстиш дитету!“
Чул-и[3]) Димитър тъс думѫ,
тѫ си despite кончиту въседнѫ,
чи при Тудоркѫ утиде,
и нѫ Тудоркѫ думъши:
„Мари кумичке Тудорке,
да ни іе тува[4]) измамѫ?
измамѫ нѫ излъгвъни?“
Туторкѫ думѫ куму си:
„Куме-ле, куме Димитре!
ку бъди тува измамѫ,
измамѫ нѫ излъгвъни,
ти ми глъвътѫ утрижи,
глъвътѫ съвсем[5]) с кусътѫ.“
Тръгнъли да си утивът,
вървели, селу стигнъли.
Куга ф черкувѫ уфлезли,
Тудоркѫ нъпреть уфліазла,
пудирь Тудоркѫ Димитър.
Попуви връта зътварѭт,
Димитрѫ дѫ си улувѭт!...
Нѫ-ли Димитър съгледѫ!
острѫ си сабиѭ извади,
нѫ сички глъвѫ утріазѫ,
съма кумичкѫ му устанѫ.
Тіа си Димитру думъши:
„Куме-ле, куме Димитре,

---

3) Чул-и намѣсто чул іе.— 4) Струва ни се да не казва това (тува) народътъ по Търновско, ами: туй, туйка, туйкапа.— 5) И думата съвсѣмъ (съвсем) не вѣрваме да се употрѣбява по Търновско; намѣсто нея струва ни се да казватъ до сушъ, или съсѐ.—

ни ми глъвътѫ утріазваі;
наі[6] ми учите извъди,
дѫ ходіѭ сліапѫ пу светѫ,—
дѫ ходіѭ и дѫ приказвъм
твуіету, куме, іунашству,
іунашству, куме, левенству!“…
Димитър ништу ни речи,
наі си ръкътѫ пудади,—
ръкътѫ да му цълуни
и дребни сълзи пурони,
чи си нѫ вънкѫ излези
и кончиту си въседнѫ:
ф старѫ плънинѫ утиди,
чи сѫ Димитър прувикнѫ:
„Дружино віарнѫ-згуворнѫ!
клетѫ му душѫ пруклетѫ,
коіту нѫ жина пувіарвѫ!…

Кога се изпѣе изложенната пѣсень — предъ кумове и сватове, припѣва се подирь нея оште слѣдньата:

Да не би чуду бивълу,
не би сѫ песень пеѭло —
нѫ тъзи честитѫ тръпезѫ —
прит кумѫ и прит сватуви,
прит свекръ и прит свикървѫ:
ѩА си ф пазвите бръкнети,
сребърни бапки извадети,
ут ’се ги сърце дарети.

---

6) **Наі намѣсто нъ.** Въ тая само дума отъ новобългарский езикъ знаеме до сега, дѣто подирь звукътъ ъ се чува і (j), както е бивало въ старобългарский езикъ, дѣто при такива случаи писало се е ъ съединенъ съ і,=ы, или и просто ы, която буква по̀-отпослѣ започнъли криво да пишътъ=ы намѣсто ы. Въ новиятъ Чески езикъ — и въ стариятъ е застъпва звукътъ, който на български се назначава съ ъ. Ако прочее въ говоримий си езикъ казватъ днесъ Чеситѣ: dobrej, bejk, mejdlo и пр. (=добрей, бейк, мейдло), намѣсто dobry, byk, mydlo (на български =добъръ, бикъ или буга, мило или сапунь; старобългарски: добръ, быкъ, мыло). значи, че и тѣхний звукъ е (ъ) приема въ извѣстни случаи j (і), както на български въ думата=наі, която може да се пише и нъі.
З. р.

Тъзи песень къту изпіавъм,
Ѩту и другѫ зъхваштъм.

Тая народна пѣсень е отъ сборникътъ на приятелятъ ни Цаня Гинчова, учитель въ Русе, комуто сърдечно благодаримъ за тие и много други народни както пѣсни тъй и пословици, гатанки и пр., съ които господство му прибърза да ни зарадва оште отъ зимасъ. Негова милость тъкми да ни снабди и съ други оште по̀-любопитенъ и твърдѣ полезенъ материялъ — съ всички народни наименования на всичкитѣ треви и въобще растения, които познава народътъ ни. Дай Боже, да се занимаватъ и други наши еднородци на това пребогато а до сега никакъ непочекнъто поле, та да можемъ и ний Българетѣ да си туримъ вече основа за изработвание на езикътъ си ботаника.
З. р.

КНИГОПИСЪ.

[български:]

ІСТОРІЯ БЛЪГАРСКА. Сочинена отъ **Гавраила Крьстьовича**, членъ отъ върховното ц. судилище — Диванi Ахкямi Адлiе. Часть I. Цариградъ. 1871. Стр. 620.—

ЗЛОЧЕСТА КРЬСТИНКА. Повѣсть народно-българска. Отъ **Ил. Блъскова.** Издава са отъ книжарницата на Бр.-я Р. Блъсковы. Русчукъ. 1870. Стр. 228.—

СВЯТА-ГОРА (Атонъ). Пѫтни впечатленія на **Н. А. Благовѣщенскій.** Преведе отъ Русский **Д. Енчевъ.** Русчукъ. 1871. Стр. 152.—

ГЕОГРАФИЧЕСКО-ИСТОРИЧЕСКО-СТАТИСТИЧЕСКО ОПИСАНИЕ на Татаръ-Пазарджишка̂-та̂ Кааза̂ съ една̂ харта̂ и таблица̂ на различны стары памятницы. Съчинено отъ **Стефанъ Захаріевъ**, Т.-Пазарджичeнинъ. Віена. 1870. Стр. 80.—

БАЩИНЪ ЯЗЫКЪ за малкы дѣца. Първа година. Азбукы и пръва книга за ученіе слѣдъ азбукы. Написа **Д. В. Манчевъ.** Второ изданіе. Вѣна. 1871. Стр. 89.—

КЪМЪ ПОЧИТАЕМИТѢ ЧИТАТЕЛИ.

Къто оште значително се лишава „Бъл. Кн. Дружество" отъ потрѣбнитѣ материялни средства — парични доходи, било отъ капиталитѣ му, пò-многото отъ които и до тосъ часъ не му сâ внесени, било отъ продажбата на „Пер. Списание", за което до сега едвамъ около двѣ-стѣ абонати сâ се появили и отъ тѣхъ нѣма оште нито сто, които да сâ си внесли спомоштествуванията, не е възможно на Дружеството — при такива обстоятелства — да си извършва всичкитѣ предназначени дѣла съ желаемата редовность, точность и пълнота, при всичко че инакъ се полагатъ непрестанно всички усилия, колкото е възможно, и отъ наша старна — за отстранение на тия пречки, които би съвсѣмъ изчезли, както сме увѣрени, ако само да се внасятъ овреме и всички обречени пожертвования на Дружеството отъ разни мѣста. Друга една не пò-малка пречка за добрий вървежъ на Дружеството е оште наистина и несъвършенството на тукашната печатница. Ала, ако да имаше достаточни средства материялни, и тая пречка нàй-лесно се отстраняваше.

Мислиме прочее да е излишно, за да се пуштаме тука въ особенни обяснения, върху кои именно пада всичката виновность на това не твърдѣ утѣшително положение на Дружеството въ тоя изгледъ. Работата е тука съсѣ ясна и за всѣкиго очевидна. Но изповѣдаштицѫ тая истина, молиме за ласкаво снизхождение почтеннитѣ читатели, които сâ чакали да видятъ до сега на свѣтъ не само тая третя но оште и нѣколко книжки отъ „Пер. Списание" на Дружеството, снабдени съ материялъ различенъ и отъ хубавъ пò-хубавъ. Намъ е не малко прескърбно, но не можемъ да не кажемъ тука — къто съ повторение, че не друго а само реченнитѣ пречки сâ главната причина, дѣто и третьата книжка на „Пер. Списание" тъй много закъсня да излѣзи отъ печатъ. —

Колкото за материялъ — за „Периодическото списание", имаме вече за нѣколко книжки приготвенъ — оште отъ зимасъ, и пò-отколѣ други доставенъ намъ отъ разни лица, както нѣколко стотинъ разни *български народни пѣсни* и пр. събрани и намъ доставени отъ г. **Павла Каланджи**; сѫшто така едно значително количество *български пословици, гатанки,* и *нѣколко народни пѣсни, приказки* и пр., събрани и доставени намъ отъ г. **Цаня Гинчова**, за когото споменѫхме пò-горѣ; *Мария Лесчинска* или *Съзаклѣтие* — новела отъ английски на български преведена отъ г-джа **Касабова**; *За Словѣнскитѣ писмена*, — статия отъ г. **Владиміра Х. Палаузова**; *За Българскитѣ Училишта*, — статия отъ **Н. Бончова**; *Отецъ*

Паисий, неговото време, неговата история, и ученицитѣ му, — статия отъ г. **М. Дринова**, председателя на дѣйствит. членове на „Бъл. Кн. Дружество"; *Софроний, врачанский владика*, автобиография — изложена отъ **В. Друмева**, дѣйствит. членъ на „Бъл. Кн. Дружество"; *Иванку, убиица на Асѣна I*, трагедия въ 5 дѣйствия — отъ сѫштаго В. Друмева; *История на една хапка хлѣбъ*, — физиологически писма отъ *Моасé* превелъ **Д. Благоевъ**; отъ редактора на „Пер. Списание", **В. Д. Стоянова** сѫ тия статии: 1. — *Българскитѣ учители и училиштнитѣ ни настоятели*; 2. — *Българетѣ въ нравственно отношение*; 3. — *Значението на българскитѣ народни пѣсни*; 4. — *За направа българско училиште и черква въ Солунъ*; 5. — *Погледъ върху сичкитѣ словѣнски народи — въ културно отношение*; — *Библиография за цѣлата новобългарска книжнина*, съставена отъ **І. Иречка**, синътъ на сегашниятъ министъръ на просвѣштението въ Австрия;*) — и други оште материяли, съ обнародванието на които обаче принудени сме да закѫсняваме твърдѣ много, къто оште се лишава Дружеството отъ потрѣбнитѣ си парични приходи, както пò-горѣ споменѫхме.

За да не се продължи оште пò-вече печатаньето и на третьата книжка, ето пакъ отъ сѫштата причина че се принудихме да іѫ напечатаме съ една-двѣ коли пò-малко, ако и това да не желаяхме никакъ, заштото тъкмехме да поговоримъ и за други нѣкои нови дѣла, колкото любопитни и полезни толкова отъ друга старна и радостни за всички чувствителни Българе. Въ *Кишиневъ* н. пр. нашитѣ еднородци сполучи съ просвѣтеното си и горешто старание да съставятъ **Учениолюбива Дружина**, която и по новата година приела Височайше утвърдение отъ императорското руско правителство, и на 5 Майя т. г. станѫло нейното тържественно откривание. За въ четвъртата книжка остава да обнародваме обширното си изложение за това многорадостно българско ново учреждение, както и да поговоримъ за повременний листъ — **„Българскы Памятникъ"**, който тъкми да издава г. *Н. Павловичъ*, и за **„Бащинъ Языкъ"** (второ издание) отъ г. *Д. В. Манчева*, и проч. —

От редакцията.

---

*) Освѣнъ тие изложенни материяли има оште продължение за напредъ отъ статии въ досегашнитѣ излѣзли книжки, както: „Разбойници", преводъ отъ Н. Бончова, За „Отхраната"; „Нѣколко думи за изучвание и обработвание на бълварский сегашенъ езикъ и за народната ни книжнина въобште". — „За Богомилството". — отъ Р. Королева. —

Отъ старна на Настоятелството на „Бъл. Кн. Дружество“ умоляватъ се нàй-убѣдително всички онние господа спомагателни члейове на Дружеството, които до сега не му сѫ внесли обреченнитѣ си щедри пожертвования, било за втората му година, било и за първа и за втора година, да сторятъ добрина и да побързатъ вече съ внасванието на тия количества, даже, ако е възможно, и за идущтата му третьа година, та да може Дружеството не само да си покрива напълно разноскитѣ, предвидѣни въ бюджетътъ му, отъ доходитѣ само на внесеннитѣ му капитали, съгласно съ чл. 30 на уставътъ, но и да извършва за напредъ всичкитѣ си въобште предназначени дѣла въ програмата си съ една пò-голѣма редовность и тъчность, както се слѣдва.

Сѫщтото Настоятелство умолява ощте всички добри наши еднородци, които не сѫ участвували до сега въ Дружеството, да благоизволятъ и да го зарадватъ и тѣ съ усерднитѣ си приноси. —

ПЕЧАТНИ ПОГРѢШКИ.

Стр.	20	редъ	21	намѣсто	духовететво	чети	духовенство.
„	28	„	15	„	Диховенството	„	Духовенството.
„	31	„	9	„	въ урокъ	„	въ укоръ.
„	32	„	24	„	ридъ	„	родъ
„	34	„	27	„	въ свето	„	въ своето.
„	39	„	14	„	казвамъ	„	казватъ.
„	52	„	2	„	проведи	„	проводи.
„	„	„	9	„	въ разстоание	„	въ разстояние.
„	55	„	23	„	систени	„	системи.
„	57	„	9	„	изкривило	„	изкривила.
„	59	„	5	„	реформайорскиятъ	„	реформаторскиятъ.
„	„	„	22	„	нопяние	„	понятие.
„	63	„	3	„	пò-малко	„	пò-много.
„	70	забѣл. 2, р.	8	„	papacletus	„	paracletus.
„	71	редъ	35	„	вѣдѣнието	„	вѣдѣнието.
„	78	забѣл. 1, р.	2	„	magne	„	migne.
„	80	редъ	24	„	отгалечаватъ	„	отдалечаватъ.
„	96	„	13	„	стучай	„	случай.
„	98	„	27	„	Мапрягаме	„	Напрягаме.
„	104	„	28	„	умно м енергично	„	умно и енергично.
„	106	„	27	„	абвиiѫтъ	„	обвиiѫтъ.
„	„	„	35	„	движанието	„	движението.
„	110	„	14	„	до цäрiѫ до гуспударiѫ	„	ду цäрiѫ ду гуспударiѫ.

90

☛ *Годишнета стойность* на „Пер. Списание“ опредѣля се *20 франки за часъдь.*

Само на оние господа, които станѫтъ спомоштествователи на „Пер. Списание“ най-малко отъ 4 тѣла — *за подарявание,* ште имъ се отстѫпва сѣко тѣло за 15 франки, но съсъ задължение, штото сѣки подаритель, при абонирванието си, да явява на Дружеството точно и ясно, *дѣ, кому и колко тѣла подарява.*

Спомоштествованието се предплашта за цѣла година,— никакъ другояче.—

☛ Сичко което се отнася за „Бъл. Кн. Дружество“, както: писма, статии, стойноста на „Пер. Списание“, пр., и пр., изпрашта му се чрезъ г. **Николая Цепова**, предсѣдательтъ ѝ Настоятелството на Дружеството въ Браила.